

การศึกษาวิเคราะห์หลักขันธ์ในการดำเนินชีวิตของชาวตำบลท่าม่วง
อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

AN ANALYTICAL STUDY OF KHANTI PRINCIPLES FOR
USING IN DAILY LIFE OF THAMUANG SUB - DISTRICT PEOPLE,
SELABHUM DISTRICT, ROI-ET PROVINCE

พระครูสุตธรรมวิสุทธิ (วิระชัย จิตฺตมฺโม/ จงกลนี)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา พระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๕

การศึกษาวิเคราะห์หลักขั้นต้นในการดำเนินชีวิต
ของชาวตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๕

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**AN ANALYTICAL STUDY OF KHANTI PRINCIPLES FOR
USING IN DAILY LIFE OF THAMUANG SUB - DISTRICT PEOPLE,
SELABHUM DISTRICT, ROI-ET PROVINCE**

**PHRAKHRUSUTADHAMMAVISUT
(WIRACHAI THITADHAMMO / JONGKOLNEE)**

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of

Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

C.E. 2012

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์
เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หลักขันติในการดำเนินชีวิตของชาวดำบลท่าม่วง อำเภอสลภูมิ จังหวัด
ร้อยเอ็ด” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา

(พระสุทธธรรมานันท์, พศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....

ประธานกรรมการ

(พระครูวินัยธรสมุทร ถาวรธมโม, พศ.ดร.)

กรรมการ

(พระมหาประมวล ฐานทศโต, ดร.)

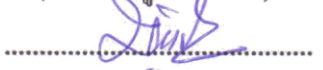
กรรมการ

(พศ.ดร. ไสววิทย์ บำรุงศักดิ์)

กรรมการ

(ดร. ประยูร แสงใส)

กรรมการ

(ดร. ประจักษ์ จันเดิบ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาประมวล ฐานทศโต,ดร.

ประธานกรรมการ

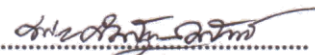
พศ.ดร. ไสววิทย์ บำรุงศักดิ์

กรรมการ

ดร.ประยูร แสงใส

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

พระครูสุตธรรมวิสุทธิ

(วิระชัย จิตธมโม / จงกลณี)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์หลักขันติในการดำเนินชีวิตของชาวตำบลท่าม่วง
อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

ผู้วิจัย : พระครูสุตธรรมวิสุทธิ (วิระชัย จิตฺตมฺโม/ จงกลณี)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาประมวล ฐานตฺโต, ดร. ป.ธ. ๖, พธ.บ.(ภาษาไทย),

M.A. (Ling), M.A., Ph.D.(Pali& Bud),

: ผศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงศักดิ์ ป.ธ.๗, พธ.บ. (ปรัชญา), M.A. (Bud.),
พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

: ดร.ประยูร แสงใส ป.ธ. ๔, พ.ม., พธ.บ., P.G. Dip. In
Journalism., M.A. (Ed), Ph.D. (Ed),

วันที่สำเร็จการศึกษา : ๒๓/๐๓/๕๕

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักขันติในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาการดำเนินชีวิตตามหลักขันติของชาวตำบลท่าม่วง และเพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของขันติในการดำเนินชีวิตของชาวตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ดเป็นการศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก เอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์ภาคสนาม โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการศึกษาพบว่าขันติเป็นหลักธรรมที่กล่าวถึงความอดทนต่อสิ่งชั่วร้ายที่เกิดขึ้นทั้งภายในจิตใจและภายนอกสิ่งชั่วร้ายหรือปัจจัยภายใน ได้แก่ ความโลภ เป็นต้น สิ่งชั่วร้ายหรือปัจจัยภายนอก ได้แก่ คำพูดเสียดสี เป็นต้น ลักษณะของขันติจะมีลักษณะอดกลั้นไม่ดุร้าย ไม่ก่อทุกข์ให้เกิดขึ้น มีความเบิกบานอยู่เป็นนิตย์ ขันติ ๔ ประเภท คือ อดทนต่อความลำบากอดทนต่อทุกขเวทนา อดทนต่อความเจ็บใจและอดทนต่ออำนาจกิเลสคือ โสภณ โกรธ หลง บุคคลสามารถสร้างความอดทนด้วยการยึดหลักหิริโอตตปัสสั ทนทานอารมณ์ที่มาระทอนจิตใจ ขันติที่ปรากฏในมงคลสูตรมี ๒ ลักษณะคือ ขันติพื้นฐาน ซึ่งมาคู่กับโสรัจจะ เป็นความอดทนในการทำงานทั่วไป ได้แก่ อริยาสาน ขันติคืออดทนต่อการล่วงเกินของคนอื่น ส่วนขันติในฆราวาสธรรมเป็นการอดทนต่อการทำงาน เลี้ยงชีพ ไม่ย่อท้อต่อความลำบากโทษของการขาดขันติคือ เป็นผู้มากด้วยเวรเมื่อตายไปจะเขาถึงอบายภูมิ ส่วนอานิสงส์ของขันติคือ เป็นที่รักเป็นที่พอใจของคนหมู่มากไม่ดุร้ายไม่มีความเดือดร้อนไม่หลงสติ และหลังจากตายจะไปเกิดในสุคติ

ชาวตำบลท่าม่วงได้นำหลักขันติมาใช้ในการดำเนินชีวิตโดยปฏิบัติตามหลักขันติคือพิจารณาเห็นโทษของความโกรธที่เกิดขึ้นจากความไม่พอใจหรือขัดเคืองใจ ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็เป็นเหตุให้สร้างปัญหาหรือประพฤติดนพิตศีลธรรมได้ เช่น คำผู้อื่นทำร้ายผู้อื่นเป็นต้น ไม่ให้ยินดีตามความต้องการ เช่น การซื้อสิ่งของราคาแพง การอยากได้ทรัพย์สินของผู้อื่น เป็นต้น เมื่อห้ามความโลภได้ก็ไม่ต้องทำให้เดือดร้อนในภายหลัง ในการดำรงชีวิตคือการศึกษาเล่าเรียน การทำงานหรือทำหน้าที่ของตน ความอดทนเป็นหลักสำคัญที่ทำให้ชาวตำบลท่าม่วงบรรลุเป้าหมายช่วยพัฒนาสุขภาพกายคือทำให้กายเป็นปกติสุข ไม่อ่อนล้าหรือกระสับกระส่ายเพราะขาดความอดทนมีความเป็นอยู่ดีเพราะเมื่ออดทนต่อความลำบากได้ก็ทำให้ทำงานได้สำเร็จ รวมทั้งสุขภาพจิตให้ดีขึ้นเพราะสามารถบรรเทาความโลภโกรธหลงได้ นอกจากนี้ยังทำให้บรรลุเป้าหมายชีวิตในการดำเนินชีวิตทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและศีลธรรม

Thesis Title : An analytical of khanti principles for using in daily life of
thamuang sub-district people, selabhum district, Roi-et Province

Researcher : Phrakrusutadhamavisut (Viracai Thitadhammo / Jongkolnee)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Pramuan Thanadatto, Pali VI, B.A. M.A. (Ling.), M.A, Ph.D.
(Pali & Bud.)

: Assist. Prof. Dr. Sowit Bamrungphak, Pali VII, B.A. (Phil.), M.A.
(Bud.), Ph.D. (Buddhist Studies)

: Dr. Prayoon Saengsai Pali IV, B.A., M.A. (Ed), P.G.DIP.
in Journalism Ph.D. (Ed)

Data of Graduation : 27/03/2013

ABSTRACT

The objectives of this thesis were to study on Morality of Patience in the life ways of people in Tambon Tamuang, Selaphum district, Roi-Et Province and to analyze the Use of Morality of Patience in the life ways of people in Tambon Tamuang, Selaphum district, Roi-Et province by collecting data from Tipitaka, academic documents in Buddhism, research works related, and interview on the field with the descriptive analytical method.

The results of research were found that morality mentioned was patience to all things which tempt in both internal and external. The internal factor means greed, and external means gossip etc. the kinds of patience were; tolerance, being not cruel, not creating any suffering, having always high spirits. There were four kinds as follows; being patient to trouble, being patient to suffering, being patient to indignation, and being patient to the power of defilements; greed, angry, and delusion. People could create the patience by holding the morality of shame and fear of evil and knowing the feeling coming to the mind. Two kinds of patience in Mongkala Sutra were; the basic patience joining with modesty-it was useful for general working such as Athivasanakhanti means being patient to offenders. But Khanti in the virtues of householder would be patient to life-living in all troubles. Bad effect of lacking of patience was having more fates. After death, they would go to the hell. But the good effect of patience was being lover of

many people, being no cruel, having no trouble, having no delusion and after death, they would to the heaven.

TambolTamuang people brought the teaching of patience to apply in life ways. They followed it by investigating the bad effect of angry which caused many problems and bad behaviors such as; abusing others, harming others etc., by having no pleasure to needs such as; buying the expensive things, want to have other's things etc. while protected the greed, there would be no trouble in later. Life-living was to study and work on one's own duty. Morality of patience was the important teaching for TambolTamuang people attained their success. It could help them have a good health by making their bodies healthy without weakness or being moody because of lacking patience, and help them have a good wealth. When having patience, they could be successful in all works. With having more mental health, because they could rescue their greed, angry, and delusion. Besides these, it can help them be successful on life-living in economics, society and morality.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จได้ด้วยความช่วยเหลือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลายท่าน ดังนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณ ประธานควบคุมวิทยานิพนธ์ พระครูวินัยธรสมุทร ถาวรธมฺโม, ผศ.ดร. ดร. ประจัญ จันเดิบ พระมหาประมวธ ฐานทุโต,ดร. ผศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์และดร.ประยูร แสงใส กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำ ปรีกษา ชี้แนะแนวทางการทำวิทยานิพนธ์ และตรวจสอบงาน โดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย แม้งานสอนจะมีมาก แต่ก็เสียสละเวลา ตรวจสอบให้ จนเป็นปัจจัยสำคัญให้งานสำเร็จได้ด้วยดี ขอขอบ คุณอาจารย์สนั่น ประเสริฐ อาจารย์ประจำห้องเรียนจังหวัดร้อยเอ็ด

ขอขอบคุณพระมหาพิสิฐ วิสิฏฐูปญโญ เจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย รวมทั้งเจ้าหน้าที่ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่ได้อำนวยความสะดวกในการติดต่อกันและให้ยืมเอกสาร ตำรา และงานวิจัย ตลอดจนเจ้าของผลงานวิชาการทุกเล่มที่ได้ นำมาอ้างอิง เป็นประโยชน์ในการวิจัยครั้งนี้ขอขอบคุณผู้ให้การสัมภาษณ์ทุกท่าน ที่ได้กรุณาให้ ข้อมูลในการสัมภาษณ์ เพื่อให้งานวิจัยนี้สมบูรณ์

ผู้วิจัยขอน้อมอุทิศบูชาคุณพระพุทธศาสนา คุณโยมบิดามารดาผู้ให้กำเนิดอัฐภาพ ร่างกายจนมีโอกาสดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนาและศึกษาพระธรรมวินัยขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และขออานิสงส์ที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยนี้ให้แก่พระอุปัชฌาย์ อาจารย์ ผู้ให้กำเนิดทางพระพุทธศาสนา ของงานวิจัยนี้จึงสำเร็จประโยชน์แก่ผู้สนใจศึกษาโดยทั่วกันเทอญ

พระครูสุตธรรมวิสุตย์

๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	น
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๕
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๐
บทที่ ๒ หลักขั้นต้นในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๑
๒.๑ ความหมาย	๑๑
๒.๒ ความสำคัญของขั้นต้น	๑๕
๒.๓ ลักษณะของขั้นต้น	๑๖
๒.๔ ประเภทของขั้นต้น	๑๘
๒.๕ วิธีสร้างความอดทน	๒๐
๒.๖ ขั้นต้นในมงคลสูตร	๒๓
๒.๗ ขั้นต้นในบารมี ๑๐ ทศน์และขั้นต้นในบารมี ๓๐ ทศน์	๒๖
๒.๘ ขั้นต้นในโอวาทปาติโมกข์	๓๐
๒.๙ ขั้นต้นในฉราวาสธรรม๔	๓๐
๒.๑๐ ขั้นต้นในราชธรรม ๑๐ หรือทศพิธราชธรรม	๓๐
๒.๑๑ โทษของการขาดขั้นต้น	๓๑

บทที่ ๓ การดำเนินชีวิตตามหลักขั้นดีในมงคลสูตรและแนววัฒนธรรมของชาวดำบลท่าม่วง

อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

๓๓

๓.๑ ความเป็นมาของชาวดำบลท่าม่วง

๓๓

๓.๒ กลุ่มพระสงฆ์

๓๖

๓.๓ กลุ่มผู้รู้ท้องถิ่น

๓๕

๓.๔ กลุ่มผู้นำท้องถิ่น

๔๐

๓.๕ กลุ่มข้าราชการครู

๔๔

๓.๖ กลุ่มชาวบ้าน

๔๖

บทที่ ๔ วิเคราะห์หลักขั้นดีในการดำเนินชีวิตของชาวดำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ

จังหวัดร้อยเอ็ด

๖๐

๔.๑ ประโยชน์ของขั้นดีในการแก้ปัญหาชีวิตประจำวัน

๖๐

๔.๑.๑ กำจัดความโกรธ

๖๐

๔.๑.๒ กำจัดความโลภ

๖๐

๔.๑.๓ กำจัดความหลง

๖๒

๔.๒ ประโยชน์ขั้นดีต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต

๖๓

๔.๓ ประโยชน์ขั้นดีที่มีต่อการดำเนินชีวิต

๖๘

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๗๔

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๗๔

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๗๗

บรรณานุกรม

๗๘

ภาคผนวก

๘๑

ภาคผนวก ก. แบบสัมภาษณ์

๘๑

ภาคผนวก ข. รายชื่อผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

๘๕

ภาคผนวก ค. รูปถ่ายกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์

๘๘

ประวัติผู้วิจัย

๑๐๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ อ้างอิงจากพระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยได้กล่าวแหล่งที่มา/เล่ม/ข้อ และหน้าตามลำดับ เช่น ส.ส. (ไทย)๑๕/๘๓๕/๓๒๘. หมายถึง สังยุตตนิกาย สคาถวรรคพระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย เล่มที่ ๑๕ ข้อที่ ๘๓๕ หน้าที่ ๓๒๘

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มัชฌิมนิคาสา	(ภาษาไทย)
ม.อ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปรินิคาสา	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
อจ.ปญจก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อจ.ฉก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ข.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตะ	(ภาษาไทย)

บทที่๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเปลี่ยนแปลงในสังคมโลกปัจจุบัน มีพัฒนาการอย่างรวดเร็ว จะเห็นได้จากการเกิดปัญหาขึ้นในแต่ละประเทศทั้งภายในและภายนอก เพราะการหนีความขัดแย้งที่เกิดจากการเปลี่ยนของโลกไปไม่ได้ จึงทำให้เกิดปัญหาแก่มนุษย์ในลักษณะของการดำเนินชีวิต อันเป็นปัญหาที่แก้ได้ยาก เมื่อปัญหาเกิดขึ้นมนุษย์ก็ได้รับความเดือดร้อนเป็นอย่างมาก ด้วยเหตุที่มีสถานการณ์ที่จะต้องทำให้สิ่งภายในของมนุษย์ต้องแสดงออกมา ด้วยความประหลาดในลักษณะต่าง ๆ กัน ซึ่งเป็นการสร้างปัญหาให้เกิดขึ้นทั้งส่วนตัวและส่วนรวม เป็นการขยายวงกว้างของปัญหาให้เห็นได้ชัดในยุคปัจจุบันนี้ เมื่อเกิดเหตุการณ์เหล่านี้การอาศัยและอยู่ร่วมกันของมนุษย์จำเป็นต้องมีหลักป้องกันสภาวะที่เกิดขึ้นกับตนเองและสังคมการป้องกันตัวเองจากปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างมากมายในสังคมของโลกปัจจุบันมนุษย์จำเป็นต้องมีขันติ^๑ อันหมายถึงความอดทน ซึ่งจะนำชีวิตเข้าสู่การปรับตัวต่อสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มนุษย์จึงจะต้องมี การทำปัญหาในใจ การคิด คำนึง นึกถึง ใส่ใจและพิจารณา^๒ ในปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างมีขันติคืออดทนต่อสภาพสถานการณ์ในสังคมโลกปัจจุบัน

ขันติหมายถึงความอดทนต่อสภาพความเป็นไปในหลายสถานการณ์ เช่น อดทนต่อความหิว ความกระหาย ความเหนื่อย ความหนาว ความร้อน ความเจ็บปวด อันทุกขเวทนาที่เรียกว่า เป็นสิ่งที่มีตามธรรมชาติ อันมนุษย์ไม่สามารถที่ไปเปลี่ยนกฎธรรมชาติได้ จะต้องอาศัยความอดทนเมื่อประสบกับความเป็นของธรรมชาติ และในส่วนหนึ่งความอดทนก็จะต้องใช้กับการกระทำที่มนุษย์ได้กระทำขึ้นด้วย ดังในประโยคบาลีว่า “ ขนฺติ นาม อธิวสนขนฺติยา ย สมฺนฺนาคโต ภิกขุ ฯลฯ ภทฺรโกโต มนสิโกโรติ ตโตอุตฺตโร อปรารภาเณนอาชฺสูมา ปุณฺณตฺเถโร วียาติ.” ซึ่งถ้าภิกษุมี

^๑บุญมี แท่นแก้ว และคณะ, พุทธศาสน์ – ปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕๒.

^๒พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๖๖๘ – ๖๗๐.

^๓ปิ่น มุทุกันต์, พ.อ., มงคลชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๘), หน้า ๕๑๔.

ขันติข้อนี้แล้ว แม้ว่าถูกคนอื่นด่าด้วยคำคำถึง ๑๐ อย่าง หรือถูกข่มเหงจิตใจ ก็คงดำรงจิตใจของตนไว้ในฐานะที่ดีกว่าคนที่มาด่ามารังแกตน โดยที่ท่านไม่ทำความชั่ว”^๔ การที่มีขันติอยู่ตลอดย่อมจะทำให้บุคคลนั้นได้ชื่อว่าเป็นบุคคลที่รักยกยาดตนเองไม่ให้กระทำความชั่ว เพราะอาศัยความอดทนเป็นที่ตั้ง ความเดือดร้อนทั้งกายและใจจึงไม่อาจจะบังเกิดขึ้นทั้งภายนอกและภายในจิตของผู้ได้เจริญขันติเป็นแนวในการดำเนินชีวิต เป็นการปิดหนทางแห่งความชั่วอันหมายถึงทุกดี แดนแห่งผลกระทบชั่ว เพราะขาดความฉลาดในการกระทำ กล่าวคือ บุคคลที่กระทำตามอำนาจกิจ เช่น ทำไปเพราะความโกรธ ความหลงและความโลภ ซึ่งเป็นอกุศลกรรม^๕ เพราะประกอบด้วยอกุศลเจตนา การความอดทนจึงเป็นสาเหตุให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจ ฉะนั้นการมีขันติเป็นแนวทางในการปฏิบัติจึงเป็นประโยชน์และเป็นหนทางปิดบายนหนทางแห่งทุกดี โดยการอาศัยหลักขันติในการดำเนินชีวิต

หลักขันติเป็นหลักคำสอนที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา ด้วยอาศัยความอดทนเป็นการปฏิบัติ จึงจะนำมาซึ่งความสำเร็จ การบำเพ็ญขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในแต่ละชาติ ก็ได้อาศัยขันติเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ แม้กระทั่งความสำเร็จในชีวิตประจำวันของมนุษย์ก็ต้องอาศัยขันติอยู่ตลอดเวลา ทั้งที่รู้และไม่รู้ เพราะเมื่อเกิดขึ้นโดยปราศจากการรู้การเกิดขึ้นของขันติจึงไม่ปรากฏแก่จิตใจ การกำหนดรู้เท่านั้นจึงจะรู้ว่าทุกกิจกรรมของชีวิตนั้นได้มีการใช้ขันติเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตพระปณณเฑาะว์ผู้ตอบว่า “ปณณเฑาะว์เป็นชาวแคว้นสุนาตะมีอาชีพเป็นพ่อค้าซึ่งมีฐานะดีพอสมควร ครั้นปณณเฑาะว์ได้เดินทางไปเมืองสาวัตถีด้วยธุรกิจการค้า ในโอกาสนั้นได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า และได้ฟังธรรมะ เกิดความเลื่อมใสศรัทธาจึงทูลขออุปสมบทในพระพุทธศาสนา แต่ครั้งอุปสมบทแล้วการบำเพ็ญเพียรไม่ได้ผล ท่านคิดว่าหากจาริกไปทำความเพียรอยู่ทางแคว้นสุนาปุรณะ อันเป็นภูมิลำเนาเดิมของท่านเองจะได้ผลดีกว่า ทั้งอาจเกี่ยวกับดินฟ้าอากาศเมืองสาวัตถีที่ไม่เหมาะสมสำหรับท่านก็เป็นได้ ครั้นตัดสินใจในเช่นนั้นแล้ว จึงเข้าไปทูลลาพระพุทธเจ้าตรัสถึงความอดทนของท่านปณณเฑาะว์ว่า การอดทนของพระปณณเฑาะว์เป็นยอดแห่งความอดทน ดังปรารถนาการทำ ความเพียร จะต้องอาศัยความอดทนเป็นที่ตั้งอย่างไม่ย่อท้อแต่ประการใด การดำเนินชีวิตที่ปราศจากการอดทน ก็จะก่อให้เกิดปัญหาขึ้นมาในชีวิตอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังเช่นชีวิตครอบครัวที่ต้องประกอบส่วนต่าง ๆ อย่างมากมาย การเกี่ยวเนื่องกับบุคคลอื่นจึงเป็นสิ่งสำคัญ

^๔อีก โกสวัตต์ ๑๐ อย่าง คือ คำว่าแกเป็นโจร แกเป็นพาล แกเป็นคนหลง แกเป็นวัว แกเป็นลา แกเป็นอูฐ แกเป็นสัตว์นรก แกเป็นสัตว์ดิรัจฉาน คนอย่างแกไม่มีหวังได้ไปสวรรค์ คนอย่างแกจะได้ไปสู่ทุกดี.

^๕บุญมี แท่นแก้ว, *ปรัชญาฝ่ายบูรพทิศ*, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๕.

^๖ปิ่น มุทุกันต์ พ.อ., *มงคลชีวิต*, หน้า ๕๑๕ – ๕๑๘.

ที่จะนำเอาหลักขั้นต้นไปใช้เพื่อการบริหารชีวิตของตนเองและสามารถที่จะเข้าใจตนเองและบุคคลอื่น พร้อมกันก็เป็นเครื่องป้องกันตนเองทั้งในชาตินี้และในชาติหน้า การเจริญขั้นธรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญ บุคคลที่มีขันติและยืดยาวไปปฏิบัติจึงได้ชื่อผู้ไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต

ขันติจึงเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต ทั้งปกป้องกันตัวเองมิให้สร้างเวรภัยใด ๆ และยังสามารถบังคับใจตัวเองไม่ให้ตกไปสู่อำนาจของกิเลส อันเป็นหนทางที่จะทำให้เกิดความเสื่อมในชีวิต นำพาไปสู่หนทางเรียกอบาย ในคำบาลทาม่วงก็เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่ได้กล่าวถึงปัญหาเกี่ยวกับการขาดหลักขันติ ซึ่งจะเห็นได้จากปัญหาของการทะเลาะวิวาท ไม่อดทนต่อการทำงาน ปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้น เพราะขาดความอดทน อดกลั้น ต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจึงทำให้เกิดปัญหาขึ้นในการดำเนินชีวิต เป็นเหตุการณ์ดำเนินชีวิตต้องเกิดความลำบากและประสบกับปัญหาอยู่ตลอดเวลา

ชาวตำบลทาม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด มี ๑๑ หมู่บ้าน ประชากรรวมทั้งสิ้น ๕,๐๒๕ คน ประกอบอาชีพเกษตรกร ค้าขายรับจ้าง และรับราชการ นับถือพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่มากกว่าร้อยละ ๕๕ มีวิถีชีวิตผูกพันกับประเพณี ฮีต ๑๒ (จารีต) ๑๒ จะมีประเพณีทำบุญทั้ง ๑๒ เดือน และยังมีงานบุญที่บุคคลจัดขึ้น เช่น บุญกฐิน แจกข้าว ทอดผ้าป่า งานแต่ง เป็นต้น ในงานบุญต่าง ๆ ที่นิยมจัดมหรสพ เช่น หมอลำ ภาพยนตร์ มาสมโภช ปัญหาการทะเลาะวิวาททำร้ายร่างกายซึ่งกันและกันมักเกิดขึ้นในกลุ่มวัยรุ่นหรือแม้แต่ในกลุ่มวัยกลางคนที่ดื่มสุราเมรัยจนขาดสติ ส่งผลกระทบต่อความสงบสุขของคนในชุมชนตำบลทาม่วง ถ้ามองในมิติธรรมะจะพบว่าผู้ก่อปัญหาทะเลาะวิวาทจนบาดเจ็บหรือเสียชีวิต ก็เพราะขาดขันติ ความอดทนต่อการว่าร้ายกันและกัน ขาดหลักขันติในการควบคุมจิตใจมิให้คิดร้ายต่อคนอื่นนั่นเอง

จากปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยต้องการศึกษาความสำคัญของหลักขันติว่าสามารถนำไปใช้เป็นโยชน์สำหรับการดำเนินชีวิตอย่างไร ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมุ่งหวังที่จะศึกษาหลักขันติ ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับการนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของชาวตำบลทาม่วงและนำผลจากการศึกษาวิจัยนี้ เป็นฐานข้อมูลเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักขันติในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการดำเนินชีวิตตามหลักขันติของชาวตำบลทาม่วง

๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของขันติในการดำเนินชีวิตของชาวตำบลทาม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเฉพาะการนำหลักขันติไปใช้ในการดำเนินชีวิตของชาวดำบลท่าม่วง อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งมีขอบการวิจัย ดังนี้

๑.๓.๑ ด้านเอกสาร

๑) ข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพุทธศักราช ๒๕๓๕

๒) ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ (Secondary Sources) ได้แก่ หนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์ ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

๑.๓.๒ ด้านเนื้อหา

๑) ศึกษาหลักขันติในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒) ศึกษาสภาพการดำเนินชีวิตตามหลักขันติของชาวดำบลท่าม่วง อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

๓) วิเคราะห์ประโยชน์ของขันติในการดำเนินชีวิตของชาวดำบลท่าม่วง อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๓.๓ กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดโดยแบ่งออกเป็น ๔ กลุ่ม ทั้งกลุ่มบรรพชิตและคฤหัสถ์ ในพื้นที่และนอกพื้นที่ (เฉพาะพระสังฆาธิการปกครองระดับอำเภอ) และนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม ได้มาโดยวิธีเจาะจง (Purpostiv Sampling) ดังต่อไปนี้

๑) กลุ่มพระสงฆ์ ได้แก่ เจ้าคณะอำเภอสลภูมิ รองเจ้าคณะเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบลท่าม่วง (พระครูสุธรรมวรนาถ) และ เจ้าอาวาสวัดในเขตตำบลท่าม่วง รวม ๔ รูป รวม ๗ รูป

๒) กลุ่มข้าราชการครู ได้แก่ ผู้อำนวยการโรงเรียน ๒ คน

๓) กลุ่มผู้รู้ท้องถิ่น ได้แก่ บุคคลผู้เคยบวชเรียน สอบได้นักธรรมหรือเป็นเปรียญธรรม จำนวน ๓ คน

๔) กลุ่มผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล ๑ คน กำนัน ๑ คน ผู้ใหญ่บ้าน ๒ คน รวม ๔ คน

๕) กลุ่มชาวบ้านมีทั้งหมด ๑๑หมู่บ้าน เลือกเพียง ๖ หมู่บ้าน โดยเลือกแบบเจาะจงจากหมู่บ้านที่มีประชากรขนาดใหญ่ ๒ หมู่ ขนาดกลาง ๒ หมู่ และขนาดเล็ก ๒ หมู่ ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายผู้เข้าร่วมกิจกรรมบุญตามประเพณีฮีต ๑๒ แบ่งออกตามเพศได้ดังนี้

(๑) เพศชายวัยกลางคนขึ้นไป	หมู่บ้านละ ๑ คน (๖ X ๑) = ๖ คน
(๒) เพศชายวัยเยาวชน	หมู่บ้านละ ๑ คน (๖ X ๑) = ๖ คน
(๓) เพศหญิงวัยกลางคนขึ้นไป	หมู่บ้านละ ๑ คน (๖ X ๑) = ๖ คน
(๔) เพศหญิงวัยเยาวชน	หมู่บ้านละ ๑ คน (๖ X ๑) = ๖ คน
รวม ๒๔ คน	

รวมกลุ่มเป้าหมายทั้งสิ้น ๔๐ รูป / คน

๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ขันติ หมายถึง ความอดทนต่อความยากลำบาก อดทนต่อความตรากตรำ และอดทนต่อความเจ็บใจ ที่เกิดขึ้นมาในการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นอดทนต่อภัยธรรมชาติ สิ่งที่มีมนุษย์ได้สร้างขึ้น แม้กระทั่งอดทนต่อผลกระทบที่มีต่อสภาวะร่างกายและจิตใจของตัวเอง

ความอดทน หมายถึงการห้ามจิตใจเมื่อได้พบกับเหตุการณ์อันจะก่อให้เกิดเรื่องหรือแสดงกิริยาที่ไม่ดีออกมาต้องมีความอดทน ไม่หุนหันพลันแล่น

ชาวตำบลท่าม่วง หมายถึง กลุ่มบุคคลผู้นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์

๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พุทธทาสภิกขุได้กล่าวในหนังสือมราชาธรรมว่า ขันติแปลว่าความอดทนนี้จำเป็นจะต้องมีเข้ามารับช่วงอีกทีเพราะว่าในการบังคับจิตนั้นมันโกลาหลวุ่นวายมันเจ็บปวดมันต้องทนเพราะความเจ็บปวดเพราะความโกลาหลนั้นมันต้องทนถ้าไม่มีการทนมันล้มละลายที่ตรงนั่นเอง ฉะนั้นต้องเอาความอดทนเข้ามารองรับไว้อีกทีหนึ่งจะต้องมีความหนักแน่นและอดทนมันจะได้ไม่โกลาหลมากมายมันจะได้ไม่เป็นบ้าเพราะเราทำความหนักแน่นให้แก่จิตแปลว่าสงบรับจิตให้มันทนได้รอได้คอยได้เพราะในบรรดาความสำเร็จทั้งหลายนั้นมันไม่ได้มาทันอกทันใจมันต้องการเวลาบางทีที่ต้องการเวลามากเสียด้วยถ้าไม่ทนมันก็ล้มเหลวมันยังไม่ถึงเวลาที่จะได้ผลแล้ว

เราก็ไม่ทนมันก็เลิกกันจะนั้นเราก็ต้องทนได้ด้วยรอกอยได้ด้วยสำหรับภิกษุในพระพุทธศาสนานี้เรามีคำที่ไพเราะน่าฟังมากอยู่คำหนึ่งว่า“ประพุดิพรหมจรรย์ด้วยน้ำตา” หมายความว่า เป็นภิกษุเป็นบรรพชิตนี้มีสิกขาวินัยที่เราต้องประพุดิปฏิบัติที่มันฝืนความรู้สึกของเราเราต้องทนทนจนน้ำตาไหลก็ไม่ยอมให้มันเสียไปในข้อปฏิบัติ ฉะนั้นความอดทนนี้ถ้าพูดให้ถูกแล้วมันอดทนต่อการบีบคั้นของกิเลส^๖

พระไพศาล วิสาโล ได้กล่าวถึงหลักขั้นตอนการทำงานมุ่งประกอบกิจสร้างเหตุปัจจัยโดยที่ผลจะเกิดขึ้นเมื่อไรนั้นถือเป็นเรื่องของกาลเวลาตราบใดที่ผลยังไม่ปรากฏก็ไม่ลดละความเพียรในการประกอบเหตุปัจจัยแม้จะประสบอุปสรรคขณะเดียวกันก็ไม่ร้อนรนกระวนกระวายหรือเฝ้าครุ่นคิดถึงผลซึ่งยังไม่เกิดขึ้นความใส่ใจทั้งหมดมาอยู่ที่การทำกิจให้ดีที่สุดการปักใจอยู่กับกิจเบื้องหน้าไม่พะวงสอต่อสายหาผลซึ่งเป็นอนาคตที่ยังมาไม่ถึงนี่ก็คือการอยู่กับปัจจุบันขณะมุ่งที่เหตุมากกว่าผลพูดอย่างชาววัดก็ว่าขันติต้องมีสติเป็นปัจจัยด้วย^๗

พระเทวรินทร์ เทววิโท ได้กล่าวหลักขั้นต้นในหนังสือพุทธจริยศาสตร์ว่า ขันติ คือ ความอดทนอดกลั้นทนทานต่อสภาพบีบคั้น หรือต่อความทุกข์เวทนาต่าง ๆ ได้ หมายถึง มีกำลังความอดทนต่อความทุกข์กาย ทุกข์ใจ ความเจ็บกาย เจ็บใจ ความเคียดร้อนกายและได้อย่างสูงสุด โดยไม่มีความจำกัด ซึ่งความอดทนเหล่านี้ เกิดขึ้นได้จากการฝึกปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ จนสามารถบังคับควบคุมการกระทำปฏิกิริยาของเซลล์ประสาทให้เป็นไปตามที่ตัวเองต้องการได้ แม้แต่การควบคุมบังคับไม่ให้หยากรอาหาร ไม่ให้่วงนอน ของสวของงามให้เป็นของน่าเกลียด ก็สามารถทำได้

ความอดทนมี ๓ ประเภท คือ ๑) การทนตรากตรำ เช่น การอดทนต่อความหนาว ร้อน ลม แดด การอดทนต่อการกัดแหว่งเหลือบ ยุง การอดทนต่อความเหน็ดเหนื่อยจากการทำงาน การอดทนต่อการทำงานที่ซ้ำ ๆ ทุกวัน การอดทนต่อการดำเนินชีวิตที่น่าเบื่อหน่าย ๒) การทนต่อความลำบาก เช่น การอดทนต่อทุกข์เวทนา อันเกิดจากการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ความเจ็บไข้ได้ป่วย ความทุกข์กาย อันเกิดจากการบาดเจ็บ ซึ่งเป็นทุกข์ประจำสังขาร ๓) การอดทนต่อการเจ็บใจ เช่น การอดทนต่ออารมณ์ต่าง ๆ ที่มาชวนใจ การอดทนต่อความหมิ่นประมาทเกิดจากการกระทำของคนอื่น การอดทนต่อการอดอยากได้สิ่งนั้นสิ่งนี้แล้วไม่ได้ การอดทนต่อการยากเป็นนั้นอยากเป็นนี้

^๖พุทธทาสภิกขุ, **พระวาจาธรรม**, พิมพ์แจกเป็นธรรมทาน, (ธรรมทานมูลนิธิ : ๒๕๑๘), หน้า ๘๓.

^๗พระไพศาล วิสาโล, **พุทธศาสนากับคุณค่าต่อชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : ชมรมกัลยาณธรรม, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕.

แล้วไม่ได้ การอดกลั้นต่อความรู้สึกต่อปฏิกิริยาอาการที่ไม่ดีของร่างกาย ตลอดจนการควบคุม บังคับความรู้สึกต่าง ๆ ได้^๙

ชมรมกัลยาณธรรม ได้กล่าวถึงขันติ ว่า คือ การอดกลั้นต่อบุคคล ผู้ที่ทำอันตรายต่อ วัตถุสิ่งของ ๆ คนให้พินาศไปโดยที่มิได้มีจิตขัดเคืองหรือประทุษร้ายตอบชื่อว่าขันติบารมี

การอดกลั้นต่อบุคคล ผู้ที่ทำอันตราย อวัยวะน้อยน้อยใหญ่ของตน มีแขน ขา ดวงตา เป็นต้น ให้พินาศไปโดยไม่มีจิตขัดเคืองหรือประทุษร้ายตอบ ชื่อว่า ขันติอุปบารมี

การอดกลั้นต่อบุคคลที่ทำอันตรายต่อชีวิตโดยมิได้มีจิตขัดเคือง หรือประทุษร้ายตอบ เหมือนขันติว่าที่ดาบสถูกพระเจ้ากလာปราชญ์ ทรงรับสั่งให้เพชฌฆาต ตัดหัวเป็นต้น ชื่อว่าขันติ ปรมัตถบารมี^{๑๐}

ปิ่น มุทุกันต์ พ.อ. ได้กล่าวถึงหลักขันติในพุทธศาสนาเถรวาทลักษณะของความอดทน นั้นสามารถจำแนกออกได้เป็นดังต่อไปนี้คือ๑.ความอดทนต่อความลำบาก คือความลำบากที่ต้อง ประสพตามธรรมชาติซึ่งอาจมาจากสภาพแวดล้อมเป็นต้น๒.ความอดทนต่อทุกขเวทนาคือทุกข์ที่เกิดจากสังขารของเราเอง เช่นความไม่สบายกายเป็นต้น๓.ความอดทนต่อความเจ็บใจ คือการที่คนอื่นทำให้เราต้องผิดหวังหรือพุดจาให้เจ็บช้ำใจ ไม่เป็นอย่างที่หวังเป็นต้น๔.ความอดทนต่ออำนาจกิเลสคือสิ่งชั่วยวนทั้งหลายถือเป็นกิเลสทั้งทางใจและทางกายอาทิเช่นความนึกโลภอยากได้ของเขา หรือการพ่ายแพ้ต่ออำนาจเงินเป็นต้นวิธีทำให้มีความอดทนคือ มีหิริ โอตตัปปะ๑.หิริ ได้แก่การมีความละอายต่อบาปการที่รู้ว่าเป็นบาปแล้วยังทำอีกก็ถือว่าไม่มีความละอายเลย๒.โอตตัปปะได้แก่การมีความเกรงกลัวในผลของบาปนั้นๆ^{๑๑}

สนอง วรอุไร ได้กล่าวถึงขันติ ว่า คือ อนทน อดกลั้น คือ โสรัจจะ คือ เวลาใครเขาทำ สิ่งที่ขัดใจแล้วพยายามข่มไว้ อดทนไว้ อย่างเวลานั่งฝึกสมาธิ นั่งฝึกกรรมฐาน ปวดเมื่อยกันทุกคน ต้องใช้ขันติ นั่งฟังบรรยายไป เริ่มปวดเริ่มเมื่อย ขยับเขยื้อนนี้ต้องใช้ขันติ ทำอะไรต้องไม่ตามใจ กิเลส ต้องใช้ขันติอย่างมาก โดยมากผู้มีขั้นตอน้อยเพราะสู้กับกิเลสไม่ไหว นั่ง ๆ ไปมันง่วงนอน เลยนอนดีกว่านั่ง ๆ ไปมันปวดขา เลิกนั่งดีกว่า สวดมนต์ไปง่วงนอน ไปนอนดีกว่า เพราะไม่มี ขันติ ขันติเป็นคุณธรรม ถ้าทำได้แล้วเป็นบารมี^{๑๒}

^๙พระเทพวินทร์ เทววิโท, พุทธจริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: ๒๕๔๖), หน้า ๕๒๑.

^{๑๐}ชมรมกัลยาณธรรม, บารมีธรรมสู่ความสำเร็จ, (กรุงเทพมหานคร: ขุนทองอุตสาหกรรมและการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๓๒ – ๓๓.

^{๑๑} ปิ่น มุทุกันต์,พ.อ., มงคลชีวิต, หน้า ๕๑๐.

^{๑๒}สนอง วรอุไร, อริยฐานบารมี, (กรุงเทพมหานคร:ชมรมกัลยาณธรรม, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔.

พระมหารุ่งโรจน์ ฐมมภูมฺเมธี (ศิริพันธ์) ได้กล่าวถึงหลักขันติในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ว่าขันติ คือ ความอดทน อดกลั้น รู้จักข่มใจตนเอง ไม่ท้อแท้ เหนื่อยหน่ายกับอุปสรรคต่าง ๆ ที่มากระทบทั้งการปฏิบัติกิจหน้าที่ของตน มีสติคอยควบคุมจิตใจคงที่อยู่ตามปกติ ไม่ให้กำเริบอ่อนไหวเมื่อเผชิญกับปัญหา แม้จะหนักขนาดไหนก็ต้องอดทนเพื่อให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี หลักธรรมข้อนี้เป็นการแสดงออกถึงความเข้มแข็งกล้าหาญและอดทนต่อทุกสถานการณ์^{๑๓}

ไสว บุญขวัญ ได้กล่าวถึงขันติในงานวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำเชิงพุทธของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน อำเภอตากลิ จังหวัดนครสวรรค์” ว่า ขันติ คือความอดทนต่องานที่คราคร่ำ อดทนต่อความเหนื่อยยาก ถึงจะลำบากกายน่าเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกขู่ ถูกข่มด้วยถ้อยคำเสียคติ หากถางอย่างไรก็ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกรณียกิจที่บำเพ็ญไฉนธรรม^{๑๔}

สุรพงษ์ จันลัม ได้กล่าวถึงหลักขันติในงานวิจัยเรื่อง “ศึกษาคุณธรรมจากชาดกตามที่ปรากฏในสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ระดับมัธยมศึกษา พุทธศักราช ๒๕๕๔” ว่าขันติ คือ ความอดทน อดกลั้นทนทาน อาจจัดได้เป็น ๓ อย่าง ได้แก่ การอดทนต่อปรากฏการณ์ธรรมชาติ อดทนต่อทุกขเวทนา ความเหนื่อยยากลำบากที่เกิดขึ้นแก่ร่างกาย อดทนต่ออารมณ์ทั้งฝ่ายที่น่าปรารถนาและไม่ปรารถนา อันตนจะต้องประสบเกี่ยวข้องกับอยู่ในชีวิตประจำวัน^{๑๕}

ไพลิน องค์สุพรรณ^{๑๖} ได้กล่าวถึงขันติในงานวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์การสร้างบารมีของพระนางพิมพาที่ปรากฏในชาดกว่าขันติ คือ ความอดทนอันนี้ พหุปกโร มีอุปการะมาก

^{๑๓}พระมหารุ่งโรจน์ ฐมมภูมฺเมธี (ศิริพันธ์), “การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *ปริญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๓๐.

^{๑๔}ไสว บุญขวัญ, “ภาวะผู้นำเชิงพุทธของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน อำเภอตากลิ จังหวัดนครสวรรค์”, *ปริญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๑.

^{๑๕}สุรพงษ์ จันลัม, “ศึกษาคุณธรรมจากชาดกตามที่ปรากฏในสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ระดับมัธยมศึกษา พุทธศักราช ๒๕๕๔”, *ปริญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๖๖.

^{๑๖}ไพลิน องค์สุพรรณ, “การศึกษาวิเคราะห์การสร้างบารมีของพระนางพิมพาที่ปรากฏในชาดกว่า”, *ปริญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๘๒.

แก่กิจการทั้งปวง ไม่เลือกว่าคดียุติธรรม ต้องพึงขันติ ผู้จะประกอบกรทำมาหากินเลี้ยงชีพ ก็ต้องอาศัยขันติความอดทน ไม่เห็นแก่หนาวและร้อนจนเกินไป กิจการงานนั้น ๆ ก็สำเร็จตามประสงค์ แม้ผู้จะปฏิบัติทางฝ่ายคดียุติธรรม ถ้ามีขันติตั้งหน้าแล้ว ก็อาจจะให้ความประสงค์นั้น ๆ สำเร็จได้ทุกประการ ถึงองค์สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์สัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อสมัยที่ยังก่อสร้างพระบารมีอยู่ ก็ได้ทรงบำเพ็ญขันติบารมีทุกภพทุกชาติจนเต็มรอบ ครั้นมาถึงปัจฉิมชาติ พระองค์เสด็จออกบำเพ็ญพรต ทรงประกอบความเพียร ก็ทรงมั่นในขันติความอดทน ไม่เห็นแก่หนาวและร้อน ไม่เห็นแก่ความอยาก ความหิว อดทนต่อทุกข์ อดทนต่อเหตุแห่งทุกข์ จนได้สำเร็จสัมมัญญาภาพุทธวิสัย ก็ต้องอาศัยขันติความอดทนเป็นผู้อุปการะ ครั้นพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว เทียบประกาศพระพุทธศาสนา ไม่เห็นแก่ความลำบากยากแค้น ก็สำเร็จด้วยขันติ ความอดทนทั้งสิ้น เพราะขันติบารมีพระองค์ได้ทรงสร้างสมมานับด้วยโกฏิแห่งกลีบเป็นอันมาก ครั้นพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว ก็ทรงนำเอาขันติที่มีบริบูรณ์ในพระองค์นั้นแหละมาแจกแก่พุทธบริษัท ผู้รับแจกก็คือผู้ปฏิบัติตามและพากันได้สำเร็จมรรคผลนิพพาน

ขันติทั้งหมดที่ได้กล่าวมานี้ สรุปได้ว่า ขันติ คือความอดทน อดกลั้น ในสภาวะที่เกิดขึ้นทั้งที่มนุษย์สร้างขึ้นเองและต้องมีความอดทนต่อสภาพของธรรมชาติที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การดำเนินชีวิตจะต้องอาศัยความอดทน อดกลั้น ทั้งในด้านกาย และจิตใจ อันเป็นสาเหตุให้ปัญหาเกิดขึ้นเป็นรูปธรรมที่จะนำไปให้เกิดความเดือดร้อน สร้างความลำบากแก่การดำเนินชีวิต ฉะนั้น หลักขันติที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จึงหมายถึงความอดทน อดกลั้น ทั้งในด้านของกาย และจิตใจ และตามธรรมชาติที่มีการเปลี่ยนแปลงแปรปรวนอยู่ตลอดเวลาและผู้วิจัยจะนำไปเป็นข้อมูลประกอบในการศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารและการศึกษาภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย แล้วนำมาวิเคราะห์ประกอบเนื้อหาวิทยานิพนธ์โดยมีขั้นตอนในการดำเนินการตามลำดับได้แก่

๑.๖.๑ ขั้นรวบรวมข้อมูล

เป็นการศึกษาแนวความคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานี้มีดังนี้

๑) แหล่งข้อมูลขั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่พระไตรปิฎก

๒) แหล่งข้อมูลขั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ตำราทางวิชาการ งานวิจัย

เอกสารหนังสือต่างๆที่นักวิชาการรวบรวมเรียบเรียงและประพันธ์ขึ้นมา

๑.๖.๒ ขั้นจัดเก็บข้อมูล

ข้อมูลภาคสนามเป็นข้อมูลหลักที่มีความสำคัญต่อการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการสัมภาษณ์โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล(Personal interview)กลุ่มเป้าหมายได้แก่ ชาวตำบลท่าม่วง ที่เกี่ยวข้องกับบรรพชิตและคฤหัสถ์ อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

เครื่องมือในการวิจัยได้แก่ แบบสัมภาษณ์สมมติฉบับที่กและกล้องถ่ายภาพ

๑.๖.๓ ขั้นนำมาแสดงผล

โดยนำมาวิเคราะห์และนำเสนอสรุปผลการวิจัยด้วยวิธีนำเสนอผลการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Method) ภายหลังจากการวิเคราะห์ข้อมูลและประเมินผลการวิเคราะห์แล้วก็นำมาทำการสรุปผลนำเสนอผลการวิจัยและให้ข้อเสนอแนะในกรณีที่สมควรจะได้มีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมในโอกาสต่อไป

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบถึงหลักขันธ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๗.๒ ทำให้ทราบถึงการดำเนินชีวิตตามหลักขันธ์ของชาวตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๗.๓ ทำให้ทราบประโยชน์ของขันธ์ที่มีต่อการดำเนินชีวิตของชาวตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๗.๔ นำผลที่ได้จากการศึกษาไปเป็นข้อมูลในการเผยแพร่หลักพุทธธรรมสืบต่อไป

บทที่ ๒

หลักขันติในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับหลักขันติในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ประกอบไปด้วยความพยายามที่ต้องอาศัยความอดทนเป็นองค์ประกอบ ไม่ว่าจะเป็นงานชิ้นนั้นจะเป็นงานเล็กหรืองานใหญ่ ที่สำเร็จขึ้นมาได้ นอกจากจะใช้สติปัญญาเป็นตัวนำแล้ว ต้องอาศัยคุณธรรมเป็นพื้นฐานจึงจะสำเร็จได้ คุณธรรมข้อนี้ คือ ขันติ

ถ้าการกระทำที่ขาดขันติ ย่อมจะทำให้การงานนั้นไม่สามารถสำเร็จลงได้ เพราะขันติถือเป็นหลักคุณธรรมสำหรับการต่อต้านความห่อหุ้ม หดหู่ ขันติเป็นแรงขับเคลื่อนให้เกิดความขยัน ดังนั้น ความสำเร็จของการกระทำทุกชิ้น เช่น การทำงาน การเรียน อาชีพ แม้กระทั่งความอดทนทางจิตใจ จะต้องอาศัยซึ่งความอดทนเป็นที่พึ่งทั้งนั้น ความเสร็จจึงมีขันติเป็นเครื่องประกอบทั้งที่รู้ตัวและไม่รู้ ฉะนั้นขันติจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ

ขันติ คือ การรักษาปกติภาวะของตนไว้ได้ ไม่ว่าจะถูกกระทบกระทั่งด้วยสิ่งอันเป็นที่พึงปรารถนาหรือไม่พึงปรารถนาก็ตาม มีความมั่นคงหนักแน่นเหมือนแผ่นดิน ซึ่งมีความไม่หวั่นไหว ไม่ว่าใครจะเทสิ่งของสกปรกลงก็ตามหรือถ้ายหนัก ถ้ายเบาลงไปก็ดี ความหนักแน่นของแผ่นดินก็ไม่แปรเปลี่ยน

ในบทนี้ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาเกี่ยวกับหลักขันติในพระพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งการศึกษาตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายหลักขันติ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ยึดหลักของกรรมหรือกฎของธรรมชาติ ที่มีการดำเนินไปตามธรรมดา ไม่มีใครสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปตามความต้องการได้ ฉะนั้น จะต้องมีความอดทนอดกลั้นต่อสิ่งที่เกิดขึ้น ตามความเป็นของธรรมชาติน้อยใหญ่ที่เกิดขึ้นกับชีวิตในทุกขณะ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ตามสภาพแห่งความเป็นจริงที่เป็นไป ขันติ คือ ความอดทน จึงมีความสำคัญในสถานการณ์ ความเป็นอยู่ในการดำเนินชีวิตประจำวัน

ขันติ ถือเป็นหลักสำคัญในการปฏิบัติในกิจกรรมการงาน ทั้งที่เป็นชีวิตของตนเองและเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น ในการศึกษาครั้งนี้จึงเริ่มจากการศึกษาความหมายของขันติ ในพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความเข้าใจ ดังอธิบายต่อไปนี้

ขันติ (สันสกฤต: ksanti', กษันติ) หมายถึง การรักษาปกติภาวะของตนไว้ได้ ไม่ว่าจะถูกระเบียบกระทั่งด้วยสิ่งอันเป็นที่พึงปรารถนา หรือไม่พึงปรารถนาก็ตาม มีความมั่นคงหนักแน่นเหมือนแผ่นดิน ซึ่งไม่หวั่นไหว ไม่ว่าจะมียศเทอะไรลงไป ของเสีย ของหอม ของสกปรกหรือของดีงามก็ตาม

ขันติ หมายถึงการรักษาปกติภาวะของตนไว้ได้ ไม่ว่าจะถูกระเบียบกระทั่งด้วยสิ่งอันเป็นที่พึงปรารถนาหรือไม่พึงปรารถนาก็ตามมีความมั่นคงหนักแน่นเหมือนแผ่นดินซึ่งไม่หวั่นไหวไม่ว่าจะมีคนเทอะไรลงไปของเสียของหอมของสกปรกหรือของดีงามก็ตาม

ขันติหมายถึงความอดทนอดกลั้นต่อสิ่งที่ไม่เป็นที่ชอบใจ ที่ถูกระเบียบทั้งภายนอกและภายใน อันหมายถึงจิตใจและสิ่งภายนอกที่เป็นสื่อทำให้ต้องใช้ความอดทน^๑

ขันติ หมายถึง ความอดทนหรืออดกลั้นต่อความจำเป็นสำหรับชีวิต ๔ อย่างด้วยกันคือ

๑)อดกลั้นต่อความเป็นไปตามธรรมชาติเช่นความร้อนความหนาวยุงลมแดดเป็นสิ่งที่ยากจะหลีกเลี่ยงได้แต่ต้องอดกลั้นด้วยการทำจิตใจไม่ให้เป็นทุกข์ขึ้นมา

๒)อดกลั้นต่อความเจ็บไข้ได้ป่วยถ้าไม่รู้จักรอดกลั้นหรือเฉยได้ก็เท่ากับกินของแสลงทำให้สูญเสียกำลังใจหรือต้องอดกลั้นทำให้เกิดความรู้สึกเป็นทุกข์ทรมานเพิ่มขึ้นอีกอย่างนี้ไม่มีประโยชน์อะไรจึงต้องอดกลั้นต่อความเจ็บไข้ได้ป่วย

๓)อดกลั้นต่อการอยู่ร่วมกันซึ่งมีทั้งคนพาลหรือคนบ้าการกระทำของคนเหล่านี้ทำให้ต้องใช้ความอดทนอดกลั้นฉะนั้นคนมีกิเลสก็ย่อมล่วงเกินผู้อื่นด้วยการด่าบ้งหรือดูหมิ่นดูแคลนบ้างก็เป็นเรื่องที่จะต้องอดกลั้น

๔)อดกลั้นอย่างสูงคืออดกลั้นต่อการบีบคั้นแห่งกิเลสของตนทุกคนมีกิเลสเป็นพลังผลักดันคอยชักใยอยู่เบื้องหลังให้ต้องทำตามนับตั้งแต่อยากสูบบุหรี่หรืออยากไปดูหนังดูละครอยากกินเหล้าเมายาอยากไปแสวงหาการมณด้วยอำนาจของกิเลสเหล่านั้นก็ล้วนแต่เป็นเรื่องที่จะต้องอดกลั้น^๒

^๑สมเด็จพระญาณสังวร, สมเด็จพระสังฆราช, สกลมหาสังฆปริณายก, “แสงส่องใจ”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.dhammadjak.net/board/viewtopic.php?t=14380> [๑๑ มิถุนายน ๒๕๕๕].

^๒พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). อริยศีลธรรม(ชุดธรรมโมฆณ์), (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิจัดพิมพ์, ๒๕๒๐), หน้า ๓๘๑ – ๓๘๒.

ขันติ หมายถึง ความอดทน คือ ทนลำบาก ทนตรากตรำ ทนเจ็บใจ ความหนักเอาเบาสู้ เพื่อบรรลุจุดหมายที่ตั้งาม^๓

ขันติ หมายถึง อดกลั้นไว้ได้ ไม่แสดงอาการทุกข์ร้อน หรือไม่พอใจ ความอุณเณียวออกมาให้เห็น^๔

ขันติ หมายถึง ความอดทน ความอดกลั้นต่อสิ่งที่ไม่พอใจ^๕

ขันติ หมายถึง ความอดทน ต่อสภาพภายนอกร่างกายและภายใน ซึ่งร่วมไปถึงสภาวะของความโกรธ ความโลภและความหลง^๖

ขันติ หมายถึง ความอดทนเพื่อที่จะพยายามสร้างชีวิตดีโดยสามารถแยกออกพิจารณาได้ ๔ ลักษณะคืออดทนต่อความลำบากตรากตรำอดทนต่อทุกขเวทนาอดทนต่อการล่วงเกินของคนอื่นและความอดทนต่ออำนาจกิเลส^๗

ขันติ หมายถึง ความเข้มแข็งของจิตใจของบุคคลในการที่จะละทิ้งความชั่วการกระทำ ความดีและทำจิตใจให้ผ่องใสอยู่เสมอแม้จะกระทบกระทั่งสิ่งไม่พึงปรารถนาก็ตาม^๘

ขันติ หมายถึง การทำงานอย่างเต็มความสามารถเพื่อให้งานสำเร็จตามเป้าหมายไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคสามารถควบคุมการกระทำของตนให้อยู่ในขอบเขตที่สังคมยอมรับโดยใช้สติปัญญาควบคู่ไปด้วย^๙

^๓พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๒.

^๔พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), พจนานุกรม เพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๘๘.

^๕ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คพับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗๗.

^๖พระเปลี่ยน ปัญญาปทีโป, ขันติความอดทน, (เชียงใหม่ : บริษัทนันทพันธ์พรีนติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๓.

^๗สุวัฒน์วัฒนวงศ์, “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างขันติ – โสรัจจะกับสันโดษเพื่อเป็นแนวทางในการค้นหาบุคลิกภาพธรรมาธิปไตย”, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๑๘). และพัชนีศรีทองนาถ, “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอิทธิบาท ๔ กับขันติโสรัจจะเพื่อเป็นแนวทางในการค้นหาบุคลิกภาพธรรมาธิปไตย”, ปริญญาโทบริหารการศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๑๘).

^๘สมสุตาผู้วัฒน์และอัจฉราธนะมัย, “ความอดทน : แหล่งที่มาและปัจจัย”, รายงานการวิจัย (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๓).

ขันติ หมายถึง ความเข้มแข็งความหนักแน่นของจิตใจสามารถยืนหยัดต่อสู้กับการกระทบกระทั่งของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้ซึ่งจะต้องมีความอดทนทั้งทางร่างกายและจิตใจ^{๑๑}

ขันติหมายถึงการรักษาภาวะปกติของตนไว้ได้ไม่ว่าจะถูกกระทบกระทั่งด้วยสิ่งที่พอใจหรือไม่พอใจ^{๑๒}

พันเอกปิ่น มุทุกันต์ได้อธิบายลักษณะของขันติว่า “เป็นความอดทนซึ่งมีลักษณะความเข้มแข็งของจิตใจในการพยายามทำความดีหลีกเลี่ยงจากความชั่ว” สถานการณ์ที่ทำให้ต้องใช้ขันติมี ๔ อย่างคือ

๑)ความอดทนต่อความลำบากซึ่งเกิดจากการทำงานจนเหน็ดเหนื่อยหิวกระหายหรือถูกแดดลมฝนกระทบ

๒)ความอดทนต่อความทุกข์เวทนาที่เกิดจากความเจ็บป่วยความไม่สบายกาย

๓)อดทนต่อความเจ็บใจเมื่อถูกผู้อื่นล่วงเกินด้วยคำคำหรือการสบประมาท

๔)อดทนต่ออำนาจกิเลสคืออดทนต่ออารมณ์ฝ่ายพลัดเปลี่ยนเช่นความสนุกสนานการเที่ยวเตร่^{๑๒}

ขันติ หมายถึงลักษณะของความเข้มแข็งมั่นคงและความหนักแน่นของจิตใจเมื่อมีสิ่งทั้งดีและไม่ดีมากระทบต่อร่างกายและจิตใจก็ยังคงสามารถรักษาสภาพความสงบของจิตใจเอาไว้ได้ ทั้งนี้เพื่อนำตนเองให้ผ่านพ้นปัญหาและอุปสรรคต่างๆแล้วนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายของความสำเร็จในหน้าที่การงานที่ตนรับผิดชอบตลอดจนบรรลุถึงความดีงามได้ด้วยความอดทนสามารถแบ่งได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่คือ

๑) ความอดทนทางใจได้แก่ความอดทนต่อการกระทบกระทั่งชั่วๆให้เจ็บใจและความอดทนต่อกิเลสคือความโกรธและความโลภ

๒) ความอดทนทางกายได้แก่ความอดทนต่อความลำบากในการทำงานหรือการเรียน

“จันทร์ดี ถนอมคล้าย, “การพัฒนาวินัยในตนเองด้านความอดทนของเด็กก่อนประถมศึกษาที่มีสติปัญญาแตกต่างกันด้วยวิธีการเล่านิทานประกอบหุ่นมือโดยมีการใช้คำถามก่อนระหว่างและหลังเล่านิทาน”, **ปริญญาานิพนธ์การบริหารการศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๕).

“ชนินฐา สาลีผล, “การเปรียบเทียบคุณภาพแบบทดสอบวัดจริยธรรมด้านความอดทนระหว่างสถานการณ์ที่เป็นภาษากับสถานการณ์ที่เป็นภาพการ์ตูน”, **ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต(การวัดผลการศึกษา)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๗).

“โชติ จินตแสง, **๓๘๘ มงคล**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๕๗.

“ปิ่น มุทุกันต์, **แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๔๖๒-๔๖๓.

และความอดทนต่อความทุกข์ทรมานทางกาย ความเจ็บปวดความเหนื่อยความหิว^{๑๑}

สรุปได้ว่า ขันติ หมายถึงความอดทน ที่แสดงถึงความอดทนทั้งที่เกิดขึ้นจากภายในจิตใจและภายนอก จะต้องอดทนจากสิ่งที่เข้ามากระทบจากภายนอก เพื่อให้มีความปกติของสภาพของจิตใจและร่างกาย อันหมายถึง ความสงบต่อภัยอันตราย ทั้งที่เป็นความทุกข์ ความเจ็บปวด ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในชีวิต

๒.๒ ความสำคัญของขันติ

มนุษย์เป็นสิ่งที่มืองค์ประกอบปรุงแต่งเกิดขึ้นในหลาย ๆ ส่วน ในส่วนต่างของมนุษย์ยังมีของสำคัญอยู่อีกอย่างหนึ่งที่มองด้วยตาไม่เห็น คือกำลังหรือแรง อ่อนแรง ขอบแรง แสดงว่าแรงเป็นของมีอยู่จริง และมีมากน้อยก็ได้ แรงนี้เป็นสิ่งที่เราต้องอาศัยเรื่อยมาตั้งแต่เกิด อย่างน้อยที่สุดก็ใช้สูดลมหายใจ ต่อมาก็ใช้แรง ร้องไห้ ใช้แรงคว้า ใช้แรงคลาน ใช้แรงเดิน เป็นการใช้เรื่อยมาจนกระทั่งโตเป็นผู้ใหญ่ ใช้แรงแบกหามทำมาหากิน ครั้นแก่เฒ่าแรงเหลือน้อยถ้อยกำลัง แต่ยังมีแรงพอที่จะเคี้ยวอาหารได้ กลืนยาได้ คุยกับคนที่มาเยี่ยมได้ ครั้นนานไปก็หมดลง จนกระทั่งเหลือแต่แรงพอสูดลมหายใจ ในที่สุดก็หมดจริง ๆ แรงเปรียบได้กับทรัพย์อย่างหนึ่งที่มีความจำเป็นต่อชีวิตของมนุษย์

จิตใจของคนเรานั้น นอกจากจะมีคุณสมบัติหลายอย่าง เช่น ความเมตตากรุณา ความฉลาดรอบรู้ และอื่นๆ ยังมีสิ่งจำเป็นอีกอย่างหนึ่ง คือ แรงใจ ซึ่งเราพูดกันโดยทั่วไปว่า กำลังใจ กำลังใจเป็นสิ่งจำเป็นมาก และจะใช้มากกว่ากำลังกายด้วยซ้ำบ่อเกิดของกำลังใจ คือ ขันติ เป็นกำลัง^{๑๒}

ความสำคัญที่ต้องใช้ความอดทน เพื่อประโยชน์ที่จะได้รับ เช่น การประกอบอาชีพ การศึกษา การข่มใจ สิ่งเหล่านี้จะสำเร็จได้ต้องอาศัยความอดทนเข้ามาประกอบ ความอดทนเป็นสิ่งที่ยับยั้งอารมณ์ที่เกิดขึ้น ฉะนั้นขันติจึงเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ เพื่อประโยชน์ที่จะเกิดกับตัวเองและบุคคลอื่น

^{๑๑}มารศรี กลางประพันธ์, “การพัฒนาคุณธรรมด้านความอดทน (ขันติ) ของนักศึกษาระดับปริญญาตรี”, วิทยาศาสตร์คุณภูมิบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘).

^{๑๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘.

๒.๓ ลักษณะของขันติ (ความอดทน)

บุคคลใดก็ตามรู้จักการอดทนอดกลั้นอดใจ ย่อมเป็นมงคลอันประเสริฐ ความอดใจไม่โลภ โกรธ หลงในอารมณ์ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสทางกาย นั้นเรียกว่า ขันติ ความอดใจไม่โกรธพยาบาท อาฆาต จ้องแค้น แข่งด่า มนุษย์และสัตว์ ทำจิตให้เป็นกลาง ไม่รักไม่ชัง ด้วยกำลังปัญญา รู้เท่าทันสังขารว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ในอารมณ์ทั้งหลายเหล่านั้น ดังนี้ก็เรียกชื่อว่าขันติ คือความอดใจ อันเป็นที่สรรเสริญแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายดังมีคำบาลีว่า “ขันติ ปรมัตถ์ไป ตีติกา แปลว่า ขันติคือความอดทนอดกลั้นเป็นธรรมอันเป็นเครื่องเพียรเพื่อกิเลสอย่างยิ่ง อนึ่งความอดทนซึ่งลมและแดด ความหนาวความร้อน ความหิวข้าวกระหายน้ำ และความอดทนแก่ทุกขเวทนา ที่เกิดแต่ความอาพาธความเจ็บไข้ ไม่ย่อท้อที่จะก่อสร้างทางกุศล ทาน ศีล ภาวนา ก็ชื่อว่า ขันติ ความอดทน ขันติจะบังเกิดขึ้นเพราะมี

๑) หิริ ความละอายใจ

๒) โอตตปเป ความเกรงกลัวต่อบาป

ธรรมทั้ง ๒ ประการนี้ ย่อมสร้างให้เกิดความอดทนอดกลั้นไม่ลุอำนาจแก่กิเลส ขันตินั้นย่อมสร้างประโยชน์ให้ คือ

๑) ทำให้ไม่เศร้าโศกาอาลัย

๒) ทำให้ได้รับคำสรรเสริญจากบัณฑิต

๓) ทำให้ไม่มากด้วยเวรภัย

๔) เป็นปัจจัยให้บรรลุมรรคผลนิพพาน

อนึ่ง บุคคลจะระงับความโกรธประทุษร้ายในจิตนั้น จะต้องอาศัยขันติ คือ ความอดใจ และเมตตาความปรารถนาดีไม่คิดร้ายจ้องแค้นไปในสรรพสัตว์ทั้งหลาย ฉะนั้น บุคคลที่จะฝึกฝนจิตใจให้อดทนอดกลั้นไม่มีโทโสโมโหนั้น ควรสร้างเมตตาจิตให้เกิดขึ้นมาในใจตนด้วย ก็จะช่วยให้เกื้อหนุนให้ขันติมั่นคงแข็งแรง บุคคลที่เจริญเมตตาพึงพิจารณาให้เห็นชัดแจ้งด้วยปัญญาว่า ตัวเรานี่เราย่อมรักสุขเกลียดทุกข์ لذนใด สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงไม่มีปริมาณไม่มีขอบเขต ก็ย่อมรักสุขเกลียดทุกข์ لذนนั้น เมื่อนำเอาตนเองเป็นพยานเพื่อเทียบกับสัตว์อื่น ย่อมจะเห็นว่าสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงที่บังเกิดขึ้นมาในโลกนั้น นับว่าเป็นเพื่อนร่วมทุกข์เกิดแก่เจ็บตายด้วยกันทั้งสิ้น ฉะนั้น จึงไม่ควรคิดเบียดเบียนเข่นฆ่าทำลายล้างกันเลย ควรตั้งจิตให้มีความปรารถนาดีเมตตาต่อกัน^๕

^๕ พระชุมพล พลบุญ, พุทธมงคลอนิสังส, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสุทิพย์พริ้นติ้งเฮาส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๒ – ๑๐๔.

ลักษณะของความอดทนที่ถูกต้องในพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาชีวิตให้มีความเจริญก้าวหน้า จะต้องประกอบไปด้วยลักษณะของความอดทนที่ถูกต้อง ดังต่อไปนี้

๑) มีความอดกลั้น คือ เมื่อถูกคนพาลด่า ก็ปฏิบัติราวกับว่าไม่ได้ยิน เมื่อเห็นการข่มขู่ปฏิบัติราวกับว่าไม่ได้เห็น ไม่สนใจใยดี ไม่ปล่อยใจให้เศร้าหมองไปตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น สนใจแต่ในเรื่องที่จะทำความเจริญให้แก่ตนเอง เช่น เจริญศีล สมาธิ ปัญญา ให้อย่าง ๆ ขึ้นไป

๒) เป็นผู้ไม่ดูร้าย คือ สามารถข่มความโกรธไว้ได้ ไม่โกรธ ไม่ทำร้าย ทำอันตรายด้วยอำนาจแห่งความโกรธนั้น ผู้ที่โกรธง่ายแสดงว่ายังขาดความอดทน ดังข้อความเตือนใจว่า “ผู้ใดโกรธตอบผู้ที่เกิดก่อนแล้ว ผู้นั้นกลับเป็นคนเลวกว่าผู้ที่โกรธก่อน ผู้ที่ไม่โกรธต่อบุคคลผู้กำลังโกรธอยู่ย่อมว่า เป็นผู้ชนะสงครามอันชนะได้ยากยิ่ง”^{๑๖}

๓) ไม่ก่อทุกข์ให้เกิดขึ้น คือ ไม่ก่อทุกข์ให้แก่ผู้อื่น ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนหรือเจ็บแค้นใจ ด้วยอำนาจของการกระทำของเรา

๔) มีใจเบิกบานอยู่เป็นนิตย์ คือ มีปีติอิ่มเอิบใจ ไม่พยายาบท ไม่กล่าวโทษใคร ๆ ทั้งนั้น พยายามอดทนทำการงานทุกอย่างด้วยใจเบิกบาน

ลักษณะความอดทนนั้น สมัยโบราณบิดามารดาได้นำมาสอนลูกหลานว่า “ปิดหูซ้ายขวา ปิดตาสองข้าง ปิดปากเสียบ้าง นอนนั่งสบาย”

คนบางคนขี้เกียจทำงาน บางคนขี้เกียจเรียนหนังสือ บางคนเกะกะเกร พอมิผู้ว่ากล่าวตักเตือนก็เฉยเสีย แล้วบอกว่าตนเองกำลังบำเพ็ญขันติบารมี อย่างนี้เป็น การเข้าใจผิดตีความหมายของขันติผิดไป ขันติไม่ได้หมายถึงการตกในสภาพใดก็ทนอยู่อย่างนั้น

พวกที่ทนก็ทนจนต่อ ไม่ชวนชวชวขามาหากิน จัดเป็นพวกตายด้าน

พวกที่โง่ก็ทนโง่ไป ใครสอนให้ก็ไม่เอา จัดเป็นพวกคือด้าน

พวกที่ชั่วแล้วก็ชั่วอีก ใครห้ามก็ไม่ฟัง จัดเป็นพวกคือดิ่ง

ลักษณะที่สำคัญยิ่งของขันติ คือ ตลอดเวลาที่อดทนอยู่นั้น จิตใจจะต้องประกอบไปด้วยความผ่องใส ไม่เศร้าหมอง^{๑๗}

ดังได้กล่าวมาแล้วนี้ พอสรุปลักษณะของความอดทน เพื่อพัฒนาตัวเอง ดังนี้

^{๑๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๓๕/๓๒๘.

^{๑๗} พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ “ทางก้าวหน้า”, (กรุงเทพมหานคร : ชมรมพุทธศาสตร์สากล ในอุปถัมภ์สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๔๕.

อดทนหรือหลีกเลี่ยงจากความชั่วให้ได้ อดทนทำความดีต่อไป และอดทนรักษาจิตใจมีความผ่องใสเบิกบาน ไม่ทำจิตใจให้เศร้าหมอง อันเป็นหนทางที่จะปิดล้นกุศลให้เกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้การพัฒนาตนเองจะต้องประกอบไปด้วยความอดทน

๒.๔ ประเภทของขันติ

๒.๔.๑ ขันติ ๒ ประเภท

ขันติ ความอดทน คือ การรักษาความปกติภาพของตนเองไว้ได้ ในเมื่อถูกกระทบด้วยสิ่งอันไม่พึงปรารถนา ขันติมี ประเภท ดังนี้

๑) ขันติ ความอดทนต่อการดำเนินชีวิตทั่ว ๆ ไป เช่นอดทนต่อความหิว ความกระหาย ความเหนื่อย ความหนาว ความร้อน ความเจ็บป่วย ความโกรธ สรุปได้เป็น ๓ ประเด็น คือ

๑. ความอดทนต่อความลำบากตรากตรำ ในการทำงาน โดยสุจริตไม่ว่าจะค้าขาย หรือทำเกษตรกรรม ย่อมมีความลำบาก ไม่สบายเหมือนการหาหินทุจจริต ผู้มีสัมมาชีพจึงต้องมีความอดทน ไม่แสดงอาการของความขลาดไม่สู้งาน ไม่สู้ความลำบากตรากตรำ

๒. ความอดทนต่อทุกขเวทนา คือ เมื่อเจ็บป่วยก็ไม่แสดงอาการทรมานทรมายเกินเหตุ

๓. อดทนต่ออำนาจกิเลส คือ เมื่อเกิดกิเลสใด ๆ ได้แก่ ความโลภ คือ ความอยาก ได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ความโกรธ และ ความหลง ในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ก็ต้องมีขันติ อดทนและเพียรพยายามกำจัดกิเลสนั้นออกไปเสียจากตน

๒) อริยาสันขันติ ความอดทนต่อการล่วงเกินของคนอื่น เฉพาะอย่างคนที่ต่ำกว่าเรากล่าวคือ อดทนต่อความเจ็บใจ คือ ทนต่อความกระทบกระทั่งแตกดันของคนอื่น^{๑๘}

๒.๔.๒ ขันติ ๓ ประเภท

๑) อดทนต่อความลำบาก

อดทนต่อความลำบากนั้น ได้แก่ความอดทนต่อความเจ็บป่วยความป่วยไข้เพื่อจะรักษาชีวิตไว้ไม่เป็นคนคิดสั้นคิดทำลายตัวเองเพราะความป่วยไข้ที่เรื้อรังเมื่อเจ็บป่วยไข้ก็ไม่แสดงอาการว่าเจ็บปวดจนเกินกว่าเหตุไม่ส่งเสียงร้องครวญครางเกินกว่าเหตุไม่ลำเอียงร้องครวญครางเพื่อต้องการให้ผู้อื่นหันมาสนใจเอาใจตัวไม่ถือเอาความเจ็บป่วยอ้างเลขเป็นข้ออ้างขึ้นบังหน้าลาหยุดทำ

^{๑๘} ใสว มาลาทอง, คู่มือการศึกษาจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๒๒.

การงานไม่ประพาศิตนเป็นคนโรคน้อยแต่อาการมากดังคำพังเพยว่า “เป็นไข้แดงไม่ท้องโตดินเย็นข้าวปลากินได้การงานไม่ทำ” และไม่ถือเอาการร้องครวญครางเป็นอารมณ์ของจิตใจด้วยคิดว่าจะได้บรรเทาความเจ็บปวดเพราะการทำเช่นนั้นเป็นการก่อความทุกข์เดือดร้อนความรำคาญแก่ผู้พยาบาลและผู้ที่เกี่ยวข้อง

๒) อดทนต่อความตรากตรำ

อดทนต่อความตรากตรำได้แก่ความอดทนในการประกอบอาชีพในการศึกษาและในการดำเนินชีวิตเป็นคนมีความอดทนต่อความหนาวร้อนหิวกระหายไม่หลงงานไม่!หนีงานไม่กลัวเหน็ดเหนื่อยไม่!เอาเปรียบผู้อื่นไม่!คอยถนอมตัวไม่กลัวผิวเกรียมจะเสียความสวยงามกลัวมีจะสาปปากจะเขี้ยวคนที่ประพฤติอย่างนี้ต่อไปจะลำบากมากเพราะธรรมชาติคนเราถ้ามีความขยันหมั่นเพียรสู้อบเหงื่อต่างน้ำเมื่อเหงื่อออกมากน้ำตาขมจะออกน้อยถ้าเหงื่อออกน้อยน้ำตาจะออกมากเพราะเหงื่อมันหลบในแล้วจะรวมตัวกันเข้าไหลออกมาเป็นน้ำตาในวันหลัง

๓) อดทนต่อกิเลส

อดทนต่อกิเลสได้แก่ความอดทนต่อโลภะความโลภและต่อโทสะความโกรธคิดประทุษร้ายอดทนต่อโลภะได้แก่ความอดทนต่ออารมณ์ที่มายั่วชวนให้ละโมภโลภมากชวนให้เกิดความทะเยอทะยานอยากเกินควรแก่ฐานะเช่นอยากได้อะไรมีไว้ในครอบครองของตนในสิ่งที่ตนไม่มีสิทธิโดยวิธีการทุจริตอดทนต่อโทสะได้แก่ความอดทนต่อความโกรธคิดประทุษร้ายอดทนต่อถ้อยคำแสดงหูดทนต่อกริยาอาการของผู้อื่นที่ขัดขวางยับยั้งตาของตน^{๑๕}

๒.๔.๓ ชั้นดี ๔ ประเภท^{๑๖}

๑) อดทนต่อความลำบาก หมายความว่า คนทำงานมากๆ แล้วได้รับความเหน็ดเหนื่อยหิวกระหาย หรือถูกแดด ลม ฝน กระทบเกินสบาย คนที่ไม่มีชั้นดีเมื่อเผชิญกับความลำบากตรากตรำ มักจะทอดทิ้งการงานเสีย เป็นคนมือเท้าบาง ทำอะไรที่ต่างๆว้างๆ แต่ผู้มีชั้นดี ย่อมอดทนต่อสิ่งเหล่านี้ กัดฟันทนทำงานของตนให้สำเร็จ

^{๑๕}พระรัตนเวที (ชำนาญ เขมมานนฺโท) ป.๕, พธ.บ., ธรรมเทศนาชั้นดีกถา, วัดกุยบุรีตำบลกุยบุรี อำเภอกุยบุรีจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ รับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนาในพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้คณะรัฐสภาเป็นเจ้าภาพบำเพ็ญกุศลถวายพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาสิริโสภาพัฒนวัฒนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง.

^{๑๖}พ.บ. (ไทย) ๕/๔๒/๑๒๕.

๒)อดทนต่อทุกขเวทนา คือ การรับรู้อารมณ์ว่าเป็นทุกข์ ซึ่งเกิดมาจากการเจ็บไข้ได้ป่วย ไม่สบายด้วยโรคภัยนานัปการที่เกิดขึ้นกับร่างกายตน คนที่ขาดขันติ เมื่อถึงคราวเจ็บไข้ได้ป่วย ไม่สบายขึ้นมา มักจะแสดงมารยาทอันไม่สมควรออกมาให้ปรากฏ เช่น ร้องครวญคราง กระบิดกระบวน เป็นคนเจ้ามาษา เป็นคนเจ้าอารมณ์มีอาการโมโห โทโส่ง่าย บางคนอ้างความเจ็บป่วยเพื่อจกกระทำ ความชั่วต่างๆก็มี แต่สำหรับผู้มีขันติ ย่อมรู้จักอดทน อดกลั้น ไม่ปล่อยตัวปล่อยใจให้เสียหรือตกไปในทางชั่วต่างๆให้คนอื่นหลงเชื่อหรือเข้าใจผิด

๓)อดทนต่อความเจ็บใจ เป็นขันติประเภทอิริยาสนขันติ คืออดทนต่อการล่วงเกินของคนอื่น เฉพาะอย่างยิ่งคนที่ต่ำกว่าเรา เมื่อถูกผู้อื่นกระทำการล่วงเกินให้เป็นที่ขัดใจ เช่น ถูกด่าว่า หรือ สบประมาท หมิ่นประมาท บุคคลผู้ขาดอิริยาสนขันติ ย่อมขาดสติเดือดดาลแล้วทำร้ายตอบ ด้วยการกระทำอันแรงเกินเหตุที่ควรจะเป็น เช่นว่าเหินแสมด้วยวาจาหยาบคาย หรือก่อความทะเลาะวิวาท ตีรันฟันแทงกัน สร้างเวรกรรมไม่สิ้นสุด เป็นทางนำมาซึ่งความหายนะแก่ตัวเองและครอบครัวตลอดจนเพื่อนฝูง แต่สำหรับผู้มีขันติย่อมรู้จักอดทน สอนใจตัวเอง รู้ที่ไปที่มาของสาเหตุ นั้นๆ คือ หาวิธีการแก้ไขด้วยสันติให้เรียบร้อยเป็นผลดีด้วยความสงบต่อไป

๔) อดทนต่ออำนาจกิเลส หมายความว่าอดทนต่ออารมณ์ข้างฝ่ายพลัดเปลี่ยนอันเป็นไปตามอำนาจกิเลสพาไป เช่น ความสนุก การเที่ยวเตร่ ความโกรธ การได้ผลประโยชน์ในทางที่ไม่ควรเป็นต้น ความจริงแล้วอารมณ์ที่น่ารักใคร่ น่าพอใจ ดูไปก็ไม่น่าจะต้องใช้ความอดทน ไม่ทำให้เราลำบาก แต่ที่ต้องใช้ความอดทน เพราะอาจจะทำให้เราเสียหายได้ ทั้งนี้เพราะคนที่ขาดขันติ มักจะทำการอันน่าบัดสีต่างๆ ตามอำนาจกิเลส หรือตามความอยากในสิ่งที่ตนรัก เช่น รับสินบน ผิดลูกเมียชาวบ้าน เห็นเงินตาโต ทำร้ายรังแกกัน ดื่มเหล้า สูบบุหรี่ เหยือก เม้าอำนาจ จี๋โอ๋ โอ้อวด^{๒๑}

ขันติในแต่ละประเภทมุ่งที่จะสร้างความอดทน ใช้ความอดทน ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและบุคคลอื่น ทั้งส่วนเป็นสิ่งตัวเองสร้างขึ้น และสิ่งที่มากระทบจากภายนอกและภายใน เพื่อให้เกิดความเป็นไปได้ จึงควรมีขันติ เพื่อการยับยั้งต่อสภาพความเป็นไปของสภาพสังคมและจิตใจตนเอง

๒.๕ วิธีสร้างขันติ

ขันติหรือความอดทนเป็นหลักการที่ควรนำไปพัฒนาชีวิต เพื่อประโยชน์ของตัวเองและสังคม บุคคลที่หวังความเจริญด้วยจากขันติหรือความอดทนจะต้องสร้างความอดทนให้มีในตนเองดังต่อไปนี้

^{๒๑} ใสว มาลาทอง, คู่มือการศึกษาจริยธรรม, หน้า ๒๒ – ๒๘.

๒.๕.๑ ต้องคำนึงถึงหลักหิริโอตตปละให้มาก

เมื่อมีความละอายและเกรงกลัวต่อบาปอย่างเต็มที่ ความอดทนย่อมจะเกิดขึ้น ดังตัวอย่างในเรื่องของพระเทมียไ้ ดังนี้

“เมื่อครั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังทรงบำเพ็ญบารมีเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ มีอยู่ชาติหนึ่ง พระองค์เกิดเป็นโอรสกษัตริย์นามว่า พระเทมีย ขณะอายุได้ ๖-๗ ขวบ ได้เห็นพระบิดาสั่งประมารโจร โดยใช้ไฟครอกให้ตาย ด้วยบุญบารมีที่ทำดีมาแล้วในอดีตชาติ ทำให้พระเทมียระลึกชาติได้ว่า ภายใต้อิตพระองค์ก็เคยเป็นกษัตริย์และก็เคยประหารโจร ทำให้ต้องทนรอกอยู่ช้านาน จึงคิดว่า ถ้าชาตินี้เราต้องเป็นกษัตริย์อีก ก็ต้องฆ่าโจรอีก แล้วก็ต้องทนรอกอีก

ตั้งแต่นั้นมา พระเทมียจึงแกล้งทำเป็นใบ้ ทำเป็นง่อยเปลี้ยเสียขา ไม่ขยับเขยื้อนร่างกาย เพื่อให้ทุกคนเข้าใจว่าตนพิการ จะได้ไม่ต้องเป็นกษัตริย์พระราชบิดาจะเอาขนมมาเล่นมาล้อ ก็ไม่สนใจ จะเอามาได้เอาไรมากัด เอาไฟมาเผารอบตัวให้ร้อน เอาขามาทาทำจะแทงก็เฉย ครั้นถึงวัยหนุ่ม เอสาว ๆ สวย ๆ มาล้อ ก็เฉย เพราะคำนึงถึงภัยในนรก หิริ โอปปะเกิดขึ้นเต็มที่จึงมีความอดทนอยู่ได้

นานวันเข้าพระราชบิดาเห็นว่า ถ้าเอาพระเทมียไ้ไว้ก็จะเป็นกาลกิณแก่บ้านเมือง จึงสั่งให้คนนำไปประหารเสียนอกเมือง เมื่อออกมาพ้นเมืองแล้ว พระเทมียก็แสดงตัวว่าไม่ได้เป็นคนพิการแต่อย่างใด มีพลังกำลังสมบูรณ์พร้อม จากนั้นก็ออกบวช ต่อมาพระบิดา ญาติพี่น้อง ประชาชนก็ได้ ออกบวชตามไปด้วย และได้สำเร็จฉานสมาบัติกันเป็นจำนวนมาก^{๒๒}

การคำนึงถึงหิริและ โอตตปละให้มาก เป็นความอดทนอีกแบบหนึ่งที่มองเห็นภัยที่จะเกิดขึ้นกับตัวเองในปัจจุบันและอนาคต เช่น อดทนต่อสิ่งที่มาช่วยให้อยู่ในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง การทำชั่ว การทำบาป เป็นต้น

๒.๕.๒ ต้องรู้เท่าทันอารมณ์ที่มากกระทบ

ต้องเจริญเมตตาตามองการกระทำของบุคคลอื่นในแง่ดี เช่น เขาต่อก็นึกเสียดายดีกว่าเขาดี เขาดีก็นึกเสียดายดีกว่ามา ดังตัวอย่างของพระปุลณณะเถระ ดังนี้

“พระปุลณณะเดิมเป็นชาวสุมาปรั้นตะ ไปค้าขายที่เมืองสาวัตถี ได้ฟังเทศนาจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เกิดความเลื่อมใสศรัทธาขึ้นจึงขอบรรพชา

ครั้นบรรพชาแล้ว การทำสมาธิภาวนาได้ผล เพราะไม่คุ้นกับสถานที่ ท่านคิดว่าภูมิประเทศที่บ้านเดิมของท่านเหมาะกับตัวท่านมากกว่า จึงทูลลาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสถามว่า

^{๒๒} พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ “ทางก้าวหน้า”, หน้า ๒๔๗-๒๔๘.

“เธอแน่ใจหรือปณณะ คนชาวสุนาปรีตะนั้นชั่วร้ายมากนัก ทั้งหยาบคายด้วย เธอจะทนไหวหรือ”

“ไหวเจ้าข้า”

“นี่ปณณะ ถ้าคนพวกนั้นเขาค่าเธอ เธอจะมีอุบายอย่างไร”

“ข้อพระองค์ก็คิดว่า ถึงเขาจะค่า ก็ยังดีกว่าเขาตอบด้วยมือพระเจ้าข้า”

“ถ้าเพื่อเขาต่อเขาละ ปณณะ”

“ก็ยังมีพระเจ้าข้า ดีกว่าเขาเอาก่อนดินข้างเขา”

“ก็ถ้าเขาเอาก่อนดินข้างเขาละ”

“ข้าพระองค์ก็จะคิดว่า ก็ยังพระเจ้าข้า ดีกว่าเขาเอาไม่ตะพดดีเอา”

“เออ ถ้าเพื่อเขาหวดด้วยตะพดละ”

“ก็ยังมีพระเจ้าข้า ดีกว่าถูกเขาแทงหรือหันด้วยหอกดาบ”

“เออละ ถ้าเพื่อเขาพวกนั้นเขาจะฆ่าเธอด้วยหอกด้วยดาบละ ปณณะ”

“ข้าพระองค์ก็จะคิดว่า มันเป็นการดีเหมือนกันพระเจ้าข้า”

“คืออย่างไร ปณณะ”

“ก็คนบางพวกที่คิดอยากตาย ยังต้องเสียเวลาที่แสวงหาศัสตราวุธมาฆ่าตัวเอง แต่ข้าพระองค์มีโชคดีกว่าพวกนั้น ไม่ต้องเสียเวลาไปเที่ยวหาศัสตราวุธอย่างเขา”

“ดีมาก ปณณะ เธอคิดได้มาก เป็นอันตกลง เราอนุญาตให้เธอไปพำนักทำความเพียรที่ตำบลสุนาปรีตะได้”

พระปณณะกลับไปเมืองสุนาปรีตะ ทำความเพียร ในไม่ช้าใจก็หยุดนิ่ง เข้าถึงธรรมไปตามลำดับ จนได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

พระปณณะ เป็นนักอดทนตัวอย่างที่ดี ซึ่งอดทนได้โดยวิธีเชิดอารมณ์ที่มากระทบนั้นให้สูงขึ้น^{๒๓}

การอดทนต่อเห็นการที่เกิดขึ้น ในรูปแบบต่าง ๆ เมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้นกับชีวิต จะต้องอาศัยความอดทนต่อสิ่งที่เกิดขึ้น การดำเนินชีวิตมีการกระทบอยู่ตลอดเวลา อย่างเช่นพระปณณะที่เอาความอดทนเป็นเครื่องเข้าการบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ ด้วยการอดทนต่อสิ่งที่เกิดขึ้นจึงได้มาซึ่งความสำเร็จ

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๘.

๒.๕.๓ ต้องฝึกสมาธิ

ขันติและสมาธิเป็นคุณธรรมที่เกี่ยวพันกัน ขันติจะหนักแน่นก็ต้องประกอบไปด้วยสมาธิมารองรับ สมาธิจะก้าวหน้าก็ต้องมีขันติเป็นพื้นฐาน ขันติอุปมาเหมือนมือซ้าย สมาธิอุปมาเหมือนมือขวา จะล้างมือ มือทั้งสองข้างจะต้องช่วยกันล้าง จึงจะสะอาดได้

บุคคลที่ถือเป็นตัวอย่างในการอดทน มีความเป็นเลิศ ควรถือเป็นแบบอย่าง กล่าวคือ พระโลมสนาเถระ

พระโลมสนาเถระ เป็นพระที่ทำสมาธิจนสามารถระลึกชาติได้ ตั้งแต่ยังไม่หมดกิเลส วันหนึ่งท่านนั่งสมาธิอยู่กลางแจ้ง พอถึงตอนเที่ยงแดดส่องเหนือไหล่ท่วมตัว พวกลูกศิษย์จึงเรียนท่านว่า

“ท่านขอรับ นิมนต์ท่านนั่งในที่ร่มเถิด อากาศเย็นดี”

พระเถระกล่าวตอบว่า

“คุณ ฉันนั่งในที่นี้ เพราะกลัวต่อความร้อนนั่นเอง”

แล้วนั่งพิจารณาเวฬุิมหานรกเรื่อยไป เพราะเคยได้ตนรกมาหลายชาติ เห็นว่าความร้อนในอเวจีที่เขยติ ร้อนกว่านี้หลายร้อยหลายพันเท่า ท่านจึงไม่ลุกหนี ตั้งใจทำสมาธิต่อไป จนในที่สุดได้บรรลุเป็นพระอรหันต์^{๒๔}

ความอดทนของพระโลมสนาเถระถือเป็นสิ่งที่ควรนำมาเป็นแบบอย่าง เพื่อเป็นสิ่งเตือนสติ สมดังข้อความนี้ว่า “ที่อ้างร้อนอ้างหนาวหนัก ขี้เกียจภาวนา ระว่างจะไปร้อนหมกไหม้ในอเวจีหนาวเสียดกระดูกในโลกันต์” ดังพระโลมสนาเถระระลึกถึงชาติที่ตกอเวจีที่ได้รับความทรมานหลายร้อยหลายพันเท่า

๒.๖ ขันติในมงคลสูตร

ขันติ คือ ความอดทน ซึ่งเป็นพระพุทธโอวาทของพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้า ขันติเป็นธรรมที่มีความหมายอยู่ในตัวอยู่แล้ว โดยมีเป้าหมาย สำคัญ คือ

- ลักษณะที่แท้จริงของขันติ
- มงคลที่เราจะได้จากขันติ

ลักษณะสำคัญ ๒ ประเด็นนี้ จึงเป็นสาเหตุให้ขันติมีความสำคัญในมงคลสูตร การปฏิบัติตามมงคลจำเป็นจะต้องใช้ขันติตั้งแต่ต้น ซึ่งในยุคปัจจุบันที่เห็นได้ชัด คือ การศึกษา การมี

^{๒๔} พ.ช. (ไทย). ๒๓/๒๕๖๐/๕๓๘.

ครอบครัว และการปฏิบัติงานในชีวิตประจำวันที่จะต้องใช้ขันติความอดทนเป็นอย่างมากในการดำเนินชีวิต เพื่อให้เกิดความสุขสบายไม่ขัดข้องต่อสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

ขันติ คือ ความอดทน เป็นธรรมที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ทุกคนชั้น จะทำกิจการงาน ปฏิบัติธรรม บำเพ็ญอริยมรรค เมื่อมีขันติเป็นธรรมะมาประกอบย่อมเกิดความสำเร็จ ขันติที่แปลว่าความอดทนนั้น แบ่งขยายออกไป อีก ๒ ประเภท ดังนี้

- ขันติ

- อริวาสนขันติ

ประการแรก หมายถึง ความอดทนในการทำงานทั่วไป เช่น อดทนต่อความหิว ความกระหาย ความเหนื่อย ความหนาว ความร้อน ความเจ็บปวด ซึ่งส่วนมากเกี่ยวข้องกับกษัตริย์ธรรมชาติ หรือภัยที่เกิดจากร่างกายตามธรรมดา ส่วนอริวาสนขันติ หมายถึง ความอดทนต่อการล่วงเกินของคนอื่น เฉพาะอย่างยิ่งคนที่ต่ำกว่าเรา

สรุป ขันติทั้งสองประเภทรูปนั้น เวลากล่าวถึงในตำรา มักจะใช้คำว่า “ขันติ” เท่านั้น ผู้ศึกษาหากไม่แน่ใจจะหมายถึงขันติชั้นไหน ต้องค้นหาคำอธิบาย โดยทั่วไปมีอยู่ในคัมภีร์อรรถกถา ซึ่งสามารถที่จะค้นหาได้

๒.๖.๑ ขันติ

ในคัมภีร์มงคลทิปนี ภาค ๒ อธิบายคำว่า “ขันติ” โดยอ้างหลักฐานจากคัมภีร์อรรถกถา ปรมัตถโชติกา ขุททกปาฐะ ว่า^{๒๕}

“ขณฺติ นาม อริวาสนขณฺติยาฯ สมฺมุนาคโตภิกขุ ฯลฯ

ภทฺธรโกโต มนสิโกโร ตโตอุตฺตโร อปรารภาเคน อายสฺมปฺปณฺณตฺเถโร วียาติ...”

ขันติ หมายถึง อริวาสนขันติ ซึ่งถ้าภิกษุมีขันตินี้แล้ว แม้ว่าถูกคนอื่นด่าด้วยคำด่า ๑๐ อย่าง หรือถูกข่มเหงจิตใจ ก็จะดำรงใจของตนไว้ในฐานะที่ดีกว่าคนที่มาด่ามารังแกตน โดยที่ท่านไม่ทำความชั่วตอบดังพระปณฺณะผู้อดทนว่า

“พ. คุณก่อนปณฺณะพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทดุร้ายหยาบช้านักถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทจกค้ำจกบริภาษเธอเธอจักมีความคิดอย่างไรในมนุษย์พวกนั้น.

ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทจกค้ำจกบริภาษข้าพระองค์ ข้าพระองค์จักมีความคิดในพวกเขาอย่างนี้ว่าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทนี้ยังด้นักหนาที่ไม่ให้

^{๒๕} ปิ่น มุกกันต์, พ.อ., มงคลชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๕), หน้า ๕๑๑.

การประหารเราด้วยฝ่ามือข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สวดข้าพระองค์มีความคิดในมนุษย์พวกนั้น
อย่างนี้”^{๒๖}

๒.๖.๒ อริวาสณขันติ

อริวาสณขันติ อริวาสณะ นั้นแปลว่ายับยั้ง แปลว่ารับยับยั้งไว้ได้ รับไว้ได้ นี่คือ
อริวาสณะ และที่มาประกอบเข้ากับคำว่าขันติ ก็คือขันติที่ยับยั้งไว้ได้ ที่รับไว้ได้ ดังเช่นความทุกข์
ต่างๆ เช่นหนาวร้อน หิวระหาย สัมผัสสัตว์เช่นเหลือบยุง ลมแดดเป็นต้น เหล่านี้ก็ต้องมีใน
ขณะที่ต้องประกอบการทำงาน หรือออกไปประกอบการทำงานต่างๆ เมื่อยับยั้งไว้ได้ รับไว้ได้ คือ
ยับยั้งทุกข์ทั้งปวงดังกล่าวมานั้น มิให้มาเป็นเหตุทำให้ต้องขัดข้อง ต่อการที่จะออกไปประกอบการทำงาน
รับไว้ได้ก็คือแม้ว่าจะต้องพบกับทุกข์เหล่านั้น ก็รับได้ ไม่กลัวไม่หวั่นไหว ดังนี้เรียกว่าอริวาสณะ
รับไว้ได้ ยับยั้งได้

ลักษณะดังที่กล่าวมานี้ สัตว์บุคคลทั้งหลาย สิ่งทั้งหลายที่เป็นสังขารคือสิ่งผสมปรุงแต่ง
อยู่ในโลกนี้ ที่นอกจากสัตว์บุคคลก็เช่น ต้นไม้ ภูเขา เป็นต้น ก็จะต้องมีภาวะที่ยับยั้งไว้ได้รับไว้ได้
ของตนอยู่ทั้งนั้น จึงจะดำรงอยู่ได้ ยกตัวอย่างเช่นต้นไม้ที่ตั้งต้นขึ้นมาได้ ดำรงลำต้นอยู่ได้ ก็จะต้อง
มีกำลังอดทนที่ยับยั้งไว้ได้รับไว้ได้ซึ่งแคลลเป็นต้น เช่นว่าจะต้องพบกับความร้อนของ
แสงอาทิตย์ ถ้ารับไม่ได้ยับยั้งไม่ได้ต้นไม้มันก็ต้องตาย ถูกลมพัด ถ้าไม่มีความเหนียวความแข็งของ
ลำต้นพอที่จะรับลมต้านลม ต้นไม้ก็ต้องหัก ดำรงต้นอยู่ไม่ได้ แต่เพราะต้นไม้มีกำลังความอดทนที่
จะรับไว้ได้ยังไว้ได้ ซึ่งลมแดดเป็นต้นดังกล่าวมานั้น จึงไม่ตาย ดำรงต้นอยู่ได้

บุคคลก็เหมือนกัน ก็จะต้องมีกำลังขันติที่เป็นเครื่องยับยั้ง เป็นเครื่องรับ อันเป็นเครื่อง
ต้านทานปัจจัยที่เป็นเครื่องเบียดเบียนต่างๆ ทั้งทางร่างกาย และทั้งทางจิตใจ ร่างกายจึงดำรงอยู่ได้
และจิตใจนี้ก็ดำรงผาสุกอยู่ได้

ก็จะต้องมีขันติอันเป็นเครื่องต้านทาน เป็นเครื่องรับ เป็นเครื่องยับยั้ง ทุกข์ต่างๆ หรือ
เหตุแห่งทุกข์ต่างๆ อันเป็นเครื่องเบียดเบียน เป็นเครื่องทำลาย เช่นหนาวร้อนเป็นต้นดังกล่าว
สามารถที่จะตรากตรำหนาวตรากตรำร้อนได้ตามสมควร และจะต้องรู้จักอดทนต่อทุกขเวทนาใน
เมื่อเกิดเจ็บป่วย จะต้องรู้จักอดทนต่อถ้อยคำจ้วงจาบล่วงเกิน หรือแม้ถ้อยคำที่ขยอโปยนี้ เหล่านี้
ต้องอาศัยอริวาสณะขันติดังกล่าวทั้งนั้น จึงจะทำให้ทั้งร่างกายและทั้งจิตใจนี้ มีความผาสุกและดำรง
อยู่ได้ดี

^{๒๖}ม.อ. (ไทย) ๒๓/๓๕๓/๔๓๘.

๒.๖.๓ อริวาสนขันติระงับทุกขเวทนา

นอกจากนี้อริวาสนขันติ ขันติคือความรับไว้ได้ ยับยั้งไว้ได้ต้านทานไว้ได้นี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระอรหันตสาวกทั้งหลาย ยังได้ทรงใช้และได้ใช้ ระงับทุกขเวทนา ระงับอาหารที่บังเกิดขึ้นในโอกาสต่างๆ อีกด้วย ดังที่ได้มีแสดงไว้ในพุทธประวัติ ว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ประจวบด้วยโรคาพาธ มีทุกขเวทนาแม้แรงกล้า แต่ก็ทรงระงับได้ด้วยอริวาสนขันติดังกล่าว และเพราะเหตุที่พระอริวาสนขันติของพระองค์ นั้นมีพลังที่แรงกล้า จึงสามารถระงับทุกขเวทนา ระงับอาหารนั้นๆ ได้ ปรากฏว่าได้ทรงระงับทุกขเวทนา และอาหารต่างๆ ด้วยอริวาสนขันตินี้มาก ครั้ง แต่ในบางครั้งก็โปรดให้หมอชีวกโกมารภักจถวายโอสถรักษา

ฉะนั้นอริวาสนขันตินี้เมื่อได้ฝึกปฏิบัติให้มีอยู่ ก็ย่อมจะเป็นประโยชน์มาก ว่าถึงในคราวป่วยไข้ เมื่อให้หมอรักษาไปด้วย และใช้อริวาสนขันติประกอบไปด้วย ก็ย่อมจะทำให้การรักษาพยาบาลสำเร็จได้ด้วยดี เมื่อเป็นโรคร้ายไข้เจ็บที่พอจะรักษาได้ ก็จะทำให้รักษาได้ง่ายขึ้น เมื่อป่วยแม้จะมากก็จะน้อยเข้า จนถึงหาย เมื่อป่วยน้อยๆ ก็อาจจะหายไปได้ ด้วยกำลังอริวาสนขันตินี้เพียงอย่างเดียว เพราะฉะนั้นจึงเป็นธรรมะอันสำคัญ ที่ทุกๆ คนจะพึงมีเอาไว้ด้วยการที่ฝึกหัดปฏิบัติ ให้มีความอดทน ให้มีน้ำอดน้ำทน ให้รู้จักอดกลั้น

๒.๗ ขันติในบารมี ๑๐ ทศและขันติในบารมี ๓๐ ทศ

ขณฺติ นาม ชื่ออันว่า ขันติ คือ ความอดทนอันนี้ พุทฺธกาโร มีอุปการะมากแก่กิจการทั้งปวง ไม่เลือกว่าคติโลก หรือศีลธรรม ต้องพึงขันติ ผู้จะประกอบกรทำมาหาเงินเลี้ยงชีพ ก็ต้องอาศัยขันติความอดทน ไม่เห็นแก่หนาวและร้อนจนเกินไป กิจการงานนั้น ๆ ก็สำเร็จตามประสงค์ แม้ผู้จะปฏิบัติทางฝ่ายศีลธรรม ถ้ามีขันติตั้งหน้าแล้ว ก็อาจจะให้ความประสงค์นั้น ๆ สำเร็จได้ทุกประการ ถึงองค์สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์สัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อสมัยที่ยังก่อสร้างพระบารมีอยู่ ก็ได้ทรงบำเพ็ญขันติบารมีทุกภพทุกชาติจนเต็มรอบ ครั้นมาถึงปัจฉิมชาติ พระองค์เสด็จออกบำเพ็ญพรตทรงประกอบความเพียร ก็ทรงมั่นในขันติความอดทน ไม่เห็นแก่หนาวและร้อน ไม่เห็นแก่ความอยาก ความหิว อดทนต่อทุกข์ อดทนต่อเหตุแห่งทุกข์ จนได้สำเร็จสัมมัญญาพุทธวิสัย ก็ต้องอาศัยขันติความอดทนเป็นผู้อุปการะ ครั้นพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว เทียบประกาศพระพุทฺธศาสนา ไม่เห็นแก่ความลำบากยากแค้น ก็สำเร็จด้วยขันติ ความอดทนทั้งสิ้น เพราะขันติบารมีพระองค์ได้ทรงสร้างสมมานับด้วยโกฏิแห่งกัลป์เป็นอันมาก ครั้นพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว ก็ทรงนำเอาขันติที่มีบริบูรณ์ในพระองค์นั้นแหละมาแจกแก่พุทธบริษัท ผู้รับแจกก็คือผู้ปฏิบัติตาม และพากันได้สำเร็จมรรคผล

นิพพาน นับด้วยโกฏิตัวล้านนับไม่ถ้วน ท่านพรณนาคุณแห่งขันติ คือบอกอานิสงส์แห่งขันติไว้ในขันติกาถึง ๑๔ ประการ ดังนี้

ข้อที่ ๑ ว่า สีสสมาธิคุณาขันติ ปรานการณ-ขันติความอดทนเป็นเหตุ เป็นประธานแห่งคุณ คือ สีสแลสมาธิทั้งหลาย

ข้อที่ ๒ สพเพปี กุสลา ธมฺมา ขนฺตยาเยววทุมนฺติ เต-แม้กุศลธรรมทั้งหลายทั้งปวงนั้นย่อมเจริญด้วยขันติความอดทนโดยแท้

ข้อที่ ๓ ว่า เกวลานปี ปาปานฺขนฺติมุณฺนิกฺกนฺตติ-ขันติความอดทนย่อมตัดเสียได้ ซึ่งรากเหง้าแห่งกรรมอันเป็นบาปทั้งหลายแม้ทั้งสิ้น

ข้อ ๔ ว่า ครหกลหาทีนํมุํ ขนฺติ ขนฺติโก-คนผู้มีขันติความอดทนชื่อว่าย่อมขุดเสียได้ ซึ่งรากเหง้าแห่งความเดือดร้อนทั้งหลาย มีการดิเียนกันเลาะเลาะวิวาทกันเป็นต้น

ข้อ ๕ ว่า ขนฺติ ธีรสฺสลงฺกาโร-ขันติความอดทน เป็นอาภรณ์เครื่องประดับของนักปราชญ์

ข้อที่ ๖ ว่า ขนฺติ ตโปคฺคปฺสฺสโน ขันติ ความอดทนเป็นตบะ คือเป็นฤทธิเป็นเดชของผู้มีความเพียร

ข้อที่ ๗ ว่า ขนฺติ พฺลํ ว ยตีนํ-ขันติ ความอดทน เป็นกำลังของผู้บำเพ็ญพรตพรหมจรรย์ทั้งหลาย

ข้อที่ ๘ ว่า ขนฺติ หิตฺตฺวาหา-ขันติความอดทน นำประโยชน์และความสุขมาให้เป็นผล

ข้อที่ ๙ ว่า ขนฺติโก เมตฺตวาลาภิสฺสํ สุขสฺสิตวา-ผู้มีขันติความอดทน ชื่อว่า ผู้มีมิตร เป็นผู้มียศ เป็นผู้มีความสุขอยู่เสมอเป็นเนืองนิตย์

ข้อที่ ๑๐ ว่า ปิโย เทวมนุสฺसानํนาโป โหติ ขนฺติโก-ผู้มีขันติความอดทนชื่อว่า เป็นที่รักที่เจริญใจ ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

ข้อที่ ๑๑ ว่า อุตฺตโนปิปรสญฺจอตฺตาวโห ว ขนฺติโก-ผู้มีขันติความอดทนชื่อว่าเป็นผู้นำประโยชน์มาให้แก่ตน และคนทั้งหลายเหล่าอื่นด้วย

ข้อที่ ๑๒ ว่า สกฺกโมกฺขคมํมกฺกํ อารุพฺโห โหติ ขนฺติโก-ผู้มีขันติความอดทน ชื่อว่าย่อมเป็นผู้ดำเนินตามมรรคเป็นที่ไปสวรรค์และพระนิพพาน

ข้อที่ ๑๓ ว่า สตฺถุโน วจโนวาทฺกโรติเยว ขนฺติโก-ผู้มีขันติความอดทน ชื่อว่า ย่อมทำตามพจนโอวาทแห่งพระศาสดาแท้

ข้อที่ ๑๔ ว่า ปรมา ย จ ปุชาย ชินฺนุเชติ ขนฺติโก-ผู้มีขันติความอดทน ชื่อว่าย่อมบูชาสมเด็จพระบรมชินเจ้าด้วยการบูชาอย่างยิ่ง

ในโอวาทปาฏิโมกข์ ก็ทรงยกขันติความอดทนขึ้นเป็นประธานว่า ขนฺติปรมํ ตโป ตีติกขา ขันติความอดทน ตีติศึกษา คือความอดกลั้นทนทาน เป็นคบะธรรมเครื่องเผากิเลสอย่างยิ่งดังนี้ สรุปความทั้งสั้น คงได้ใจความว่า ขันติความอดทนเป็นบารมีธรรมอย่างเอก ถ้าผู้ใดตั้งใจรักษา ย่อมกันความชั่วร้ายความเสียหาย ความเสื่อมทราม ที่นับว่าลามกธรรมเสียทั้งสิ้นได้ สิ่งที่ต้องการปรารถนาอาจสำเร็จได้ทุกประการ ข้อสำคัญที่ว่า ขันติเป็นธรรมให้สำเร็จทางสวรรค์ ทางพระนิพพาน คือว่าผู้ปรารถนาสวรรค์ เมื่อมีขันติความอดทน หมั่นเข้าใกล้ได้ถามข้ออรรถข้อธรรมในสำนักของนักปราชญ์บ่อย ๆ ก็จักเกิดความเชื่อความเลื่อมใส เป็นไปมั่นในคุณพระรัตนตรัย เกิดปัญญาเชื่อกกรรม เชื่อผลของกรรม บำเพ็ญทานและศีลให้ไพศาลยิ่งขึ้น ก็อาจสำเร็จภูมิสวรรค์ได้โดยไม่ต้องสงสัย ถ้าปรารถนาพระนิพพาน ซึ่งเป็นธรรมอันประเสริฐ ก็ให้มีขันติความอดทน บำเพ็ญไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ให้เต็มรอบ ก็อาจจักสำเร็จได้ตามปรารถนา ศีลที่ควรจะบำเพ็ญให้บริบูรณ์ก็มีหลายประเภท ต้องรักษาตามภูมิของตน ถ้าเป็นคฤหัสถ์ ก็ควรรักษาศีล ๕ ศีล ๘ ถ้าเป็นสามเณรก็ควรรักษาศีล ๑๐ ถ้าเป็นภิกษุ ก็ควรรักษาพระปาฏิโมกข์สังวรศีลให้เป็นภาคพื้น แล้วบำรุงยอดคืออาชีวะมรรคศีล

อาชีวะมรรคศีล ในองค์อริยมรรค คือ สมมวจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว-ให้สำเร็จเป็นสมุจเฉท คือให้ตั้งวิริยให้ขาดด้วยเจตนา ว่า

เราจักเว้น วิจฺจุจฺริตฺตัง ๔ ให้ขาด ให้ตั้งใจสมาทาน สมมวจาว่า ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป เราจักกล่าวแต่วาจาที่จริง วาจาที่อ่อนโยน วาจาสมักระสมานประสานสามัคคี วาจาที่เป็นไปกับด้วยประโยชน์

เราจักเว้นจากกายทุจริตทั้ง ๓ มี ปาณาติบาต เป็นต้นให้ขาด ให้ตั้งใจสมาทานว่าตั้งแต่บัดนี้ไป เราจักกระทำการงานด้วยกาย จะให้สัมปยุตด้วยเมตตากรุณาทุกประเภทไป เราจักเว้นมิจนาอาชีวะเลื่องชีวิตผิดธรรมเสีย ให้ตั้งใจสมาทาน สัมมาอาชีโว ว่า ตั้งแต่บัดนี้ไป เราจักยังชีวิตให้เป็นอยู่ด้วยอาหารอันได้มาโดยชอบธรรม

ศีล คือ สัมมวจา มืองค์ ๔ สัมมากัมมันโตมืองค์ ๓ สัมมาอาชีโว มืองค์ ๑ รวมเป็น ๘ ชื่อว่า อาชีวะมรรคศีล แปลว่า ศีลมีอาชีวะเป็นองค์ที่ ๘ ดังนี้

ศีล ๘ ประการนี้ เป็นยอดศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีลพระปาฏิโมกข์ คือว่าผู้รักษาศีลเหล่านั้นตามภูมิของตนให้บริบูรณ์แล้ว ต้องสมาทาน อาชีวะมรรคศีลนี้ให้มีในตน จะได้เป็นบาทแห่งสมาธิ เมื่อพระโยคาวจรกุลบุตร บำเพ็ญตนให้เป็นอาชีวะมรรคศีลแล้ว ประสงค์จะบำเพ็ญสมาธิตามในองค์พระอริยฐานทุกมรรค พึงตั้งสติลงที่กาย คือสกลกายนี้ และสัมปยุตตธรรม คือ เวทนา จิต ธรรม ที่เรียกว่า สติปัฏฐาน ๔ สติมีอันเดียวอารมณ์ที่ตั้งเป็น ๔ ถึงอารมณ์ทั้ง ๔ นั้น ก็ ๔ ใน หนึ่ง คือ ๔ ในสกลกายอันเดียวนี้เท่านั้น ต่างแต่อาการ เมื่อเข้าใจแล้วให้เพ่งอารมณ์นั้นด้วยวิริยะความ

เพียร และขันติความอดทนจนให้จิตเป็นเอกัคคตา จิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว เชื่อว่าจิตเป็นสมาธิ เมื่อทำงานชำนาญสมาธิจิตมั่นคงดีแล้ว น้อมจิตอันบริสุทธิ์นั้นขึ้นสู่ปัญญา ปัญญาในที่นี้ประสงค์วิปัสสนาปัญญา แปลว่า ปัญญาเห็นแจ้งเห็นจริงในสกลกายนี้เท่านั้น ไม่ประสงค์รู้ในที่อื่น

ให้แยกอาการแห่งทุกข์ในสกลกายนี้ออกเป็น ๔ สถาน ให้รู้ว่า ส่วนนี้เป็นทุกข์สัง ดังโรคภัยไข้เจ็บ ร้อน หนาวเป็นตัวอย่าง ให้รู้ทุกข์สมุทัยสัง ดังพลัดพรากจากสิ่งทีรักที่เจริญใจ มีลูกตายเสียเมียตายจากเป็นตัวอย่าง ให้รู้ทุกข์นิโรธสังดังรู้เท่าต่อเหตุ เหตุดับ คือเหตุภายในมีความป่วยไข้ความตายมาถึง เหตุภายนอกมีความพิบัติแห่งวัตถุภายนอกมาถึง ก็ไม่มีทุกข์เป็นตัวอย่าง ให้รู้มรรคสัง ดังรู้ว่าตนเป็นทุกข์สังด้วยอาการนี้ ตนเป็นทุกข์สมุทัยสังด้วยอาการนี้ ตนเป็นทุกข์นิโรธสังด้วยอาการนี้ ตนเป็นมรรคสังด้วยอาการนี้ อย่าให้เสียหลักในพุทธโอวาท

ในธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ทุกข์สังเป็นของพึงกำหนด ทุกข์สมุทัยสังเป็นของพึงละเสีย ทุกข์นิโรธสังเป็นของพึงทำให้แจ้ง ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังเป็นของพึงทำให้เกิดให้มี เมื่อโยคาวจรกัลปบุตรน้อมจิตตรวจตรองอยู่ในสกลกายนี้จนรู้ชัดในลักษณะทั้ง ๔ นั้นโดยชัดใจ เชื่อว่าภาวะดีพหุธรรม ทำมรรคภาวนาให้เกิดให้มี ผู้เห็นอริยสังเพียงขั้นนี้เป็นแต่มรรคปฏิปทาเท่านั้น เป็นแต่ผู้เห็นตรงจึงชื่อว่า สัมมาทิฐิ เมื่อทิฐิตรงเป็นมรรคมาปฏิปทาแล้ว ก็ให้ตรวจตรองให้เป็นอนุโลมปฏิโลม ถอยหน้าถอยหลัง ท่านเรียกว่า อนุโลมิกญาณ พิจารณาสังขารด้วยอุเบกขาจิต จนให้รู้เท่าสังขารและวิสังขาร สังขารนั้นเป็นของไม่มีอยู่แต่เดิม ถ้ารู้เท่าเมื่อใดก็ดับเมื่อนั้น แต่วิสังขารเป็นของมีอยู่แต่เดิม ต้องให้เห็นตามความเป็นจริงได้อย่างไร ตามสภาพของเขา เชื่อว่ายถาภูตญาณทัสสนะเป็นที่สุดของมรรค ให้โยคาวจรทำมรรคนี้แล้วให้เกิดให้มีขึ้นให้แจ้งได้ ส่วนผลไม่ต้องพูดถึงก็ได้ ขอให้บำรุงแต่มรรคให้เต็มรอบเท่านั้นเป็นพอ มรรคจะบริบูรณ์ขึ้นได้ ก็ต้องอาศัยวิริยบารมี ขันติบารมี เป็นผู้อุปถัมภ์ ถ้าขาดขันติความอดทนเสียแล้ว ก็จักเสื่อมจากมรรคผลที่ตนต้องประสงค์^{๒๗}

๒.๘ ขันติในโอวาทปาติโมกข์

ดูกรภิกษุทั้งหลายได้ยินว่าณที่นั่นพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า วิปัสสิทรงสาวดพระปาติโมกข์ในที่ประชุมพระภิกษุสงฆ์ ดังนี้

^{๒๗} พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท), ทศบารมีวิภาค-ขันติบารมี, (กรุงเทพมหานคร: ๒๕๓๐).

“ขันติคือความทนทานเป็นตบะอย่างยิ่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่าพระนิพพานเป็นธรรมอย่างยิ่งผู้ทำร้ายผู้อื่นผู้เบียดเบียนผู้อื่นไม่เชื่อว่าเป็นบรรพชิตไม่เชื่อว่าเป็นสมณะเลย

การไม่ทำบาปทั้งสี่การยังกุศลให้ถึงพร้อมการทำจิตของตนให้ผ่องใสนี้เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

การไม่กล่าวร้ายการไม่ทำร้ายความสำรวมใน พระปาติโมกข์ความเป็นผู้รู้ประมาณในภัตตาหาร๑ ที่นอนที่นั่งอันสงัดการประกอบความเพียรในอธิจิต๑ หกอย่างนี้เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”^{๒๘}

๒.๕ ขันติในฆราวาสธรรม

ขันติ หมายถึง ความอดทนที่รู้จักความอดทนอดกลั้นต่อทุกสิ่งทุกอย่างยอมเป็นผู้ชนะยอมเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จในที่สุด คนที่มีขันตินั้นเขาจะเป็นคนไม่ผัดวันประกันพรุ่งในการทำงาน โดยอ้างว่าร้อนอ้างว่าหนาวหรืออ้างว่าฝนตกฟ้าร้อง เขาจะทำงานโดยอดทนต่อการพูดต่อเสียดเยาะเย้ยถากถางจากผู้ประสักร้าย เขาจะอดทนต่อความยากลำบากความเหน็ดเหนื่อยกายและใจ เขาจะอดทนและคอยเก็บเล็กผสมน้อยต่อไปมันก็จะพอกพูนเพิ่มใหญ่ไปเอง ความอดทนที่สำคัญอีกอันหนึ่งคือความอดทนต่อการยั่วชวนของกิเลสตัณหาอุปาทานที่มากระทบจิตในทุกๆรูปแบบ จิตใจของท่านจะต้องไม่หวั่นไหวหลงไหลไปความทะยานอยากโดยเฉพาะที่มาในทางทุจริตและทางกามคุณอันมีรูปรสกลิ่นเสียงสัมผัสทั้งหลายทั้งปวง

๒.๑๐ ขันติในราชธรรม ๑๐ หรือทศพิธราชธรรม

ขันติคือ ความอดทนอดทนต่องานที่ตรากตรำถึงจะลำบากกายนำเหนื่อยหน่ายเพียงไรก็ไม่ท้อถอยถึงจะถูกยั่วถูกหยัด้วยคำเสียดสีถากถางอย่างใดก็ไม่หมดกำลังใจไม่ยอมละทิ้งกรณียที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม^{๒๙}

ขันติในราชธรรม ๑๐ หรือทศพิธราชธรรม หมายถึง ให้เราอดทนต่อความยากลำบากไม่ท้อถอยและไม่หมดกำลังใจ กาลังใจที่จะดำเนินชีวิต และทำหน้าที่การงานต่อไปจนสำเร็จรวมทั้งไม่ย่อท้อต่อการทำคุณงามความดีความอดทนจะทำให้เราชนะอุปสรรคทั้งปวงไม่ว่าเล็กหรือ

^{๒๘}ที.ม.(ไทย). ๑๓/๕๔/๕๕.

^{๒๙}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๔๑.

ใหญ่ และจะทำให้เราแกร่งขึ้นเข้มแข็งขึ้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสถึงอานิสงส์ของขันติไว้ดังนี้

อานิสงส์ของความอดทน๕ประการนี้๕ประการเป็นไฉน คือผู้อดทนย่อมเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของคนเป็นอันมาก ๑ ย่อมเป็นผู้ไม่มากด้วยเวร ๑ ย่อมเป็นผู้ไม่มากด้วยโทษ ๑ ย่อมเป็นผู้ไม่หลงกระทำกาละ ๑ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์คู่ก่อนภิกษุทั้งหลายอานิสงส์ของความอดทน๕ประการนี้แล^{๓๐}

๒.๑๑ โทษของการขาดขันติ

การขาดซึ่งขันติ เป็นหนทางที่นำความประมาทเข้ามาสู่ชีวิตของตนเอง บุคคลที่ขาดขันติการดำเนินชีวิต หรือหน้าที่การงาน โทษของความขาดขันติ ๕ประการ

- ๑) ผู้ไม่อดทนย่อมไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบใจของคนเป็นอันมาก
- ๒) ย่อมเป็นผู้มากด้วยเวร
- ๓) ย่อมเป็นผู้มากด้วยโทษ
- ๔) ย่อมเป็นผู้หลงกระทำกาละ
- ๕) เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงอบายทุกคติวินิบาตนรก^{๓๑}

การขาดขันตินำโทษมาสู่ตัวเองและผู้อื่น เช่น การขาดขันติ ข้อที่ ๑ เป็นการนำโทษมาสู่ตัวเอง และมีโทษอย่างต่อเนื่อง ดังโทษของการขาดขันติที่กล่าวมาแล้วนั้น

สรุป

ดังได้กล่าวมาแล้วเกี่ยวกับโทษการขาดขันติ ทำให้เกิดความเสื่อมในชีวิต เมื่อเป็นเช่นนี้ สิ่งที่ตรงกันข้ามกับโทษของขันติก็คืออานิสงส์ของขันติ ซึ่งขันติในทางพระพุทธศาสนามีอานิสงส์ ดังต่อไปนี้

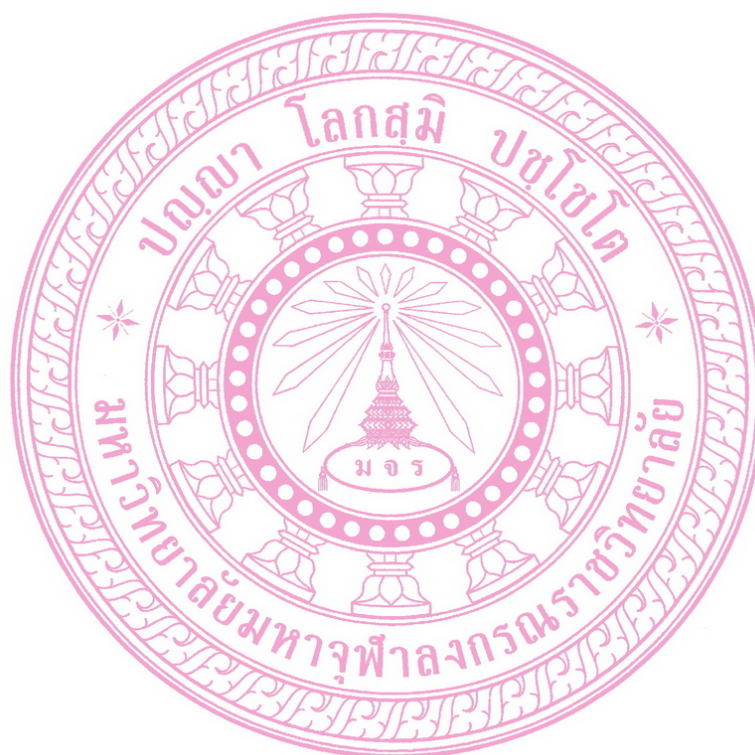
๑. เป็นที่รักเป็นที่พอใจของคนหมู่มาก
๒. เป็นผู้ไม่คู่ร้าย
๓. เป็นผู้ไม่มีวิปปฏิสาร

^{๓๐}อง.นกก. (ไทย) ๓๖/๒๑๕/๔๖๗.

^{๓๑}อง.นกก. (ไทย) ๓๖/๒๑๕/๔๖๗.

๔. เป็นผู้ไม่หลงลืมสติตาย

๕. หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

บทที่ ๓

การดำเนินชีวิตตามหลักขันติของชาวตำบลท่าม่วง

ในบทนี้จะได้กล่าวถึงการดำเนินชีวิตของชาวตำบลท่าม่วง บทบาทในการทำหน้าที่ของตน รวมทั้งการนำหลักขันติไปใช้ในชีวิตประจำวัน โดยในเบื้องต้นจะได้กล่าวถึงความเป็นมาของตำบลท่าม่วงก่อน ดังนี้

๓.๑ ความเป็นมาของชาวตำบลท่าม่วง

๓.๑.๑ ประวัติชุมชนท่าม่วง

ชุมชนท่าม่วง ตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นชุมชนที่มีความเก่าแก่โบราณ มีอายุหลายร้อยปี ตามคำบอกเล่าของนายสิงห์ สุทธิประภา^๑ หมอสูตร^๒ประจำชุมชน ซึ่งมีอายุ ๙๕ ปี เล่าว่า แต่เดิมชาวบ้านท่าม่วงได้อพยพย้ายถิ่นฐานมาจากบ้านนาพันสวนหมอน แขวงเวียงจันทน์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เนื่องจากเกิดสงครามและความวุ่นวายในอาณาจักรล้านช้าง จึงทำให้ผู้คนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงอพยพข้ามแม่น้ำโขงเข้าสู่แผ่นดินอีสาน

การเข้ามาตั้งชุมชนของชาวบ้านท่าม่วงครั้งแรกนั้น ได้เลือกทำเลที่ตั้งอยู่ที่ฝั่งขวาของลำน้ำชี โดยบริเวณที่น้ำของชุมชนมีต้นมะม่วงขนาดใหญ่เป็นสัญลักษณ์ จึงทำให้เรียกชุมชนนั้นว่าบ้านท่าม่วง แต่เนื่องจากพื้นที่ฝั่งขวาของลำน้ำชิดังกล่าว เป็นพื้นที่เกิดภัยธรรมชาติน้ำท่วมอยู่เป็นประจำ อีกทั้งยังเป็นบริเวณลุ่มน้ำที่ถูกน้ำกัดเซาะตลิ่งอยู่เสมอ ดังนั้นในปี พุทธศักราช ๒๔๑๐ สมาชิกชุมชนจึงได้ย้ายที่ตั้งชุมชนมาอยู่บริเวณฝั่งซ้ายของลำแม่น้ำชี ซึ่งเป็นพื้นดอนน้ำท่วมไม่ถึง ในบริเวณนี้เรียกว่า โนนตูม เนื่องจากเป็นบริเวณที่มีต้นมะตูมอยู่มาก

การย้ายทำเลที่ตั้งชุมชนมาอยู่ที่โนนตูมนี้ ได้มีพ่อใหญ่สุทธิกับแม่ใหญ่บัวพาเป็นหัวหน้าและได้ร่วมกันสร้างวัดป่าสักคาราม ในปีพุทธศักราช ๒๔๑๐ วัดเหนือในปีพุทธศักราช

^๑สัมภาษณ์ นายสิงห์ สุทธิประภา, หมอสูตรชุมชน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^๒หมอสูตร คือ ผู้ชำนาญในการทำพิธีสูตรต่างๆ เช่น เรียกขวัญ หมอมวยคือผู้ชำนาญในการใช้วิชาหมวย "ลำ"คือการขับร้องด้วยทำนองและภาษาถิ่นอีสานอย่างมีศิลป์โดยมีแคนเป็นเสียงดนตรีหลักประกอบการขับร้อง (จารูวรรณ ธรรมวัตร. (๒๕๒๘). บทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสานในช่วงถึงศตวรรษ. สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ).

๒๑๑๒ และวัดท่าม่วง ปีพุทธศักราช ๒๑๑๔ ตามลำดับ เพื่อให้เป็นวัดประจำชุมชน อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะได้ย้ายทำเลที่ตั้งชุมชนมาอยู่ที่โนนตูมฝั่งตรงข้ามที่ตั้งเดิม แต่คนทั่วไปทั้งในชุมชนและจากที่อื่น ยังเรียกชุมชนแห่งนี้ว่า “บ้านท่าม่วง” ดังที่เคยเรียกกันสืบมา

นอกจากประวัติการก่อตั้งชุมชนแล้ว ยังพบว่า สมาชิกในชุมชนได้ให้ความสำคัญต่อเรื่องราวและสำนึกร่วมในประวัติชุมชนที่เกี่ยวกับผู้ก่อตั้งชุมชน คือ พ่อสุทธิและแม่บัวพา ดังนั้น เมื่อมีการกำหนดให้ใช้นามสกุล จึงได้มีการนำเอาชื่อของพ่อสุทธิและแม่บัวพา มาตั้งเป็นนามสกุลของคนในชุมชน โดยใช้นามสกุลว่า “สุทธิประภา”

๓.๑.๒ สภาพทั่วไปของชุมชนบ้านท่าม่วง

๑) สภาพทางภูมิศาสตร์

ชุมชนบ้านท่าม่วง ตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด แบ่งการปกครองออกเป็น ๔ หมู่ ได้แก่ หมู่ที่ ๒ หมู่ที่ ๓ หมู่ที่ ๔ และหมู่ที่ ๕

๒) ที่ตั้ง

ที่ตั้งของชุมชนบ้านท่าม่วง ตั้งอยู่ห่างจากจังหวัดร้อยเอ็ดประมาณ ๒๖ กิโลเมตร ห่างจากที่ทำการอำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ประมาณ ๑๖ กิโลเมตร ตั้งอยู่ห่างจากทางหลวงสายร้อยเอ็ด-โพนทอง ประมาณ ๓ กิโลเมตร ตั้งอยู่ห่างจากทางหลวงสายอำเภอเสลภูมิ-โพนทองประมาณ ๑๐ กิโลเมตร

๓) อาณาเขต ของชุมชนบ้านท่าม่วงมีดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ	ติดกับบ้านนากระดืบ ตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
ทิศใต้	ติดกับลำแม่น้ำชี
ทิศตะวันออก	ติดกับบ้านหนองแดง ตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
ทิศตะวันตก	ติดกับบ้านดอนกอก ตำบลเกาะแก้ว อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

๓.๑.๓ สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

๑) การปกครอง

การปกครองของชุมชนบ้านท่าม่วง แต่เดิมเป็นการปกครองตามรูปแบบของชุมชนอีสานโดยทั่วไป กล่าวคือ มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้รับผิดชอบดูแลกิจการของชุมชน ต่อมาเมื่อชุมชนมีการขยาย โดยการเพิ่มของประชากร จึงมีการแบ่งการปกครองออกเป็น ๔ หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ ๒ หมู่ที่ ๓ หมู่ที่ ๔ และหมู่ที่ ๕ โดยในปัจจุบันมีผู้ใหญ่บ้านรับผิดชอบดูแล

นอกจากการปกครองในระดับหมู่บ้าน ชุมชนบ้านท่าม่วงยังอยู่ภายใต้การดูแลของหน่วยระดับตำบล โดยมีการจัดตั้งสภาตำบลท่าม่วงในปี พุทธศักราช ๒๕๔๐ และได้เปลี่ยนเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลท่าม่วงในปีพุทธศักราช ๒๕๔๗ โดยมีเจ้าอาวาสวัดทั้ง ๓ วัด เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและภูมิปัญญาชุมชน มีโรงเรียนในชุมชนทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ผู้นำชุมชนบ้านท่าม่วงได้ปรับเปลี่ยนมาตามลำดับ ในปัจจุบันผู้นำชุมชนต่าง ๆ มีดังต่อไปนี้

ก. ผู้นำด้านศาสนา

๑) พระครูศีลสาราภรณ์	เจ้าอาวาสวัดป่าสักคาราม
๒) พระครูสุธรรมวรนาถ	เจ้าอาวาสวัดท่าม่วง
๓) พระอธิการสุเทพ กนตสาโร	เจ้าอาวาสวัดเหนือ

ข. ผู้นำฝ่ายปกครอง

๑) นายนิมิต สุทธิประภา	นายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าม่วง
๒) นายสถิต นาเมืองรักษ์	รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าม่วง
๓) นายประเทือง สุทธิประภา	ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลท่าม่วง
๔) นายคมสัน ปทุมอ่อน	กำนันตำบลท่าม่วงผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๔
๕) นายศักดิ์ชัย บุตรพรหม	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๒
๖) นายสง่า อุทุมภา	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๓
๗) นายโกวิท ชันชะลี	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๕

ค. ผู้นำด้านการศึกษา

๑) นายวีระศักดิ์ ใจหาญฤทธิ์	ผู้อำนวยการโรงเรียนท่าม่วงวิทยา
๒) นายบุญเรือง ประเสริฐสังข์	ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านท่าม่วง

ง. ผู้นำด้านสาธารณสุข

๑) นางสาวแจ่มจันทร์ สุ่มมาตย์	หัวหน้าสถานีอนามัยตำบลท่าม่วง

๒) การศึกษา

การศึกษาของชุมชนบ้านท่าม่วงเป็นชุมชนใหญ่ที่ให้ความสำคัญด้านการศึกษา ที่เด่นชัดและหลงเหลือหลักฐานสืบต่อมา โดยมีพัฒนาการต่อเนื่องมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คือ

การมีคัมภีร์ไบเบิลเป็นจำนวนมากในชุมชน เพราะในอดีตชุมชนบ้านท่าม่วงจะใช้วัดเป็นสถานที่สำคัญในการศึกษาเล่าเรียนวิทยาการต่าง ๆ แก่ผู้ชายในชุมชน ซึ่งจะศึกษาโดยการบวชเรียน และมีบ้านเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับผู้หญิง ระบบการศึกษาเล่าเรียนในวัดนั้นเป็นระบบการเรียนรู้ที่สำคัญ ที่ทำให้ผู้ชายในชุมชนบ้านท่าม่วงมีความรู้ในการอ่านออกเขียนได้ มีความรู้ความเข้าใจในองค์ความรู้ในวิทยาการต่าง ๆ ที่ใช้ในการสร้างสรรค์จรโลงชุมชน ซึ่งการศึกษาในระบบของการบวชเรียนพบว่า การเรียนการสอนของภิกษุสามเณร จะมีการใช้หลักสูตรแบบโบราณ แบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ บัณฑิต บัณฑิต และบัณฑิตในการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว เป็นหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา และในวัดยังมีการสอนความรู้ในทางโลก เช่น การเรียนเลขหางหมา การเรียนโหราศาสตร์ เป็นต้น

การศึกษาในสมัยก่อน ผู้เรียน (ภิกษุสามเณร) จะต้องมาท่องบทสวดมนต์จากพระอาจารย์ โดยพระอาจารย์จะบอกให้ทีละท่อน หรือเรียกว่า เรียนท่องจำ (ต่อหนังสือ)^๗ แล้วให้ผู้เรียนไปท่องจนชำนาญ โดยก่อนที่จะเรียนต่อไปในบทอื่น ผู้เรียนจะมาท่องให้พระอุปัชฌาย์หรือพระอาจารย์ฟังเรียกว่า “เล่าเข้า” ซึ่งเป็นลักษณะของการท่องจำตัวบทสวดมนต์ไปที่ละวรรค หากจำไม่ได้หรือท่องผิดเพี้ยนจะต้องไปทบทวนอีกครั้งและจึงมาเล่าเข้าใหม่ เมื่อท่องได้ไม่ผิดเพี้ยนจึงจะได้เรียนต่อไป

ส่วนปัจจุบันการศึกษามีรูปแบบที่แตกต่างจากอดีต ด้วยเหตุความเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย การศึกษาจึงมีพัฒนาการที่หลากหลาย แตกต่างจากอดีตที่จะต้องเรียนแบบท่องจำและโอกาสเรียนของผู้ชายมีมากกว่าผู้หญิง การศึกษาในยุคปัจจุบันความเสมอภาคทั้งชายและหญิงเท่าเทียมกัน ด้วยเหตุมีสถานศึกษาเป็นสื่อกลางในการให้การศึกษา ซึ่งมีการศึกษาทั้งในระดับ ก่อนเกณฑ์ ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และระดับอุดมศึกษา ที่เป็นศึกษาชาวชุมชนท่าม่วงได้ศึกษาอย่างไม่มีจำกัดทางด้านการศึกษา ฉะนั้น ในปัจจุบันความหลากหลายทางด้านการศึกษาของชาวชุมชนท่าม่วงจึงมีหลากหลายในด้านการศึกษา

๓) การขัดเกลาทักษะแบบเก่า

รูปแบบการขัดเกลาทักษะของชุมชนของคนบ้านท่าม่วงในอดีต มีรูปแบบที่มีส่วนสำคัญในการขัดเกลาทักษะ ๒ ระบบ ได้แก่

๑) ระบบครอบครัวยุติธรรม

๒) ระบบอาวสุ

^๗ต่อหนังสือ หมายถึง การท่องจำทีละท่อนจนกว่าจะจำได้หมดในบทสวดมนต์นั้น ๆ จากพระอุปัชฌาย์หรือพระอาจารย์ผู้สอน

ซึ่งถือเป็นความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่มีความใกล้ชิด มีความเคารพ เชื่อฟังและให้ความสำคัญแก่ผู้หลักผู้ใหญ่ในชุมชน

๔) ระบบความเชื่อ

ชุมชนบ้านท่าม่วงส่วนใหญ่เป็นชุมชนที่นับถือพระพุทธศาสนา โดยมีระบบความเชื่อที่เกิดจากความศรัทธาแบบพุทธโดยมีวัดในชุมชนทั้ง ๓ แห่ง คือ วัดป่าสักดาราม วัดเหนือ วัดท่าม่วง ที่มีความโดดเด่นและมีลักษณะแตกต่างกัน กล่าวคือ มีการรักษาสืบทอดประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนาตามแนวอีสานล้านช้างให้คงอยู่ในชุมชน มีผู้เริ่มประเพณีสักการะพระธาตุพนมจำลอง ซึ่งจะจัดขึ้นในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ ของทุกปี

ฉะนั้น ในด้านของความเชื่อของชาวชุมชนบ้านท่าม่วงส่วนใหญ่ นับถือพระพุทธศาสนา มีประเพณีแบบพุทธเป็นองค์รวมของความเชื่อจนเกิดเป็นประเพณีขึ้นจนถึงปัจจุบัน

๓.๒ กลุ่มพระสงฆ์

ผู้ทางศาสนาในส่วนนี้กล่าวถึงผู้นำที่เป็นผู้ปกครองระดับเจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล แล้วเจ้าอาวาสที่ปรากฏในกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งผู้วิจัยได้จำแนกการใช้หลักขันติของผู้นำทางศาสนา ดังนี้

๓.๒.๑ ด้านการปกครอง

การปกครองถือเป็นเรื่องที่มีรายละเอียดมาก เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ไปในตัว เมื่อการปกครองเป็นสิ่งที่ต้องอาศัยรายละเอียดมากมาย การทำให้เป็นตามระบบแบบแผนของหลักการปกครองที่เป็นแนวทางถือปฏิบัติ ทั้งที่เป็นการปกครองด้วยหลักของสงฆ์ (ศีล) การปกครองตามกฎหมายคณะสงฆ์(พระราชบัญญัติคณะสงฆ์) จึงทำให้การปกครองมีรายละเอียดมาก การปกครองด้วยการแสดงออกให้รู้ให้เข้าใจเป็นอีกอย่างหนึ่งซึ่งเป็นการสื่อสารให้รู้ว่าสิ่งที่ควรกระทำและไม่ควรกระทำ เป็นอย่างไร ซึ่งจะทำให้สิ่งเหล่านี้เกิดเป็นระเบียบแบบแผน ผู้ถือปฏิบัติตามแบบแผนที่พระพุทธเจ้าได้บัญญัติ จึงถือว่าเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ การเป็นผู้ปกครอง ตามบริบทของสังคมจะต้องเข้าใจสภาพของสังคมเข้ามาประกอบกับการปกครอง เพื่อให้เกิดความเข้าใจสังคมอีกด้านหนึ่ง จะปกครองโดยขาดความรู้ความเข้าใจในระบบสังคมเลยนั้นไม่ได้

ด้วยเหตุเช่นนี้ การปกครองจึงต้องมีทั้งความรู้ความเข้าใจเป็นเครื่องประกอบ สิ่งเหล่านี้ถือเป็นหลักการปกครอง อีกประการหนึ่งที่ทำให้การปกครองคงอยู่ได้ไม่ติดขัด นั่นคือ ตัว

“พระครูสุธรรมวรนาถ (ทองดี สจจวโร), หนังสือตำรายาท่าม่วง, ที่ระลึกครบรอบการถวายปริญญาโทศึกษาศาสตร์, หน้า ๔๓.

บุคคล อันหมายถึงผู้ปกครองต้องมีความอดทนอดกลั้น ทั้งในหน้าที่ ต่อผู้ได้บังคับบัญชา ซึ่งการปกครองถือเป็นภาระ การรับภาระจึงต้องใช้ความอดทน^๕ แม้กระทั่งในเรื่องเล็กน้อย ถือเป็นรายละเอียดที่จะมองข้ามเสียมิได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว สิ่งที่เห็นได้ชัดเจน ในเบื้องต้น ของผู้ปกครอง คือ การบริหารงาน ซึ่งจะปรากฏมีปัญหากับผู้ปกครองเสมอ ถึงแม้จะเป็นผู้สั่งการในการปฏิบัติงาน แต่การดูแลเป็นหน้าที่ของผู้ปกครอง การอดทนจึงเป็นสิ่งที่สำคัญ เพื่อการงานที่ทำนั้นเกิดความสำเร็จ ทั้งในด้านของเวลา ความละเอียด ความถูกต้องของงาน สิ่งเหล่านี้ถือเป็นบ่อเกิดที่ทำให้ผู้ปกครองต้องอาศัยความอดทนเข้ามาช่วย^๖ การอดทนจึงเป็นสิ่งสำคัญมาก

ผู้ปกครองในส่วนต่างๆ ไม่ได้เป็นเฉพาะผู้ปกครองเท่านั้น หากแต่เป็นผู้ได้ปกครองด้วยอีกส่วน การรับนโยบายมาแล้วนำไปปฏิบัติ จึงเป็นได้ทั้งสองทาง คือ ผู้ปกครองและผู้ได้ปกครอง เมื่อรับนโยบายจากผู้ปกครอง ในฐานะที่เป็นผู้ปกครองอีกชั้นหนึ่งจะต้องเข้าใจทั้งนโยบายงานที่ได้รับมาและจะต้องเข้าใจในงานที่ต้องปฏิบัติ^๗ ความลำบากจึงเกิดขึ้น ความลำบากที่เกิดขึ้นจะประกอบไปด้วยความลำบากใจในการปฏิบัติงาน สิ่งสำคัญเมื่อเกิดปัญหาเหล่านี้ขึ้น การอดทนอดกลั้นจึงเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการดำเนินชีวิตปฏิบัติหน้าที่ ต้องอดทนทั้งทางด้านจิตใจและทางด้านร่างกาย^๘ เมื่อเหตุการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นความอดทนอดกลั้น ในสิ่งที่มีกระทบกระทั่ง ทั้งจิตใจและร่างกาย การเจ็บไข้ได้ป่วยน้อยก็ตามมากก็ตาม ต้องใช้ความอดทนอดกลั้น ความอดทนอดกลั้นจึงเป็นสิ่งสำคัญมากจำเป็นต้องใช้ในการดำเนินชีวิต เช่น เมื่อมีความโกรธเข้ามากระทบต้องอาศัยความอดทนอดกลั้นเป็นเครื่องยับยั้งช่วยให้ความโกรธที่เกิดขึ้นลดลงได้

การปกครองของคณะสงฆ์มีระเบียบแบบแผนมากมายที่ต้องถือปฏิบัติมีกฎระเบียบทั้งที่เป็นของคณะสงฆ์และของบ้านเมือง เข้ามาประกอบกัน ในฐานะที่บรรพชิตเป็นส่วนหนึ่งของสังคม^๙ ในฐานะที่เป็นผู้ปกครองความอดทนต้องนำมาออกมาใช้^{๑๐} เพราะผู้ปกครองสงฆ์ อาศัยหลายอย่างเป็นเครื่องมือในการปกครอง ระเบียบวินัยสงฆ์ กฎหมาย ประเพณี ค่านิยมของสังคม ล้วนเป็น

^๕ สัมภาษณ์ พระครูโสภิตปัญญารักษ์, เจ้าคณะอำเภอเสลภูมิ, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^๖ สัมภาษณ์ พระครูขันตวราภิรม, รองเจ้าคณะอำเภอเสลภูมิ, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^๗ สัมภาษณ์ พระครูสุธรรมวรนาถ, เจ้าคณะตำบลท่าม่วงตำบลท่าม่วง, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^๘ สัมภาษณ์พระครูสีลสาราภรณ์, เจ้าอาวาสวัดป่าศักดิ์าราม, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^๙ Bond, George D. "A.T. Ariyatne and the SarvodayaShramadana Movement." Engaged Buddhism: Buddhist Liberation Movements in Asia, ed. By Christopher S. Queen.(New York: State University of New York Press, 1996), P. 126.

^{๑๐} สัมภาษณ์ พระอธิการใจ สนฺตมน, เจ้าอาวาสวัดสว่างรังษี, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

องค์ประกอบที่ต้องนำมาใช้ เมื่อนำมาใช้ผลที่เกิดขึ้นย่อมกระทบกับตัวผู้ใช้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จะต้องอดทนต่อสิ่งที่เกิดขึ้น เพื่อให้เป้าหมายที่วางไว้หรือการปฏิบัติงานให้เสร็จลุล่วงไปด้วยดี^{๑๑}

การปกครองถือเป็นเรื่องที่มีความลำบากทั้งกายและจิตใจ ผู้ปกครองจึงไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงสิ่งเหล่านี้ได้ เมื่อความลำบากเกิดขึ้นจากการปฏิบัติหน้าที่ ที่มากระทบต่อจิตใจและกระทบต่อการกระทำภายนอก ความอดทนจึงเป็นสิ่งที่มาช่วยแก้ไขสิ่งที่เกิดขึ้นทั้งในจิตใจและสิ่งที่มากระทบภายนอก เพื่อประโยชน์แห่งความสำเร็จที่จะเกิดขึ้นต่อหน้าที่และการปฏิบัติหน้าที่ในการปกครอง

๓.๒.๒ ปฏิบัติตน

ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปกครองถือเป็นส่วนหนึ่งของผู้ปกครองเท่านั้น ไม่ใช่ทั้งหมดของปัญหา เมื่อกล่าวถึงตัวผู้ปกครอง นอกจากการปกครองแล้ว การประพฤติปฏิบัติ เป็นอีกส่วนหนึ่งของชีวิตทั้งประจำวันและบางส่วน จานะของผู้ปกครองของผู้นำทางศาสนาไม่ว่าที่เป็นส่วนรวมและเป็นไม่ใช่ส่วนรวม กล่าวคือ การประพฤติปฏิบัติจึงเป็นทั้งส่วนรวมและไม่ใช่ส่วนรวม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑) การปฏิบัติเพื่อส่วนรวม

การปฏิบัติเพื่อส่วนรวมของผู้นำศาสนา จะต้องถือปฏิบัติทุกวัน ปฏิบัติเพื่อการปกครอง ปฏิบัติเพื่อผู้เป็นผู้นำ ทั้งคณะสงฆ์และชาวบ้าน การถือปฏิบัติเช่นนี้เป็นทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น นำในด้านประเพณี การทำบุญ กิจวัตร การปกครอง สิ่งเหล่านี้ล้วนเกิดขึ้นมาพร้อมในชีวิตประจำวัน ถือเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติเพื่อส่วนรวมด้วยแบบแผนของสงฆ์และสังคม การปฏิบัติเช่นนี้ มีผลกระทบทั้งโดยตรงและโดยอ้อมเช่นเดียวกัน อันเนื่องมาจากการขาดความพร้อมในด้านต่าง ๆ จึงทำให้ปัญหาเกิดขึ้นได้ จึงทำให้เกิดความทุกข์ทางด้านจิตใจและร่างกายได้ เป็นเวทนาต่อการปฏิบัติงานอย่างยิ่ง ในการปฏิบัติเพื่อส่วนรวมนี้ ไม่ได้เกิดจากตัวผู้ปฏิบัติเพียงอย่างเดียว หากมีส่วนอื่นเข้ามาประกอบ เพื่อให้สิ่งที่เกิดขึ้นดำเนินไปได้และถึงเป้าหมาย การประพฤติปฏิบัติเพื่อส่วนรวม ผู้ปฏิบัติต้องอาศัยการอดทนอย่างมาก ทั้งในด้านของความลำบาก ด้วยทุกข์กายและใจ ต้องอดทนทั้งสองด้านเพื่อให้การประพฤติปฏิบัติเป็นไปด้วยดี^{๑๒}

๒) การปฏิบัติที่ไม่เกี่ยวกับส่วนรวม

การปฏิบัติเช่นนี้ถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติเพื่อตนเอง ซึ่งการปฏิบัติเช่นนี้มีทั้งผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการกระทำและความปรารถนา จึงทำให้คอยระวังเพื่อให้เกิดความเหมาะสมและถูกต้อง

^{๑๑} สัมภาษณ์ พระอธิการพยุพล ปุณณญาโณ เจ้าอาวาสวัดดอนหาด, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๑๒} สัมภาษณ์ พระอธิการสัมมวราย กนฺตสีโล เจ้าอาวาสวัดบ้านหนองสิม, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

ซึ่งจะมีทั้งที่เป็นไปตามอำนาจของกิเลส จะต้องใช้สติ และความอดกลั้น เข้ามาช่วย^{๓๓} ถึงจะเป็นทุกข์ใจ แต่การอดกลั้นใจในความต้องการที่เป็นไปตามอำนาจของกิเลส ในส่วนนี้ ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญเป็นอย่างมาก เมื่อกิเลสเกิดขึ้น ความอยากได้ อยากมี อยากเป็น ก็เกิดขึ้นตามมาด้วย ฉะนั้นความอดทนต่ออำนาจของกิเลส จึงต้องนำมาใช้เสมอ การปฏิบัติตนที่ไม่เป็นทางการที่หมายถึงการปฏิบัติเพื่อตนเอง การยับยั้งจึงเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อมีการยับยั้งความทุกข์จึงเกิดขึ้นมาอีก ความอดทนอดกลั้นจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยบรรเทาและแก้ไขตรอนอำนาจของกิเลสได้^{๓๔}

๓.๓ กลุ่มผู้รู้ท้องถิ่น

กลุ่มผู้รู้ในท้องถิ่น หมายถึง ผู้ที่เคยผ่านการบวชเรียน ได้รับการยกย่อง ให้เกียรติ จากชาวบ้านในด้านศาสนา เป็นผู้รู้ทางศาสนา ซึ่งในกลุ่มผู้รู้ในท้องถิ่นมีการนำหลักขันธ์ไปใช้ในชีวิตประจำวันดังนี้

ผู้รู้ในท้องถิ่นถือเป็นบุคคลที่มีความสำคัญกับชาวบ้าน ชุมชน เพราะการได้รับเกียรติจากชาวบ้านว่าเป็นผู้มีพฤติกรรมที่ดีงาม ประกอบด้วยความรู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียน จากการที่เคยบวชเรียนเขียนอ่านมานี้ จึงรับการยกย่องและให้เกิดจากชาวบ้านและชุมชน เป็นอย่างดี การนำหลักขันธ์ไปใช้ของผู้รู้ในท้องถิ่นอาจจะไม่มีความแตกต่างจากกลุ่มชาวบ้านมากนัก เพราะกลุ่มผู้รู้ในท้องถิ่นถือเป็นส่วนหนึ่งของสังคม หลักขันธ์จึงต้องใช้ในการดำเนินชีวิต ดังต่อไปนี้

๓.๓.๑ ประกอบอาชีพ

การประกอบอาชีพของผู้รู้ในท้องถิ่น ถือได้ว่าเกือบจะ ไม่มีความแตกต่างจากชาวบ้าน มีความแตกต่างในเรื่องของการยอมรับ ให้เกียรติ ยกย่องเท่านั้น การประกอบอาชีพมีการดำเนินไปตามปกติตามแบบของท้องถิ่น ซึ่งสิ่งที่ไม่แตกต่างจากชาวบ้านในการประกอบอาชีพ มาจากความรู้ที่ได้เรียนมา หลักการปฏิบัติที่เคยปฏิบัติมาในอดีตความแตกต่างจึงเกิดขึ้น ความแตกต่างที่เกิดขึ้นนี้เป็นสิ่งที่มากระทบ เกี่ยวเนื่องกับการประกอบอาชีพอยู่ตลอดเวลา การกระทำในสิ่งที่ไม่เคยทำ เริ่มต้นจึงเป็นเรื่องแปลก เป็นเรื่องเล็กน้อยสำหรับชาวบ้าน แต่เป็นเรื่องแปลกของผู้ถูกยกย่องว่าเป็นผู้รู้ได้บวชเรียนมา นานวันสิ่งเหล่านี้ยิ่งมีมากขึ้น ทั้งที่เป็นผลกระทบทางชั่วๆ และสิ่งที่จิตใจ สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นมาพร้อมกันในการประกอบอาชีพ

^{๓๓} สัมภาษณ์ พระครูโสภิตปัญญารักษ์ เจ้าคณะอำเภอเสลภูมิ, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระครูขันตวราภิรม รองเจ้าคณะอำเภอเสลภูมิ, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

การประกอบอาชีพของผู้รู้ในท้องถิ่นต้องมีอาศัยความระมัดระวัง ในหลายๆด้าน ด้วยเหตุเป็นผู้ที่สังคมให้การยกย่องและยอมรับ ผู้รู้ในสังคมจึงต้องอาศัยความอดทนอดกลั้นในการทำงานต้องระมัดระวังตัว เพื่อไม่ให้คำนิทาเกิดขึ้นกับตัวเองและครอบครัว การประกอบอาชีพจึงต้องอดทนทั้งกาย วาจาและใจ จะปฏิบัติตนเหมือนคนอื่นหรือตามใจปรารถนาเพียงลำพังไม่ได้^๕

ผู้รู้ในท้องถิ่นใดก็ตามการประกอบอาชีพต้องอาศัยความระมัดระวังตัวอย่างมาก เพราะการยกย่องของชาวบ้านในท้องถิ่น การกระทำใด ๆ ที่ผิดแปลกจึงเป็นสิ่งต้องห้ามทางสังคมโดยหลักเลียงไม่ได้ เมื่อทำอะไรขึ้น การวิพากษ์วิจารณ์ เป็นสิ่งสะท้อนกลับมาถึงผู้กระทำเสมอ เพื่อให้ชีวิตในการประกอบอาชีพดำเนินไปด้วยความอดทนอดกลั้นจึงเป็นสิ่งที่ผู้รู้ยินยอมมาใช้เพื่อให้ชีวิตดำเนินไปได้และเป็นการปรับสภาพให้เข้ากับสังคม

๓.๓.๒ ดำเนินชีวิต

ผู้รู้ในท้องถิ่นถือเป็นบุคคลสำคัญที่ผ่านการยอมรับของชาวบ้านและชุมชน การดำเนินชีวิตจะเป็นไปตามสภาพสังคมที่ตนได้อาศัยอยู่ บวกกับการได้รับการยอมรับจากสังคม การดำเนินชีวิตจึงถือว่ามีความแตกต่างจากชาวบ้านอยู่บ้าง^๖ การดำเนินชีวิตของผู้รู้ในท้องถิ่นต้องประกอบไปด้วย การดำเนินชีวิตตามสภาพของสังคมส่วนหนึ่งและดำเนินชีวิตตามแบบแผนของตนเอง ประกอบกัน จึงทำให้เกิดความแตกต่างบ้างในบางส่วน ในความแตกต่างนี้ แม้จะเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่ถูกจ้องมองจากชาวบ้าน ด้วยเหตุที่เป็นผู้รู้ในท้องถิ่นผ่านการยอมรับจากสังคม การดำเนินชีวิตจึงต้องอาศัยความระมัดระวังจากหลายๆ ส่วน เช่น ความลำบาก เวทนา เจ็บใจ ความต้องการของกิเลส เพราะสิ่งเหล่านี้จะแสดงออกมาโดยตรงไม่ล่อลวงได้ เมื่อแสดงออกมาจึงเป็นเรื่องแปลก เพื่อไม่ให้สิ่งเหล่านี้ได้เกิดขึ้นจึงต้องอาศัยความอดทนเป็นอย่างมาก มาปิดกั้น อารมณ์ภายใน ไม่ให้มีการแสดงออกมาสู่ภายนอก^๗

๓.๔ กลุ่มผู้นำท้องถิ่น

กลุ่มผู้นำท้องถิ่น ข้าราชการและพนักงานของรัฐ มีหน้าที่เกี่ยวเนื่องกับสังคม เป็นนักปกครอง ข้าราชการ เป็นชาวบ้าน ที่ผ่านการยอมรับจากชาวบ้านชุมชน ว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญ

^๕ สัมภาษณ์ นายบุญเลิศ ประเสริฐสังข์, ที่ปรึกษาคณะกรรมการวัดบ้านนากระต๊อบ ตำบลท่าม่วง, กลุ่มผู้รู้ท้องถิ่น, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^๖ สัมภาษณ์ อาจารย์ฉลาด ไชยสิงห์, ครูชำนาญการ, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^๗ สัมภาษณ์ นายเฉลิม สุทธิประภา, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

โดยหน้าที่ของแต่ละส่วน การนำหลักขั้นต่อไปใช้ในชีวิตประจำวันจึงมีความแตกต่างและคล้ายคลึงกัน ดังต่อไปนี้

๓.๔.๑ นายกองค้การบริหารส่วนตำบล และสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลท่าม่วง

บทบาทของกลุ่มผู้นำในฐานะผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล การใช้ความอดทนได้เริ่มขึ้นตั้งแต่สมัยการก้าวเข้ามาสู่สังคมการเมืองท้องถิ่น ซึ่งรูปของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่ต้องอาศัยความอดทนเป็นอย่างมาก เพราะการก้าวมาสู่สังคมของการเมืองท้องถิ่นนั้น จะต้องเจอเรื่องราวต่าง ๆ มากมาย ทั้งที่เป็นเรื่องที่น่ายินดีและไม่ประารถนา ส่วนมากเรื่องที่ประารถนานั้นไม่ค่อยเกิดขึ้นนัก การอดทนในรูปแบบต่าง ๆ จึงถูกนำออกมาใช้ โดยหลักๆ แล้ว ความอดทนที่นำมาใช้ จะประกอบไปด้วย อดทนต่อความลำบาก เวทนา การเจ็บใจ และเกิดขึ้นมาจากกิเลสความต้องการของตนเอง ทั้งหมดนี้เกิดขึ้นบ่อยและมากที่สุด คือ ความลำบากใจ ความเจ็บใจ เพราะต้องถูกมองจากฝ่ายตรงข้ามในด้านการบริหารงาน เมื่อก้าวเข้ามาสิ่งเหล่านี้ก็เกิดขึ้นตามมา เมื่อได้ดำรงตำแหน่งสิ่งเหล่านี้ก็เหมือนอยู่กับเราตลอดเวลา ส่วนอดทนต่อเวทนานั้น ถือเป็นการปล่อยหรือผลปญหาที่เกิดขึ้นทุกอย่างทั้งต่อหน้าที่และการทำงาน มีทั้งความลำบาก เจ็บใจต่อสิ่งที่มากระทบแม้กระทั่งความต้องการของกิเลส การใช้ความอดทน จึงมีลักษณะแตกต่างกันตามสิ่งที่เกิดขึ้น

การใช้มากหรือน้อยของความอดทนนั้น ไม่อาจจะประมาณได้ ในบางส่วนของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้เกิดมีทั้งความลำบาก เจ็บใจจากการยั่วยุ เกิดเป็นเวทนาที่ต้องทุกข์ เป็นความอดทนอดกลั้นที่ต้องมีอยู่ใจเสมอ

เมื่อสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นแล้ว การปิดกั้นอารมณ์ไม่แสดงออกมาจึงเป็นสิ่งสำคัญ ด้วยคิดถึงผลเสียที่จะเกิดขึ้นกับหลายๆส่วนทั้งหน่วยงานและตนเอง ถึงแม้จะเป็นสิ่งที่ทนได้ยาก แต่ต้องใช้ความอดทน^{๑๔}

๓.๔.๒ กำนัน

กำนันถือเป็นตำแหน่งทางการปกครองอีกรูปแบบหนึ่งที่มีบทบาทในหลาย ๆ ส่วน เป็นตำแหน่งที่มาจากการเลือกตั้งของชาวบ้าน บทบาทหน้าที่จึงหลายหน้าที่ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ การใช้หลักขั้นดินบทบาทหน้าที่จึงมีลักษณะดังต่อไปนี้

^{๑๔} สัมภาษณ์ นายนิมิตร สุทธิประภา, นายกองค้การบริหารส่วนตำบลท่าม่วง, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

๑) ผู้ปกครอง

กำนัน ถือเป็นตำแหน่งทางการปกครองอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งอำนาจหน้าที่ในเขตปกครองตามเขตปกครองของตน การปฏิบัติหน้าที่จะมีลักษณะที่ไม่เป็นทางการและเป็นทางการ ด้วยเหตุแห่งผู้ที่เป็นกำนัน คือ ชาวบ้านที่อยู่ในเขตปกครองของตนเอง ไม่ใช่นักการเมืองที่เข้ามาทำงานในพื้นที่เหมือนข้าราชการ ลักษณะงานจึงเป็นแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพราะการปฏิบัติงานบางส่วนจะมีหน้าอย่างอื่นเข้าร่วมด้วย กล่าวคือ เป็นทั้งกำนันและชาวบ้าน การปฏิบัติอาจจะอยู่ในฐานะชาวบ้านหรือฐานกำนันก็ได้ หรืออยู่ในทั้งสองลักษณะงานพร้อมกันก็ได้ ส่วนนี้เรียกว่าลักษณะงาน

เมื่อลักษณะงานเป็นอย่างนี้แล้ว ย่อมทำให้เกิดความอึดอัดในการปฏิบัติงานในบางส่วนได้ เพราะงานที่มีบางส่วนที่ต้องอาศัยความเข้าใจ ทั้งแบบที่ง่ายและแบบที่มีความยุ่งยาก รายละเอียดมาก สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ต้องข้มใจ เพื่อเป้าหมายและหน้าที่ของงานที่รับผิดชอบ การอดทนต่อหน้าที่หมายถึงการอดทนเพื่อให้หน้าที่นั้นบรรลุเป้าหมาย เพราะรูปแบบงานผู้ปกครองในระดับนี้จะมีเรื่องที่เป็นพื้นเพ กล่าวคือ เรื่องที่เกิดขึ้นของชาวบ้าน เช่น ประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม เข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นสิ่งที่นอกเหนือรูปแบบการปกครองที่หน่วยงานทำเป็นรูปธรรม กำนันจะต้องเข้าไปเกี่ยวเนื่องกับรูปแบบการปกครองในส่วนนี้ อันหมายถึงการเป็นสมาชิกของสังคมที่จะต้องรับรู้รับทราบในสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคม

การปฏิบัติหน้าที่จึงต้องคงไว้ซึ่งความสงบสุขสามัคคี ผู้ปกครองจึงต้องอดทนสิ่งที่เกิดขึ้น ซึ่งมีทั้งการพอใจและไม่พอใจเกิดขึ้นในการปฏิบัติงาน การทำหน้าที่จำต้องข้มใจไม่ปล่อยใจไปตามสิ่งที่มากระทบ รู้หน้าที่และเข้าใจยอมรับสิ่งที่เกิดขึ้น โดยที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นพร้อมกับหน้าที่ การทำหน้าที่ การเผชิญปัญหาเรื่องราวต่าง ๆ อาจเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา การข้มใจ การอดทน จึงเป็นสิ่งสำคัญที่นำมาใช้ในการปฏิบัติการ เพื่อให้ตัวเองและหน้าที่การงานดำเนินไปจนประสบความสำเร็จ

๒) อาชีพและครอบครัว

นอกจากการปกครองด้วยหน้าที่แล้ว จะต้องมีการประกอบอาชีพควบคู่กันไป ซึ่งอาชีพที่ทำเป็นหลัก คือ การทำนา ค้าขาย เพราะทั้งสองส่วนนี้สามารถแบ่งส่วนของเวลาทำได้ ด้วยเหตุที่ การทำอาชีพดังกล่าวนี้ ไม่ได้เป็นลูกน้องใคร ถือเป็นนายตัวเอง ถึงอย่างนั้นก็ไม่สามารถที่จะบอกได้เลยว่า การทำอาชีพเช่นนี้จะมีความสะดวกสบายแต่เพียงอย่างเดียวด้วยเหตุที่เป็นนายตัวเอง การลำบากในการประกอบอาชีพนี้มีความลำบากเกิดขึ้นไม่เว้นแต่ละวัน รูปแบบของปัญหาเกิดขึ้นได้ในหลาย ๆ รูปแบบ ความลำบากที่ต้องทำให้ทันเวลา ความลำบากที่ต้องทำให้ทันใช้ ความลำบากที่

ต้องหาให้พอ สิ่งเหล่านี้เป็นความลำบากที่ต้องใช้ความอดทนอดกลั้นต่อสิ่งที่เกิดขึ้นในการประกอบอาชีพ

ส่วนในครอบครัวจะต้องมีความเข้าใจในทุกสิ่งที่เกิดขึ้นในสมาชิกของครอบครัว ปัญหา เรื่อนำยินดี สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นไม่เว้นแต่ละวัน เรื่องปัญหาด้วยครอบครัวมิใช่บุคคลเพียงคนเดียวความยินดีร้ายมีกละไ่กัันไป ในส่วนของปัญหาความอดทนต่อสิ่งที่เกิดขึ้นในครอบครัวจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพราะสิ่งที่เข้ามากระทบกระทั่งมีอยู่มากหลาย การเข้าใจในปัญหาก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่ต้องข้มใจ อดทนอดกลั้น เพื่อแก้ปัญหที่เกิดขึ้น

๓) การยอมรับ

ด้วยบทบาทหน้าที่การงานการยอมรับมีความสำคัญมาก เพราะการดำรงตำแหน่งในส่วนนี้ต้องผ่านการยอมรับจากชาวบ้าน ภาพลักษณ์ที่ดีจึงถือเป็นส่วนหนึ่งของงานที่ทำ การจะได้รับการยอมรับจากชาวบ้านนั้นต้องใช้เวลาเป็นเครื่องพิสูจน์ ทั้งด้วยผลงานและการยอมรับในระดับของส่วนตัว

การได้รับการยอมรับจากชาวบ้านจะต้องเจอหรือผ่านเรื่องด้วยเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมากมาย สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องพิสูจน์การยอมรับ เมื่อสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นมีทั้งสิ่งที่น่ายินดีและไม่ยินดีเกิดขึ้นมาพร้อมกัน สิ่งที่ไม่น่ายินดีเมื่อเกิดขึ้นแล้วต้องอดทนผ่านปัญหาที่เกิดขึ้นให้ได้ เป็นการลำบากทั้งกายและใจที่ต้องยอมรับกับสิ่งที่เกิดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

๔) สังคม

ด้านสังคม ถือเป็นภาพรวมใหญ่ที่หมายถึงกลุ่มคนอย่างน้อยสองคนขึ้นไปมาอาศัยอยู่รวมกัน ในบริเวณหนึ่งคนเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์หรือการกระทำตอบโต้กันและกันทั้งทางตรงและทางอ้อมความสัมพันธ์ทางตรงเช่นการพูดจาทักทายการทำงานร่วมกันการซื้อขายของและให้ความเอื้ออาทรต่อกัน^{๑๙} การมีปฏิสัมพันธ์จึงเป็นอีกเรื่องหนึ่งของผู้ปกครองจะต้องถือปฏิบัติ การยึดอัดที่การปฏิบัติงานในส่วนนี้ถือว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ในทุกช่วงเวลา ในบางกรณีการลำบากในการข้มใจเพื่อให้ความเป็นไปดำเนินไปได้ การกระทำด้วยความอดทนจึงมีส่วนเข้ามาช่วยในความลำบากที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ^{๒๐}

^{๑๙}ดำรงฐนดี, ความรู้เรื่องสังคมและวัฒนธรรม, คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, หน้า

๒.

^{๒๐}สัมภาษณ์ นายคมสัน ประทุมอ่อน, กำนันตำบลท่าม่วง, วันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๕๕.

จะเห็นว่าการอดทนของการผู้ปกครองในระดับท้องถิ่น ไม่ใช่อดทนเฉพาะต่อหน้าที่การงานเท่านั้น หากหมายถึง หน้าที่ในส่วนอื่น ๆ ด้วย เป็นความรับผิดชอบที่เกิดขึ้นมาพร้อมหน้าที่การงานแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการโดยผู้ปกครองหลีกเลี่ยงต่อสิ่งที่เกิดขึ้นได้น้อยมาก

๓.๔.๓ ผู้ใหญ่บ้าน

ผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้นำในท้องถิ่นอีกบุคคลหนึ่ง ที่มีหน้าที่ในด้านการปกครอง ขอบเขตอำนาจหน้าที่ คือ ดูแล ปกครองในหมู่บ้านที่รับผิดชอบ มีหน้าที่ทั้งที่เป็นส่วนงานโดยหน้าที่ และหน้าที่โดยสังคม หน้าที่การงานโดยตรงกับหน้าที่โดยสังคม เป็นที่เกี่ยวพันกันตลอดในฐานะของผู้ปกครองระดับหมู่บ้าน เมื่อรับตำแหน่งแล้ว บทบาทที่นอกเหนือจากบทบาทที่จำกัดเฉพาะในครอบครัว ก็มีบทบาทหน้าที่ต่อการงาน สังคมเพิ่มมากขึ้น เมื่อบทบาทหน้าที่มากขึ้น สิ่งที่จะเกิดขึ้นคู่กับบทบาทหน้าที่คือปัญหาต่าง ๆ ก็เพิ่มขึ้นตามบทบาทหน้าที่ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้^{๒๑} ความเข้าใจในสิ่งที่เกิดขึ้นจึงมีทั้งความยากลำบากกาย ใจ และการกระทำ ผู้ปกครอง จะต้องแก้ไขในสิ่งที่เกิดขึ้น ด้วยความลำบากและอดทน เพื่อแก้ไขปัญหาทั้งหมดที่เกิดขึ้น ฉะนั้น เมื่อบทบาทหน้าที่เพิ่มมากขึ้น ปัญหาก็ย่อมเพิ่มขึ้นตามมา ความลำบากและความอดทนจึงต้องนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น^{๒๒}

๓.๕ กลุ่มข้าราชการครู

ครู ถือเป็นบุคคลหนึ่งที่มีความสำคัญต่อสังคม ด้วยหน้าที่ที่ต้องเกี่ยวเนื่องกับสังคมทั้งในหน้าที่และการอยู่ร่วมกันในสังคม เป็นตัวอย่างให้กับชาวบ้าน พร้อมเป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความนับถือในด้านของความรู้ความสามารถในอาชีพ

อาชีพข้าราชการครูเป็นอาชีพที่ต้องทำงานอยู่ตลอดทั้งในเวลางานและนอกเวลางาน การเป็นครูไม่ได้บอกว่าจะหยุดเป็นตอนไหน หากแต่เป็นสิ่งที่ติดตัวอยู่ตลอดเวลา นอกเวลาทำงาน ความเป็นครูก็ยังติดตัวอยู่ตลอด การทำงานจะต้องทำงานตามหน้าที่ส่วนหนึ่ง โดยปฏิบัติงานตามนโยบาย คำสั่ง ผนวกกับความเป็นครู การเป็นครูไม่ใช่เป็นแล้วจะต้องทำหน้าที่โดยขาดจากส่วนอื่น

^{๒๑} สัมภาษณ์ นายประภาส ประเสริฐสังข์, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๗ ตำบลท่าม่วง, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๒๒} สัมภาษณ์ นายอัมพร ประเสริฐสังข์, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๑ ตำบลท่าม่วง, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

แต่จะต้องปฏิบัติงานตามกับสิ่งอื่นอยู่ตลอด เช่น ครูต้องปฏิบัติหน้าที่ตามนโยบายของรัฐ คำสั่งกระทรวง สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่เข้ามาเกี่ยวเนื่องกับการเป็นครู การทำหน้าที่ของครู^{๒๓}

ครูเป็นบุคคลที่เจอปัญหาอยู่ตลอดเวลา เพราะต้องทำหน้าที่เกี่ยวกับบุคคลอื่นตลอดเวลา ต้องสอน ต้องแนะนำ ต้องนำพา ต้องพาเป็น ปัญหาที่เกิดขึ้นมีรูปแบบเปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัย ครูผู้สอนต้องเจอกับปัญหาเหล่านี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อเจอปัญหาเหล่านี้ ความลำบากกาย ลำบากใจ ความเจ็บใจ เกิดขึ้นมาเป็นอีกส่วนหนึ่งอยู่กับการปฏิบัติงาน ถึงจะเข้าใจปัญหา ก็ต้องอาศัยความอดทนในการปรับตัว เพื่อไม่ให้มีผลกระทบต่อน้ำที่การทำงานต้องอดทนอดกลั้นกับสิ่งที่เกิดขึ้นในหน้าที่การงานและในชีวิตประจำวัน^{๒๔}

ไวยวัจกรมีหน้าที่เบิกจ่ายนิมิตยภัตและจะมีอำนาจหน้าที่ดูแลรักษาจัดการทรัพย์สินของวัดได้ตามที่เจ้าอาวาสมอบหมายเป็นหนังสือ^{๒๕} เป็นบุคคลที่ใกล้ชิดกับวัดมากคนหนึ่งซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวเนื่องกับการช่วยงานในพระศาสนา การปฏิบัติหน้าที่ ในเรื่องแรกส่วนมากจะเป็นเรื่องของค่าใช้จ่าย เพราะไวยวัจกรเป็นตำแหน่งที่ไม่มีค่าตอบแทนใด ๆ นอกจากทางวัดจะจัดให้ เป็นเรื่องที่ลำบากเบื้องต้นในการปฏิบัติงาน ต้องทำงานด้วยความขาดแคลนในหลาย ๆ ส่วน เช่น ค่าใช้จ่าย ความเข้าใจเรื่องงาน การประสานงาน การแบ่งเวลา สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นความลำบากในการทำงานอย่างมาก ทั้งจะต้องอดทนต่อการกระทบกระทั่งในการประสานงานจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทำให้เกิดความลำบากใจอย่างมาก^{๒๖} เพราะการขาดความเข้าใจสิ่งที่ทำจึงทำให้การประสานงานเกิดความล่าช้า เกิดปัญหาขึ้นมากมาย เพราะการเป็นไวยวัจกรส่วนมากจะมีมติจากชาวบ้านหรือคณะสงฆ์คัดเลือกเอาบุคคลที่มีความเสียสละมีความศรัทธาเท่านั้น ซึ่งไม่ได้ทราบถึงคุณสมบัติว่ามีความสามารถหรือความเข้าใจต่อหน้าที่ที่ได้รับ การไม่เข้าใจหน้าที่จึงทำให้เกิดปัญหาหรือความเข้าใจผิดในหน้าที่ เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงมีการกระทบกระทั่งกันระหว่างไวยวัจกรกับชาวบ้านหรือกับคณะสงฆ์ การอดทนต่อสิ่งที่มากระทบด้วยอาการเจ็บใจจึงเกิดขึ้น แม้กระทั่งปัญหาในเรื่องกิเลสที่ไวยวัจกรได้กระทำไว้เกี่ยวกับเรื่องเงินของวัด บางที่เป็นทั้งไวยวัจกรและกรรมการ

^{๒๓} สัมภาษณ์ นายบุญเรือง ประเสริฐสังข์, ผู้อำนวยการ โรงเรียนบ้านท่าม่วง ตำบลท่าม่วง, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๒๔} สัมภาษณ์ นายลก ไชยชนะนิจ, ผู้อำนวยการ โรงเรียนบ้านนากระต๊อบ ตำบลท่าม่วง, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๒๕} กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๑๘ (พ.ศ. ๒๕๓๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนไวยวัจกร.

^{๒๖} สัมภาษณ์ นายสำราญ ประเสริฐสังข์, ไวยวัจกรวัดป่าศิลาธรรม กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

วัด มีหน้าที่ดูแลเงินวัด เกิดปัญหาในเรื่องเงินก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่ไวยาวัจกรไม่ควรทำทุจริตต้องข่มใจในกิเลสที่เกิดขึ้น^{๒๗}

๓.๖ กลุ่มชาวบ้าน

ปัจจุบันสังคมของชาวดำบลท่าม่วง อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ดมีความแตกต่างจากสมัยก่อน เนื่องจากสภาพทางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านการศึกษา สภาพเศรษฐกิจ การดำเนินชีวิตของชาวดำบลท่าม่วงจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนตามสภาพของสังคม

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมของชาวดำบลท่าม่วงเช่นนี้ จึงต้องอาศัยความอดทนต่อการเปลี่ยนแปลง ทั้งทางด้านสังคม อาชีพ การดำเนินชีวิต เพื่อให้เข้ากับสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนี้ ต้องใช้ความอดทนในการปรับเปลี่ยนชีวิตให้เข้ากับสภาพสังคมในปัจจุบัน ในส่วนของกลุ่มชาวบ้านในแต่ละกลุ่มมีลักษณะของการใช้ความอดทนหรือขันติต่อการดำเนินชีวิตแตกต่างกันในแต่ละกลุ่มดังต่อไปนี้

๓.๕.๑ เพศชายวัยกลางคนขึ้นไป

ชาวบ้านในตำบลท่าม่วงเพศชายที่อยู่ในวัยกลางคน ถือเป็นช่วงของการทำงาน สร้างฐานะให้กับตัวเองและครอบครัว การหาเลี้ยงชีพและความรับผิดชอบในครอบครัว ถือเป็นผู้ที่มีการจะต้องรับผิดชอบ การดำเนินชีวิตของชาวดำบลท่าม่วงเพศชายวัยกลางคนต้องอาศัยหลักขันติ (ความอดทน) พอสรุปได้ ดังนี้

๑) ความอดทนต่อความยากลำบาก

การอดทนต่อความยากลำบาก ด้วยวัยที่ต้องมีความรับผิดชอบทั้งต่อตนเองและภาระในด้านของครอบครัว อาชีพ การสร้างฐานะ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ต้องใช้ความพยายามอดทนอดกลั้นอย่างมาก ในช่วงวัยกลางคนเช่นนี้ แข่งขันการสร้างฐานะความเป็นอยู่ของชาวดำบลท่าม่วงเป็นเรื่องปกติที่ต้องทำให้ฐานะตัวเองดีขึ้น จากความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทขยายเป็นสังคมใหญ่ หรืออาจกล่าวได้ว่าสังคมชนบทถึงสังคมเมืองที่ชาวดำบลท่าม่วงปรับเปลี่ยนในปัจจุบันนี้ ความยากลำบากในด้านต่างๆจึงมีมากขึ้นจากเดิมก็มีการแข่งขันในด้านฐานะให้ดีขึ้นตามค่านิยมของสังคมอยู่แล้ว ในปัจจุบันการเปลี่ยนทางสังคมจึงเป็นการเพิ่มค่านิยมเข้ามาในชีวิตอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้^{๒๘}

^{๒๗} สัมภาษณ์ เสริมพันธ์ อนุไพรพันธุ์, เรือตรี, ไวยาวัจกรวัดป่าศิลาธรรม กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๒๘} สัมภาษณ์ นายสุนทร ประเสริฐสังข์, อายุ ๕๑ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

ความยากลำบากที่เกิดขึ้น ไม่ใช่แค่การลำบากในการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ เท่านั้น การลำบากในภาระหรือฐานะ หากแต่ต้องมีความลำบากตามสภาพของสังคมด้วยที่มีความแตกต่างจากสังคมชาวบ้านดั้งเดิม มาเป็นสังคมขยายเป็นสังคมเมืองค่านิยมในการซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกก็มีมากขึ้น เป็นเหตุให้สิ้นเปลืองทรัพย์และมีความเป็นอยู่ฝืดเคืองการอดทนต่อความยากลำบาก จึงเป็นสิ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้หากอดทนอดกลั้นได้จะทำให้ไม่เป็นทุกข์มากจนเกินไป^{๒๙}

ความลำบากที่แสดงออกอย่างเห็นได้ชัดที่สุด คือ การประกอบอาชีพ เพื่อหาเงินมาจุนเจือครอบครัว สร้างฐานะให้มีความมั่นคง ต้องอาศัยความอดทน เพื่อแลกกับสิ่งที่ตัวเองต้องการ การใช้ชีวิตแบบนี้ชาวบ้านตามชนบทถือเป็นเรื่องปกติ ที่อาจกล่าวได้ว่าความยากลำบากในการดำเนินชีวิตทั้งหมดของชาวบ้าน ถือเป็นเรื่องปกติ เพราะชีวิตต้องมีความดิ้นรน เพื่อแลกกับสิ่งที่ต้องการหามาใช้ในชีวิตประจำวัน ความทุกข์จากเวทนาจะแสดงออกมาให้เห็นก็เมื่อมีอาการเจ็บไข้ได้ป่วย ความลำบากที่เก็บไว้ภายใน ส่วนมากจะไม่มีใครแสดงอาการออกมาให้เห็น อาการของความลำบากจะแสดงออกมาพร้อมกับร่างกายที่รับสภาพไม่ไหว คือ แสดงออกมาให้เห็นพร้อมการเจ็บไข้ได้ป่วย เพราะความอดทนที่ใช้ส่วนมากจะถูกเก็บซ่อนไว้ภายในจิตใจ ไม่แสดงออกมาให้ใครเห็นได้ง่าย^{๓๐}

ความลำบากของชาวบ้าน ถือว่าเป็นเรื่องปกติเท่านั้น เพราะเป็นวิถีชีวิตที่ดำเนินมาอย่างไม่ขาดสายตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ความยากลำบากจึงถือเป็นเรื่องปกติของชาวบ้าน การอดทนต่อความยากลำบากเช่นนี้ เพื่อต้องการให้ชีวิตดีขึ้นกว่าเดิม ชาวบ้านในตำบลท่าม่วงถือคติว่า “ต้องลำบากเสียก่อนถึงจะสบาย”^{๓๑}

การยกฐานะให้ดีขึ้น ถือเป็นความยากลำบากอีกรูปแบบหนึ่งที่ชาวบ้านต้องดิ้นรน เพื่อสร้างฐานะให้มีความมั่นคง เพื่อครอบครัวและสมาชิกในครอบครัว เพราะการสร้างฐานะไม่ใช่การสร้างฐานะเพื่อตนเองเพียงลำพัง หากแต่สร้างฐานะเพื่อครอบครัว บุตรธิดา พ่อแม่ เพราะสังคมของครอบครัวของชาวบ้านยังมีความผูกพันและเคารพนับถือ การสร้างฐานะจึงหมายถึงการยกฐานะของครอบครัวให้ดีขึ้นความยากลำบากจึงเป็นดั่งก้าวแห่งการพัฒนาฐานะให้ดีขึ้น^{๓๒} ความลำบากที่ต้องอดทนเพราะสิ่งที่ทนต่อความลำบากนั้นหมายถึง เป้าหมายในการยกฐานะให้ดีขึ้น ความ

^{๒๙} สัมภาษณ์ นายไพจิตร จงกลณี, อายุ ๓๔ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๓๐} สัมภาษณ์ นายมนตรี นนท์พละ, อายุ ๓๘ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๓๑} สัมภาษณ์ นายเฉลิมพล ประเสริฐสังข์, อายุ ๓๑ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๓๒} สัมภาษณ์ นายไพรัตน์ บาคาล, อายุ ๔๒ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

ยากลำบากจึงเป็นทั้งสิ่งที่มีและเป็นเครื่องมือสร้างความสำเร็จของชีวิตการรู้จักอดทนสามารถทำให้ยกฐานะของตัวเองและครอบครัวให้ดีขึ้น^{๓๓}

๒) อดทนต่อทุกขเวทนา

การอดทนต่อความยากลำบากถือเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิต เพื่อยกฐานะตัวเองให้ดีขึ้นหรือเป็นการสร้างฐานะตามช่วงวัย โดยเฉพาะของวัยกลางคน ความมั่นคงในชีวิตจะต้องมีอย่างมั่นคง เพราะป้องกันความลำบากที่จะเกิดขึ้นในยามแก่เฒ่าหมดกำลังต่อสู้ต่อการดำเนินชีวิต การอดทนต่อความยากลำบากจึงเป็นหนทางสู่ความสบายในวันข้างหน้า^{๓๔}

นอกจากความอดทนต่อความยากลำบากที่หวังเพื่อให้ชีวิตในวัยที่ไม่มีกำลังที่จะต่อสู้กับความลำบากได้แล้ว ความอดทนที่เกิดขึ้นในทุกช่วงของชีวิตคือความทุกข์ที่เกิดจากเวทนาต่าง ๆ ทุกขเวทนาทางกายเกิดขึ้นจากการประกอบอาชีพ การดำเนินชีวิตประจำวัน เป็นทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นเป็นประจำ มีทั้งที่ให้ผลมากและน้อย ส่วนมากทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นจากการดำเนินชีวิตในแต่ละวัน เกิดจากการทำงานขี้้ง ในครอบครัวขี้้ง การเจ็บไข้ได้ป่วย ซึ่งมีทั้งหนักและเบา ความไม่สบายกายไม่สบายใจสามารถที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะเป็นปัญหาที่ต้องแก้ไข เพื่อให้ความสบายใจเกิดขึ้น เป็นความอดทนต่อการเจ็บไข้ได้ป่วยความปวดความเมื่อยเมื่อเรารู้จักอดทนก็ทำให้ไม่ทรมานทรมานหรือกระสับกระส่าย ทำให้เรามีกำลังใจต่อสู้ชีวิต^{๓๕}

๓) อดทนต่อการเจ็บใจ

ความอดทนต่อการเจ็บใจเป็นการอดทนต่อความโกรธความไม่พอใจจิตใจอันเกิดจากคำพูดที่ไม่ชอบใจกิจกรรมารยาทที่ไม่งามการบีบคั้นทั้งจากสภาพสังคม เพื่อนร่วมงาน เพื่อนบ้าน ในชุมชนชาวบ้าน เรื่องเหล่านี้เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ฉะนั้นต้องอาศัยความอดทนอดกลั้น เพื่อหลีกเลี่ยงเหตุการณ์ด้านทะเลาะวิวาทกระทบกระทั่งกัน เพราะชาวบ้านต้องมีการอาศัยซึ่งกันและกัน ในกิจกรรมของชุมชน ต้องอดกลั้นความเจ็บใจไว้ภายใน ไม่แสดงอาการเจ็บใจออกมาให้เห็น บางครั้งอดทนได้ยาก ต้องอาศัยการพิจารณาให้เห็นว่าความโกรธเป็นเหตุให้คนทำบาปได้ ดังนั้นจึงควรอดกลั้นไว้ทำใจไม่ให้โกรธ^{๓๖}

๔) อดทนต่ออำนาจกิเลส

^{๓๓} สัมภาษณ์ นายอรุณ โลกฤต, อายุ ๓๑ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๓๔} สัมภาษณ์ นายนิพนธ์ ประเสริฐสังข์, อายุ ๕๒ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๓๕} สัมภาษณ์ นายศักดิ์ชัย ประเสริฐสังข์, อายุ ๔๐ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๓๖} สัมภาษณ์ นายสุริยะ ประเสริฐสังข์, อายุ ๔๒ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

ความอดทนต่ออำนาจกิเลสเป็นการอดทนต่ออารมณ์อันน่าใคร่ น่าเพลิดเพลินใจอดทนต่อสิ่งที่ไม่สมควรทำ เช่น การเที่ยวเตร่การพนัน เสพสังวาสผิดผิดลูกผิดเมียเขา^{๓๓}

การอดทนต่ออำนาจกิเลส ถือเป็นเรื่องสำคัญ เนื่องจากยุคปัจจุบันความสะดวกสบายหาได้ง่าย สิ่งที่มาช่วยก็มีมากตามความสะดวกสบาย โดยเฉพาะในเรื่องของการพนัน เที่ยว สังวาสผิดและการผิดลูกผิดเมียเขา สิ่งเหล่านี้ต้องอดทนเพราะจะทำให้เกิดความเสื่อม ๆ ทั้งเกียรติยศ และทรัพย์สิน อีกประการหนึ่งเป็นการป้องกันการซ้ำเติมฐานะตัวเองที่ลำบากยากเข็ญอยู่แล้วไม่ให้เลวไปกว่าเดิม^{๓๔}

๓.๕.๒ เพศหญิงวัยกลางคนขึ้นไป

เพศหญิงวัยกลางคนขึ้นไปถือเป็นวัยที่มีครอบครัวแล้วเป็นส่วนใหญ่ การดำเนินชีวิตถือว่าเป็นบุคคลที่เจอเหตุการณ์ในชีวิตไม่มากนักน้อย ซึ่งคนในวัยนี้จะต้องเจออะไรมากมาย ขาดล้มเหลวแห่งเพศหญิงวัยกลางคนขึ้นไป ต้องอาศัยหลักขันติ ในชีวิตประจำวัน ดังต่อไปนี้

๑) ความอดทนต่อความยากลำบาก

ความอดทนต่อความยากลำบากประกอบไปด้วย ความอดทนต่อความเจ็บป่วย ความป่วยไข้เพื่อจะรักษาชีวิตไว้ไม่เป็นคนคิดสั้นคิดทำลายตัวเอง และการอดทนต่อความตรากตรำได้แก่ความอดทนในการประกอบอาชีพในการศึกษาและในการดำเนินชีวิตเป็นคนมีความอดทนต่อความหนาวร้อนหิวกระหายไม่หลงงานไม่หนีงานไม่กลัวเหน็ดเหนื่อยไม่เอาเปรียบผู้อื่นไม่คอยถนอมตัวไม่กลัวผิวเกรียมจะเสียความสวยงามไม่กลัวมีอะไรจะสาบปากจะเขียวการอดทนต่อความยากลำบากนี้ใครๆ ก็ไม่อยากให้เกิดขึ้น โดยเฉพาะความยากลำบากให้การดำเนินชีวิต เพราะถือเป็นอุปสรรค ทำให้เกิดความล่าช้าต่อการทำงาน กิจกรรมที่ดำเนินในชีวิตประจำวัน แต่เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ต้องอดทนอดกลั้น ด้วยหวังถึงความสำเร็จของการทำงาน ในด้านของความเจ็บไข้ได้ป่วยก็เช่นเดียวกัน ต้องอดทนเพื่อที่จะหายจากโรคภัยไข้เจ็บ^{๓๕} ความลำบากเป็นสิ่งที่อาจเกิดขึ้นได้กับทุกคน เมื่อเกิดขึ้นกับใครส่วนมากจะไม่ได้สังเกตว่านี่คือความลำบากตรากตรำอะไร มีเพียงที่จะต้องสู้ทนทำในสิ่งที่ทำให้ประสบความสำเร็จ เมื่อประสบกับสิ่งเหล่านี้ ต้องอาศัยความสำเร็จที่ได้ตั้งใจไว้เป็นเครื่องมือในการอดทน หรือเป็นกำลังใจให้กับตัวเอง อย่างไม่รู้ตัวว่าตัวเองได้ใช้ความอดทนตามกำลังของตัวเอง

^{๓๓} พระอาจารย์เปลี่ยน ปญญาทีโป, ขันติ ความอดทน, (เชียงใหม่ : นันทพันธ์พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๙), หน้า ๒๐.

^{๓๔} สัมภาษณ์ นายสุริยะ ประเสริฐสังข์, อายุ ๔๒ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๓๕} สัมภาษณ์ นางอำไพ ไชยอาจ, อายุ ๔๒ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

เมื่ออดทนได้จะทำให้ทำงานสำเร็จเป้าหมาย ทำให้สามารถดำรงชีวิตตามปกติสุข ไม่เดือดร้อนใจ เพราะความกังวลกับฐานะจนเกินไป^{๔๐}

๒) ความอดทนต่อทุกขเวทนา

ความทุกข์ที่เกิดขึ้นจากทางกาย ได้แก่ การเจ็บไข้ได้ป่วย ความร้อน ความหนาว ความลำบากจากการประกอบอาชีพ สิ่งเหล่านี้เป็นเวทนาที่มีผลกระทบภายนอก ที่เกิดขึ้นกับใครก็ได้ ทุกข์ที่เกิดขึ้นเช่นนี้ ถือเป็นความทุกข์ที่เกิดขึ้นเกี่ยวเนื่องกับกาย^{๔๑}

ทุกขเวทนา เป็นสิ่งที่ต้องอาศัยความอดทนอดกลั้นเข้ามาระงับจึงไม่มีใครปรารถนาให้เกิดขึ้นกับตัวเอง เพราะเป็นอาการที่ทนได้ยาก เมื่อเกิดขึ้นกับใครก็ต้องรับความทุกข์ทรมานจนกว่าทุกขเวทนานั้นจะหมด

๓) ความอดทนต่อการเจ็บใจ

ความอดทนต่อการเจ็บใจคือ การอดทนอดกลั้นต่อสิ่งที่มากระทบ อดทนต่อคำด่า คำดูถูก คำเหยียดหยามแม้สิ่งที่ทำหรือประกอบขึ้นเพียงลำพัง เมื่อเกิดความผิดพลาด ก็ต้องอดทน เมื่ออาการเหล่านี้เกิดขึ้น เพื่อดำรงชีวิตให้เป็นปกติ ถ้าขาดความอดทนอดกลั้น จะทำให้เกิดปัญหาตามมา ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความเสียหายเป็นวงกว้าง นำความเดือดร้อนมาสู่ตัวเองและครอบครัว ซึ่งไม่คุ้มค่าที่จะต้องกระทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้องไม่ควร

การกระทบกระทั่งทางด้านจิตใจ จนทำให้เกิดความเจ็บใจ ถือเป็นเรื่องอดทนได้ยาก แต่ก็ต้องอดทนให้ได้ เพราะไม่สามารถที่จะเข้าใจเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้น ฉะนั้น การหลีกเลี่ยงกับความเจ็บใจไว้ภายในจึงเป็นหนทางเดียวที่จะทำให้เรื่องบ้างเรื่องยุติลงได้ เรื่องไม่เกิดขึ้นมาใหม่ อันจะเป็นปัญหาที่จะทำให้เราต้องทำใจให้มีความอดทนอีกครั้ง นั้นหมายถึงการเจ็บใจจะต้องดำเนินต่อไป อาจทำให้เกิดปัญหามากขึ้นมากกว่าการเจ็บใจ อาจมีผลกระทบต่อร่างกายความอดทนต่อการเจ็บใจ จึงเป็นสิ่งที่ควรทำ เพื่อป้องกันสิ่งที่เป็นปัญหาไม่ให้เกิดขึ้น เช่น การอดใจเมื่อถูกด่า ถูกนิินทา ถูกดูถูก เหยียดหยาม ทำให้เกิดความเจ็บใจ และทำให้เกิดความทุกข์ภายในจิตใจ หากอดใจได้ก็ถือว่าเป็นผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า มีผลคือทำให้ใจเยือกเย็น เป็นสุขใจ^{๔๒}

๔) ความอดทนต่ออำนาจกิเลส

ความเจริญทางวัตถุในปัจจุบัน ถือเป็นสิ่งที่ช่วยจิตใจให้เกิดความคล้อยตามเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นจากสินค้า ข้าวของเครื่องใช้ที่มีความหลากหลาย ทำให้เกิดความอยากได้ อยากเป็น

^{๔๐} สัมภาษณ์ นางลำไย สุทธิประภา, อายุ ๓๑ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๔๑} สัมภาษณ์ นางอรุณี สุโนภักดิ์, อายุ ๓๔ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๔๒} สัมภาษณ์ นางอังคณา ประเสริฐสังข์, อายุ ๓๒ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

เจ้าของในสิ่งเหล่านั้น สิ่งเหล่านี้ส่วนมากจะเป็นเพียงแค่ว่าความคิด เพราะขาดในสิ่งที่จะมาเป็นเครื่องแลกเปลี่ยน การอดทนส่วนมากจะอดทนต่อความอยากและอดทนต่อความไม่มี ซึ่งทั้งสองอย่างนี้จะเกิดขึ้นมาต่อเนื่องกัน กล่าวคือ เมื่อเกิดความอยากได้ ความไม่มีไม่พร้อมก็จะเกิดขึ้นมา ตัดกับความอยากได้ การใช้ความอดทนในส่วนนี้จึงเป็นสองส่วนที่ต้องอาศัยความอดทนมาปิดกั้นทั้งความอยากและความไม่มี ความไม่พร้อมในเรื่องเงินทองทรัพย์สิน ซึ่งทั้งหมดนี้หมายถึงความอดทนต่ออำนาจกิเลส^{๔๓}

จะเห็นว่าความอดทนต่ออำนาจกิเลสของหญิงวัยกลางคนขึ้นไปนี้เป็นความอดทนที่เกิดขึ้นจากขาดแคลนส่วนหนึ่งและอดทนจากการช่วยๆ ที่ทำให้เกิดความโลภ ความอยากได้ในสิ่งที่เข้ามาช่วยๆ ความอดทนเกิดขึ้นทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ความอดทนต่ออำนาจกิเลสเช่นนี้ ของชาวดำบลท่าม่วงของเพศหญิงวัยกลางคนจึงมีสองลักษณะ คือ ใช้ความอดทนโดยตรงและโดยอ้อมแบบไม่รู้ตัว

๓.๕.๓ เยาวชนชาย

ขันติ คือ ความอดทน บุคคลใดเจริญขันติถือว่าเป็นมงคลต่อชีวิต ทำให้ชีวิตพบแต่ความเจริญรุ่งเรือง เยาวชนเพศชายถือเป็นช่วงวัยที่มีการเปลี่ยนทั้งทางร่างกายและด้านอารมณ์ มีเหตุการณ์และเรื่องราวเข้ามากระทบอยู่ตลอดเวลา เมื่อมีเหตุการณ์ที่ไม่พึงประสงค์เกิดขึ้นการตอบโต้ของเยาวชนถือเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นบ่อย เป็นเหตุการณ์ที่พบเห็นการแสดงออกของวัยรุ่นมากมายในปัจจุบัน วัยรุ่นในตำบลท่าม่วง เมื่อประสบต่อเหตุการณ์ที่ไม่พึงประสงค์ การแสดงออกในด้านของความอดทน พอสรุปได้ดังต่อไปนี้

๑) ความอดทนต่อความยากลำบาก

อดทนต่อความยากลำบาก ในช่วงของวัยรุ่นเช่นนี้ สิ่งที่เป็นความรับผิดชอบที่ทำให้เกิดความลำบากมากที่สุด คือ การศึกษาเล่าเรียน การศึกษาเป็นการยกฐานะทางสังคมให้ดีขึ้นอีกด้านหนึ่ง ซึ่งการยกฐานะด้วยการศึกษาเช่นนี้ ไม่ได้เป็นเจตนาของผู้เรียนเพียงลำพัง หากความคาดหวังที่ได้รับมาจากครอบครัวก็เป็นอีกส่วนหนึ่ง เป็นแรงผลักดันความลำบากในภาระเช่นนี้จึงเกิดขึ้น

จากการสัมภาษณ์ พบว่า มีการทำงานบ้าง แต่ขาดความเต็มที่กับงาน เพราะต้องใช้เวลาไปกับอย่างอื่นตามความต้องการของวัย ซึ่งสิ่งเหล่านี้มิให้เห็นทุกวันส่วนความลำบากในด้านอื่น ๆ มิเกิดขึ้นไม่มาก เพราะมีหน้าที่ในการศึกษาเล่าเรียนโดยตรง เรื่องอาชีพก็ต้องอิงอาศัยครอบครัว

^{๔๓}สัมภาษณ์ นายเกียรติศักดิ์ สุทธิประภา, อายุ ๑๕ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

ญาติพี่น้อง การประกอบอาชีพก็ทำตามความพึงพอใจเป็นเบื้องต้น การประกอบอาชีพเพื่อหวังในการสะสมทรัพย์สินเงินทองจึงมีน้อย อาศัยรายได้เพื่อใช้จ่ายไปในแต่ละวันเท่านั้น^{๔๔}

๒) ความอดทนต่อทุกข์เวทนา

ทุกข์เวทนาเป็นอาการที่ทนได้ยาก เมื่อเกิดขึ้นกับใครแล้วต้องปรารถนาที่จะให้ความทุกข์หมดไปหรือไม่มีความทุกข์เกิดขึ้นแก่ตนเอง วัชรุนเพศชายวัยเยาวชนในตำบลท่าม่วงก็เช่นเดียวกัน ทุกข์เวทนาที่เกิดขึ้นมีทั้งทุกข์เวทนาทางกายและทางจิตใจ การเจ็บได้ป่วยเป็นความทุกข์ทางกายที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา เมื่อเกิดขึ้นแล้วจำเป็นต้องมีการรักษาให้ความปวดของร่างกายได้กลับมาเป็นปกติ ไม่เพียงแต่ความเจ็บไข้ได้ป่วย หากต้องทนทุกข์เวทนาในด้านอื่นมากมาย ทั้งดินฟ้าอากาศ สภาพของการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้เกิดขึ้นได้กับทุกคน เป็นผัสสะที่มีกระทบกับร่างกาย

เมื่อเกิดความไม่สบายขึ้น เช่น เจ็บป่วย เหน็ดเหนื่อยจากการเรียนและทำกิจกรรมหรือเล่นกีฬา ก็ต้องอดทนต่อสิ่งที่เกิดขึ้นกว่าสิ่งที่เกิดขึ้นจะหายหรือเบาบางลง หากเราทำไม่ได้ก็จะเป็นอุปสรรคต่อหน้าที่ของตน เช่น ท้อไม่ยอมเรียน ทำงานไม่บรรลุเป้าหมาย เป็นต้น เมื่อเรารู้จักอดทนต่ออุปสรรคที่หนักก็กลายเป็นเบาหรือไม่เกิดขึ้นอีก^{๔๕}

๓. ความอดทนต่อการเจ็บใจ

วัชรุนเพศชายเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและอารมณ์อยู่ตลอดเวลา การทบทวนทั้งทางกาย วาจาและใจ จึงเป็นสิ่งที่ควรระมัดระวังไม่เกิดขึ้น เพราะในวัยเช่นนี้ ความอดทนอดกลั้นมีน้อย หรือ อาจไม่มีความอดทนเลย ถ้ามีก็เป็นความอดทนที่มีขีดจำกัด การกระทบกระทั่งที่ทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทจึงเกิดขึ้นบ่อยครั้ง วัชรุนชายในตำบลท่าม่วงก็ไม่ต่างจากวัชรุนที่อื่นๆ ที่ถูกกระทบกระทั่งด้วยการกล่าวนินทาด้วยคำไม่สุภาพหรือถูกทำร้ายทางร่างกายและจิตใจ จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้ต้องใช้ความอดทนต่อความเจ็บใจ

การอดทนต่อการเจ็บใจ เป็นสิ่งที่เกิดบ่อยครั้ง เกิดเหตุการณ์ที่ไม่พึงประสงค์มากมายที่เกี่ยวข้องกับวัชรุน เนื่องจากการขาดความอดทนอดกลั้นในสิ่งที่เกิดขึ้น วัชรุนเป็นวัยที่ไม่มีความอดทนต่อสิ่งที่เกิดขึ้น มีผลกระทบทางด้านจิตใจทำให้วัชรุนก่อเหตุการณ์ทำร้ายตัวเองและบุคคล ทั้งมีเจตนาและไม่มีเจตนา เช่น การตีกันของวัชรุนก็เป็นอีกเหตุการณ์หนึ่งที่บ่งบอกถึงการไม่มีความอดทน เมื่อไม่พอใจ สิ่งที่วัชรุนจะก่อเหตุขึ้นคือ การทำไปตามอารมณ์ที่ลึกลับซ่อนเร้น ขาดการยั้งคิด ความอดทนทางด้านจิตใจจึงมีน้อยในเพศชายในช่วงวัชรุน มีส่วนน้อยที่จะอดกลั้นต่อสิ่งที่เกิดขึ้น

^{๔๔} สัมภาษณ์ นายพัชรพล เพ็งวิภาส, อายุ ๑๖ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๔๕} สัมภาษณ์ นายภูมิภัทร พลเยี่ยม, อายุ ๑๗ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

ความเจ็บใจถือเป็นเรื่องที่บีบคั้นจิตใจให้แสดงอาการอันไม่พึงประสงค์ออกมา เช่น การก่อเหตุทำร้ายร่างกายซึ่งกันและกัน ทำความเดือนร้อนให้เกิดขึ้นทั้งต่อตัวเองและบุคคลอื่น การขาดสติเช่นนี้เกิดขึ้นมากกับวัยรุ่น การอดกลั้นภายในจิตใจถือเป็นสิ่งที่มีน้อย เพราะการอดทนมีขีดจำกัด การก่อเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับการบันดลโทสะจึงมีมาก การอดทนต่อความเจ็บใจจึงมีน้อย^{๔๖}

จะเห็นว่าการอดทนต่อการเจ็บใจของวัยรุ่นเพศชายจะเกิดขึ้นเมื่อหาทางหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่การอดทนจะมีขีดจำกัด ไม่สามารถที่จะอดทนได้ตลอด ฉะนั้น การข่มใจต่อการเจ็บใจจึงเป็นที่ควรปฏิบัติให้เกิดขึ้นต่อการกระทบกระทั่งทางด้านจิตใจอันเป็นเหตุให้เกิดผลเสียหายภายหลัง

๔) ความอดทนต่ออำนาจกิเลส

การทำตามความอยากที่เกิดขึ้นจากการยั่วยวนั้นเรียกว่า“กิเลส” วัยรุ่นกับการทำตามใจกิเลสเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นเป็นประจำ ทั้งการอยากได้ในแฟชั่น สิ่งของ ความสวย ความงาม ความอยากได้ อยากมีอยากเป็น เป็นสิ่งที่วัยรุ่นตั้งความหวังไว้เป็นเรื่องราวปรารถนาที่จะมีจะเป็น เมื่อสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นแก่ใครแล้ว สิ่งที่ต้องอดทนต่ออำนาจของกิเลสที่เกิดขึ้น คือต้องอดทนต่อความอยากได้ อยากมีอยากเป็น ต้องทนข่มใจเพราะฐานะครอบครัวยากจน ถึงจะไม่ใช้ความอดทนโดยตรงแต่เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการอดใจไม่ปล่อยไปตามความอยากที่เกิดขึ้น ไม่ปล่อยใจไปตามความต้องการของความอยาก คิดถึงความจำเป็นกับคุณค่าของสิ่งที่ยั่วยุให้เกิดความต้องอยากได้ อยากมีอยากเป็นได้^{๔๗}

๓.๕.๔ เยาวชนหญิง

เยาวชนเพศหญิงเป็นบุคคลมีพัฒนาการทางสภาพร่างกายและสภาพของจิตใจอย่างรวดเร็ว เยาวชนหญิง มีความเจริญเติบโตเร็วกว่าเยาวชนเพศชาย ซึ่งเป็นการพัฒนาที่มีความแตกต่างกันของเพศหญิงและเพศชาย การดำเนินชีวิตที่อยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเช่นนี้ ทำให้วัยรุ่นหรือเยาวชนหญิงต้องประสบกับเหตุการณ์ในชีวิตประจำวันในรูปแบบต่าง ๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทำให้เกิดปัญหาขึ้นในชีวิตอย่างมากมาย เยาวชนเพศหญิงในตำบลท่าม่วงต้องอาศัยความอดทนอดกลั้นต่อสิ่งที่ยั่วยุในชีวิตประจำวันตามลักษณะของความอดทนดังต่อไปนี้

๑) ความอดทนต่อความยากลำบาก

อดทนต่อความยากลำบาก ในชีวิตเกิดขึ้นมากมายในชีวิตประจำวันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ช่วงวัยนี้ สิ่งทีก่อให้เกิดความลำบากมากที่สุดที่ต้องยกฐานะของตัวเองให้เท่าเทียมกับค่านิยมของสังคมให้อยู่ในสังคมแบบเท่าเทียมกัน นั่นคือ ต้องขวนขวายในเรื่องการศึกษาเล่าเรียน ที่ต้อง

^{๔๖} สัมภาษณ์ นายเกียรติศักดิ์ สุทธิประภา, อายุ ๑๕ ปี, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๔๗} สัมภาษณ์ นายอภิสิทธิ์ นาไชย, อายุ ๑๕ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕

รับผิดชอบตัวเอง พยายามศึกษาเล่าเรียนให้ประสบความสำเร็จ เพื่อให้มีอนาคตที่ดีมีงานมั่นคง การศึกษาเล่าเรียนจึงเป็นสิ่งสำคัญมากที่สุดในวันนี้ เพราะเป็นหน้าที่หลัก ในช่วงวัยนี้ความลำบากทำให้เกิดความท้อแท้ ฉะนั้นเราต้องอาศัยความอดทนต่อสู้กับความลำบากทุกข์ยากความอยากมีอยากเป็นเพื่อเป็นกำลังพลังผลักดันให้เกิดความพยายามเอาชนะกับความลำบากน้อยใหญ่ที่เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิตมีการศึกษาเล่าเรียนเป็นต้น^{๔๔}

นอกจากนี้ความยากลำบากโดยทั่วไปก็สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาเช่นเดียวกัน เช่น การลำบากจากการเจ็บไข้ได้ป่วย การขาดแคลนสิ่งอำนวยความสะดวก การไร้แรง สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่สร้างความลำบากให้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ซึ่งไม่สามารถจะคาดเดาได้เลยว่าสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นในช่วงไหน เมื่อเกิดขึ้นความลำบากทางด้านกาย ทางจิตใจก็เกิดขึ้นมาพร้อมกัน การได้ศึกษา รู้จักกับความอดทนแล้วปฏิบัติตามนั้น ทำให้เราได้บทเรียนที่ดีและมีค่าที่สุด ซึ่งหมายความว่า จะเป็นผลดีต่อการศึกษาเล่าเรียนและต่อหน้าที่การงานในอนาคตด้วย^{๔๕}

จะเห็นว่าการอดทนต่อความยากลำบากของเยาวชนเพศหญิงต้องทำหน้าที่ตามค่านิยมของสังคม ที่ต้องยกฐานะให้เท่าเทียมค่านิยมของสังคม ในด้านการศึกษา การเร่งรีบ การเจ็บไข้ได้ป่วย การขาดแคลน ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นความลำบากที่ต้องใช้ความอดทน เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของแต่ละคนในแต่ละวัน

๒) ความอดทนต่อทุกขเวทนา

การอดทนต่อความยากลำบาก จากสภาพของความต้องการบ้าง สภาพแวดล้อมบ้าง สภาพสังคมบ้าง ล้วนเป็นความยากลำบากที่ก่อให้เกิดความทุกข์ทั้งทางกายและจิตใจ เมื่อความลำบากเกิดขึ้น สิ่งที่มาจากความยากลำบากที่เกิดขึ้นคือความทุกข์เวทนาที่เกิดขึ้นจากความลำบากในอาการต่าง ๆ ซึ่งทุกข์ที่เกิดขึ้นจากการเจ็บไข้ได้ป่วย ความร้อนและหนาวจากสภาพอากาศที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ส่งผลให้เกิดความทุกข์ใจตามมาด้วย ดังนั้น จึงไม่มีใครปรารถนา เมื่อทุกข์ทางกายหรือทางจิตใจเกิดขึ้น ก็ต้องใช้ความอดทนอดกลั้นมาข่มใจให้บรรเทาทุกข์เวทนาให้เบาบางลง เพื่อให้ร่างกายและจิตใจไม่ทุกข์มากดำเนินต่อไปได้^{๔๖}

^{๔๔} สัมภาษณ์ นางสาวนพรัตน์ ประเสริฐสังข์, อายุ ๑๘ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม

๒๕๕๕.

^{๔๕} สัมภาษณ์ นางสาวศศิมาพร คำสีมา, อายุ ๑๕ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๔๖} สัมภาษณ์ นางสาวชลดา นนท์พละ, อายุ ๑๕ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

จะเห็นว่าทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นของเยาวชนเพศหญิงในตำบลท่าม่วงเกิดขึ้นจากความยากลำบากส่งผลให้ทุกขเวทนาเกิดขึ้นทางร่างกายและทางจิตใจ เป็นสิ่งที่ต้องทนได้ยากไม่มีใครปรารถนาอยากให้เกิดกับตน เพราะต้องอดทนอดกลั้นกับทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นเพื่อให้ทุกขเวทนาบรรเทาเบาบางหรือหายไปจากสภาพที่อดทนอดกลั้นได้ยากลำบาก

๓) ความอดทนต่อการเจ็บใจ

การเจ็บใจจากสิ่งที่เข้ามากระทบทางร่างกายและจิตใจเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก โดยเฉพาะช่วงวัยเยาวชนเพศหญิงหรือวัยรุ่น ความอดทนต่อสิ่งที่ทำให้เกิดการเจ็บใจเป็นสิ่งที่ต้องใช้ความพยายามมาก เพราะการเจ็บใจสามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา การเปลี่ยนของสภาพจิตใจที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาจึงต้องอาศัยความอดทนต่อสิ่งที่เกิดขึ้น ถึงจะมีการเจ็บใจสักเพียงใดก็ต้องอดทนได้บ้างในบางครั้ง แต่ก็มีบางคราวที่ต้องแสดงท่าทีที่ไร้ความอดทน ซึ่งเป็นการกระทำที่กล่าวได้ว่า ทำให้ตัวเองและผู้อื่นได้รับความเดือดร้อนด้วย มีบ้างมากและน้อยตามสิ่งที่เกิดขึ้น การอดทนต่อการเจ็บใจ ส่วนมากเกิดขึ้นจากการถูกด่า ไม่สมหวังในสิ่งที่หวังเมื่อเราอดทนได้ ก็ทำให้ความทุกข์ลดลง^{๕๑}

๔) ความอดทนต่ออำนาจกิเลส

สิ่งเข้ามาช่วยทำให้เกิดความต้องการอยากมีมากมาย เช่น โทรศัพท์ราคาแพง เป็นต้น โดยปกติแล้วเมื่อเห็นเพื่อนได้ เราก็อยากได้บ้าง แต่หากเราไม่มีความพร้อมพอ เพราะที่บ้านไม่มีเงินซื้อให้ เราก็อดใจไว้ได้ ความอยากก็จะค่อยหายไป ความอยากทำให้เป็นทุกข์ทางใจ แต่การอดทนไว้ต่อสิ่งเลวที่มากกระทบให้เกิดอยากได้ ทำให้ครอบครัวเดือดร้อน นอกจากนี้ยังมีความไม่พอใจที่เกิดขึ้นจากการกระทบกระทั่งกันระหว่างเพื่อน หากเราไม่มีสติก็ทำให้ทะเลาะวิวาทกันหรือดบตีกัน แต่ถ้าเรารู้จักอดทน ปัญหาเหล่านี้ก็ไม่เกิดขึ้น แต่ความอดทนบางครั้งก็ไม่มี ความอดกลั้นก็ไม่มี เพราะขาดสติ^{๕๒}

จะเห็นได้ว่าความทนต่ออำนาจของกิเลสของเยาวชนเพศหญิงในตำบลท่าม่วงคือความทนต่ออำนาจกิเลสที่มีความปรารถนาอยากได้ในสิ่งที่สวยๆ การเป็นเจ้าของกับความโลภที่เกิดขึ้นเมื่อสิ่งเหล่านี้ไม่สามารถเป็นไปตามอำนาจของกิเลสที่ต้องการจึงบีบคั้นจิตใจให้ทนทุกข์ทรมานตามอำนาจของกิเลสเหล่านั้นๆ ฉะนั้นถ้าเราอดทนอดกลั้นได้ความกิเลสก็ลด ปัญหาอื่นๆ ก็ไม่เกิดขึ้นมา

^{๕๑} สัมภาษณ์ นางสาวอัมรินทร์ สิทธิศักดิ์, อายุ ๑๖ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๕๒} สัมภาษณ์ นางสาวจุรีพร ชุบลภาค, อายุ ๑๕ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

สรุป

จากข้อมูลที่กำลังมาทั้งหมดตามกลุ่มตัวอย่างนี้ สรุปข้อมูลเกี่ยวกับการอดทนอดกลั้นในรูปแบบต่าง ๆ ตามตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๑เปรียบเทียบความอดทนต่อความยากลำบาก

กลุ่มเป้าหมาย	ความอดทน
กลุ่มบรรพชิต	๑. อดทนต่อความยากลำบากสภาพดินฟ้าอากาศที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ๒. อดทนต่อความยากลำบากจากการเจ็บไข้ได้ป่วย ๓. อดทนต่อความยากลำบากจากการปฏิบัติงาน ๔. อดทนต่อความยากลำบากจากกิเลส ๕. อดทนต่อความยากลำบากในการประพฤติกุศลธรรม ๖. อดทนต่อความยากลำบากในการสั่งสอน ๗. อดทนต่อความยากลำบากที่เกิดขึ้นจากการปกครอง ๘. อดทนต่อความยากลำบากที่เกิดจากกิจกรรมส่วนรวม
กลุ่มผู้รู้ในท้องถิ่น	๑. อดทนต่อความยากลำบากจากการประกอบอาชีพ ๒. อดทนต่อความยากลำบากจากการดำเนินชีวิต ๓. อดทนต่อความยากลำบากสภาพดินฟ้าอากาศที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ๔. อดทนต่อความยากลำบากจากการเจ็บไข้ได้ป่วย
กลุ่มผู้นำท้องถิ่น	๑. อดทนต่อความยากลำบากจากการปกครอง ๒. อดทนต่อความยากลำบากจากการประกอบอาชีพ ๓. อดทนต่อความยากลำบากสภาพดินฟ้าอากาศที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ๔. อดทนต่อความยากลำบากจากการเจ็บไข้ได้ป่วย ๕. อดทนต่อความยากลำบากจากการดำเนินชีวิต
กลุ่มชาวบ้าน	๑. อดทนต่อความยากลำบากจากการดำเนินชีวิต ๒. อดทนต่อความยากลำบากจากการเจ็บไข้ได้ป่วย ๓. อดทนต่อความยากลำบากจากการประกอบอาชีพ ๔. อดทนต่อความยากลำบากสภาพดินฟ้าอากาศที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

ตารางที่ ๒เปรียบเทียบความอดทนต่อทุกขเวทนา

กลุ่มเป้าหมาย	ความอดทน
กลุ่มบรรพชิต	๑. อดทนต่อทุกขเวทนาทางด้านร่างกายที่เกิดขึ้นจากการเจ็บไข้ได้ป่วย ต่อคืนฟ้าอากาศ ๒. อดทนต่อทุกขเวทนาภายในจิตใจ ที่เป็นผลมาจากร่างกายและภายในจิตใจ
กลุ่มผู้รู้ในท้องถิ่น	๑. อดทนต่อทุกขเวทนาทางด้านร่างกายที่เกิดขึ้นจากการเจ็บไข้ได้ป่วย ต่อคืนฟ้าอากาศ ๒. อดทนต่อทุกขเวทนาภายในจิตใจ ที่เป็นผลมาจากร่างกายและภายในจิตใจ
กลุ่มผู้นำท้องถิ่น	๑. อดทนต่อทุกขเวทนาทางด้านร่างกายที่เกิดขึ้นจากการเจ็บไข้ได้ป่วย ต่อคืนฟ้าอากาศ ๒. อดทนต่อทุกขเวทนาภายในจิตใจ ที่เป็นผลมาจากร่างกายและภายในจิตใจ
กลุ่มชาวบ้าน	๑. อดทนต่อทุกขเวทนาทางด้านร่างกายที่เกิดขึ้นจากการเจ็บไข้ได้ป่วย ต่อคืนฟ้าอากาศ ๒. อดทนต่อทุกขเวทนาภายในจิตใจ ที่เป็นผลมาจากร่างกายและภายในจิตใจ

ตารางที่ ๓เปรียบเทียบความอดทนต่อการเจ็บใจ

กลุ่มเป้าหมาย	ความอดทน
กลุ่มบรรพชิต	๑. อดทนต่อการเจ็บใจจากการปฏิบัติงาน ๒. อดทนต่อการเจ็บใจจากการปกครอง ๓. อดทนต่อการเจ็บใจจากคำติฉินนินทา ๔. อดทนต่อการเจ็บใจจากสิ่งสอน
กลุ่มผู้รู้ในท้องถิ่น	๑. อดทนต่อการเจ็บใจจากคำติฉินนินทา ถูกเหยียดหยาม ๒. อดทนต่อการเจ็บใจจากการกระทบกระทั่งทางวาจา
กลุ่มผู้นำท้องถิ่น	๑. อดทนต่อการเจ็บใจจากการปฏิบัติงาน ๒. อดทนต่อการเจ็บใจจากการปกครอง ๓. อดทนต่อการเจ็บใจจากคำติฉินนินทาถูกเหยียดหยาม

กลุ่มชาวบ้าน	๑.อดทนต่อการเจ็บใจจากการกระทบกระทั่งทางวาจา ๒. อดทนต่อการเจ็บใจจากคำดุด่าดุด่าถูกเหยียดหยาม
--------------	--

ตารางที่ ๔ เปรียบเทียบความอดทนต่ออำนาจกิเลส

กลุ่มเป้าหมาย	ความอดทน
กลุ่มบรรพชิต	๑. อดทนต่ออำนาจกิเลสจากสิ่งที่มาช่วยทางวัตถุ ๒. อดทนต่ออำนาจกิเลสทางจิตใจ ๓. อดทนต่ออำนาจกิเลสจากสิ่งที่ต้องการ ๔. อดทนต่ออำนาจกิเลสลาภยศสรรเสริญ ๕. อดทนต่ออำนาจกิเลสจากความอยากได้อะไรมีอยากเป็น
กลุ่มผู้รู้ในท้องถิ่น	๑. อดทนต่ออำนาจกิเลสจากสิ่งที่มาช่วยทางวัตถุ ๒. อดทนต่ออำนาจกิเลสจากความอยากได้อะไรมีอยากเป็น ๓. อดทนต่ออำนาจกิเลสทางจิตใจ ๔. อดทนต่ออำนาจกิเลสลาภยศสรรเสริญ ๕. อดทนต่ออำนาจกิเลสจากสิ่งที่ต้องการ
กลุ่มผู้นำท้องถิ่น	๑. อดทนต่ออำนาจกิเลสจากสิ่งที่มาช่วยทางวัตถุ ๒. อดทนต่ออำนาจกิเลสจากความอยากได้อะไรมีอยากเป็น ๓. อดทนต่ออำนาจกิเลสทางจิตใจ ๔. อดทนต่ออำนาจกิเลสลาภยศสรรเสริญ ๕. อดทนต่ออำนาจกิเลสจากสิ่งที่ต้องการ
กลุ่มชาวบ้าน	๑. อดทนต่ออำนาจกิเลสจากสิ่งที่มาช่วยทางวัตถุ ๒. อดทนต่ออำนาจกิเลสจากความอยากได้อะไรมีอยากเป็น ๓. อดทนต่ออำนาจกิเลสทางจิตใจ ๔. อดทนต่ออำนาจกิเลสลาภยศสรรเสริญ ๕. อดทนต่ออำนาจกิเลสจากสิ่งที่ต้องการ

บทที่ ๔

วิเคราะห์ประโยชน์ของขันติในการดำเนินชีวิตของ ชาวดำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

ในบทนี้จะได้กล่าวถึงการดำเนินชีวิตของชาวดำบลท่าม่วง ซึ่งจะต้องอาศัยความอดทน คืออดทนต่ออาชีพ โรคภัยไข้เจ็บ การกระทบกระทั่งทางอารมณ์ ทุกขเวทนา เป็นต้น ในการวิเคราะห์ผลการสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้อาศัยแนวคิดที่เกี่ยวข้องเป็นกรอบในการอธิบายด้วย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๑ ประโยชน์ของขันติในการแก้ปัญหาชีวิตประจำวัน

ตามทัศนะพระพุทธศาสนา ปัญหาชีวิตในส่วนที่เป็นนามธรรม ได้แก่ อกุศลธรรมหากจะกล่าวในระดับสูงขึ้นไปคือการพัฒนาจิตใจแม้กุศลธรรมก็เป็นปัญหาแต่ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะที่เป็นอกุศลธรรมคือ โลก โกรธ หลง เท่านั้น เพราะปัญหาเหล่านี้เป็นสาเหตุแห่งปัญหาชีวิตประจำวันอีกหลายอย่าง เมื่อหากบุคคลมีความอดทนก็จะแก้ไขหรือบรรเทาปัญหาทั้งหลายที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันได้

๔.๑.๑ กำจัดความโกรธ

ความโกรธนับเป็นประสบการณ์พื้นฐานของชีวิต ที่สามารถเกิดขึ้นได้เสมอเหมือนกับมนุษย์ทุกคน トラบเท่าที่มนุษย์เรายังมีขอบเขตการพัฒนาศักยภาพของตนแบบจำกัดไม่ลู่ถึงคุณธรรมสูงส่งจนกลายเป็นพระอรหันต์ตั้งแต่อนาคามีขึ้นไปจนถึงเป็นพระอรหันต์พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เมื่อเป็นพระอนาคามีแล้วก็ไม่มีความโกรธ”^๑ท่านพุทธทาสได้อธิบายวิธีกำจัดความโกรธไว้ ๑๑ ประการ คือ ขันติ ทมะ ปัญญา สติ สังวร สังจาธิชฐาน จาคะ หิริ โอตตปปะ กัมมัตสกตาญาณ มรณานุสสติ อัปปมัญญาเมตตา^๒ท่านได้อธิบายวิธีกำจัดความโกรธเหล่านี้ว่าเป็นยั้งฉางสำหรับกักเก็บความโกรธเอาไว้ไม่ให้ออกมาลวดลางทำอันตรายตนเองและผู้อื่น อีกทั้งยังเป็นการไม่ให้

^๑บุญอิตติ. (ไทย) ๒๕/๔/๓๔๘.

^๒พุทธทาสภิกขุ, การเก็บความโกรธใส่ยั้งฉาง, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสารจำกัด, มปป.),

อาหารมันกิน (หมายถึงการไม่ตอบสนองอารมณ์โกรธ) แล้วมันก็จะค่อยๆเน่า สูญสิ้นไปเอง เพราะหมดเหตุปัจจัยหล่อเลี้ยงมัน^๗

ผลการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย พบว่า เป็นธรรมชาติของคนที่ยังมีกิเลสที่ต้องมีโลก โกรธ หลงบ้าง แต่อย่างน้อยการได้ฝึกตนมาทั้งในสมัยที่บวชและปัจจุบัน ทำให้ลดการกระทบกระทั่งกับผู้อื่นได้ดี เพราะเรามีสติดำเนินชีวิต การอดทนความไม่พอใจทำให้เป็นคนใจเย็น^๘ อาศัยหน้าที่การงานจึงทำให้เกิดมานะเหมือนกัน แต่เราก็กำหนดถึงผลของการกระทำที่จะเกิดขึ้นตามมา บางครั้งก็มีไม่พอใจผู้อื่นเหมือนกันในการทำงาน การปฏิบัติตามคำสั่ง แต่ก็ห้ามใจไว้ ไม่แสดงความโกรธให้ปรากฏ ซึ่งเป็นผลดีคือทำให้ใจสบาย ไม่ขัดเคืองทุกข์ร้อนใจเหมือนเวลามีความโกรธ^๙ มีบางครั้งที่ไม่พอใจเพื่อนเรียน สาเหตุเกิดจากความเห็นไม่ตรงกันรวมทั้งพูดจาเสียสติกัน แต่ก็อดทนไว้ เพราะกลัวมีปัญหาเกี่ยวกับทางโรงเรียน มีผลดีคือไม่ก่อการทะเลาะวิวาท โรงเรียนไม่เสียชื่อเสียง ทั้งไม่เป็นปัญหากับผู้ปกครองด้วย มีความโกรธเกิดขึ้นแสดงออกในอาการหรือกิริยาต่างๆ เช่น ทะเลาะกับคนอื่น คำคนอื่น การทำร้ายกันบางครั้งก็อดได้ บางครั้งก็อดไม่ได้ แต่เวลาที่อดทนต่อความโกรธได้จะรู้สึกสบายใจ ไม่มีความเดือดร้อนใจ^{๑๐} จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าความอดทนทำให้ขมใจอดกลั้นใจไม่ให้โกรธได้ เป็นผลดีต่อผู้ปฏิบัติโดยส่วนเดียว

๔.๑.๒ กำจัดความโลภ

ความโลภเป็นตัวแสดงออกมาเป็นความพยายามทำทุกวิถีทางเพื่อจะ โน้มน้ำหนักสิ่งที่เหมาะสมเข้ามาเป็นสมบัติของตนซึ่งเป็นตัวกิเลสที่มีบทบาทสำคัญมากในบรรดาอกุศลธรรมทั้งหลายเป็นบทบาทเชิงลบซึ่งขัดขวางกีดกันวิถีชีวิตโดยเกิดจากบุคคลที่มีความโลภโกรธและหลงหรือของมนุษย์ออกจากครรลองแห่งความถูกต้องชอบธรรมจึงเป็นปัญหาที่ก่อกวนจิตใจอยู่ตลอดเวลาความโลภยังฉาบทาจิตใจของมนุษย์ทั้งหลายให้เกิดความสับสนปรกมัวหมองหมายความว่าเมื่อความโลภปรากฏตัวออกมาชัดเจนแล้วสามารถจะปลุกเร้าให้มนุษย์ทำความชั่วทั้งหลายได้ทุกอย่างโดยไม่คำนึงถึงกรอบแห่งศีลธรรมใดๆ

^๗เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘ – ๓๙.

^๘สัมภาษณ์ นายเฉลิม สุทธิประภา, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^๙สัมภาษณ์ นายคมสัน ประทุมอ่อน, กำนันตำบลท่าม่วง, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๑๐}สัมภาษณ์ นางสาวจรีพร ชูบลภาค, อายุ ๑๕ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๑๑}สัมภาษณ์ นายเกียรติศักดิ์ สุทธิประภา, อายุ ๑๕ ปี, นางสาวอัมรินทร์ สิทธิศักดิ์, อายุ ๑๗ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

นอกจากความโกรธแล้วมนุษย์ยังมีความโลภเป็นปัญหาสำคัญของชีวิต ซึ่งเป็นเหตุให้สร้างปัญหาอย่างอื่นตามมา เช่น การโกงกิน หลอกลวง แย่งสมบัติสิ่งของผู้อื่น จนถึงเป็นเหตุให้แตกสามัคคีกันก็มีมาก หากกล่าวในมิติของศีล ๕ ความโลภจะก่อให้เกิดการละเมิดศีลข้อ ๒ คือการลักขโมยสิ่งของผู้อื่นมากที่สุด นอกจากนั้นจึงเป็นเหตุให้ละเมิดศีลข้อ ๔ คือการพูดโกหก และศีลข้อ ๓ คือการผิดประเวณีตามลำดับ จากการสัมภาษณ์ พบว่าพระสงฆ์เป็นตัวอย่างของชาวบ้านในการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ แต่เนื่องจากยังเป็นผู้มีกิเลสอยู่ บางครั้งก็เกิดความโลภในปัจจัย ๔ เหมือนกัน แม้จะไม่แสดงออกมามาก แต่ก็สร้างความร้อนรุ่มใจให้ได้เหมือนกัน ดังนั้นจึงอดทนใจไว้ข่มความโลภนั้น ทำให้อุดใจไว้ได้^๕ ความโลภมีหลายระดับ เนื่องจากการได้เป็นผู้ฝึกฝนอบรมตนอยู่เป็นนิตย์ หรือที่เรียกว่าไม่ประมาท และเพราะการมีสภาพแวดล้อมที่ดีด้วย จึงทำให้อุดทนต่อสิ่งชั่วชวนใจให้เกิดความโลภได้ไม่ยาก^๖

โดยมากความโลภแสดงออกมาในลักษณะ ของการอยากได้สิ่งของเครื่องใช้ที่เกินจำเป็น^๗ เมื่อไม่ได้ตั้งใจหมายเพราะความไม่พร้อมก็ทำให้เกิดความเสียดาย หงุดหงิดรำคาญใจ หรือหาวิธีได้มาในทางที่ไม่เหมาะสม ถึงแม้จะไม่ผิดศีล แต่ก็เป็นการสร้างความเดือดร้อนให้กับผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น ขอเงินผู้ปกครองไปซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกที่เป็นคำนิยมของสังคมบริโภคนิยม ทำให้ผู้ที่มิฐานะยากจนมีความลำบากมากยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับคำสอนเรื่องการขาดยถาพลสันโดษและยถาสารูปสันโดษ

ไม่เพียงแต่เยาวชนเท่านั้นที่มีความโลภเป็นปัญหาชีวิตประจำวัน แม้แต่ผู้ใหญ่ก็มีปัจจัยที่ทำให้เกิดความโลภได้ เช่น ความต้องการยกฐานะของตนเองให้สูงขึ้นโดยที่ตนเองไม่มีกำลังความสามารถอย่างนั้น เมื่อห้ามใจโลกไม่ได้ ใช้ชีวิตฝืนกับความเหมาะสมของฐานะตน ก็ทำให้เดือดร้อนใจในภายหลัง เช่น การกู้หนี้ซื้อรถยนต์ เป็นต้น เมื่อหาเงินไม่ได้ก็เดือดร้อนจนถึงกับถูกยึดรถคืนก็มี เหล่านี้เป็นปัญหาชีวิตประจำวันที่มีปรากฏให้เห็นเสมอ ปัญหาความโลภอย่างอื่นที่ไม่ได้เกิดขึ้นกับกลุ่มเป้าหมายแต่เกิดขึ้นในสังคมชาวบ้าน เช่น การทะเลาะวิวาทเรื่องที่นำมาหาเงินเป็นปัญหาที่ทำให้ญาติพี่น้องผิองผิดใจกันมากที่สุด ส่วนสำคัญเกิดจากความโลภคือต้องการได้เพิ่มในสิ่งที่ไม่ใช่ของตน หากทุกคนเคารพกฎกติกาและมีใจยินดีในสิ่งที่เป็นของตนตนหามาได้ตามหลักยถาถาถสันโดษ ปัญหาที่จะเกิดขึ้นจากความโลภเป็นสาเหตุก็จะไม่มี

^๕สัมภาษณ์ พระครูโสภิตปัญญารักษ์, เจ้าคณะอำเภอเสลภูมิ, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^๖สัมภาษณ์ พระครูขันตวราภิรม, รองเจ้าคณะอำเภอเสลภูมิ, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^๗สัมภาษณ์ นายไพรัตน์ บาคาล, อายุ ๔๒ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

จากผลการสัมภาษณ์ จะเห็นว่าขั้นตอนนี้จะกล่าวถึงสำหรับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นฆราวาส ก็เป็นขั้นดีในหลักฆราวาสธรรม ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการครองเรือนหรือดำเนินชีวิตประจำวัน เมื่อรู้จักอดทนหรือห้ามใจตนเองกับความโลภที่เกิดขึ้นได้ก็จะทำให้ใจสบาย และไม่ต้องเดือดร้อน ในการหาเงินมาซื้อในสิ่งที่ไม่จำเป็น อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาตามหลักเหตุผลแล้วคนที่รู้จักอดทน หรือคนมีสตินี้ต้องเป็นผู้มีนิสัยใจคอเยือกเย็น สุขุมรอบคอบ มั่นน้อมสันโดษ หรือเป็นผู้ที่ได้รับการฝึกฝนอบรมตนมาดีพอสมควรจึงจะรู้จักอดทนต่อสิ่งชั่วกิเลสคือความความโลภได้ นอกจากนี้ที่กล่าวมานี้แล้วผู้วิจัยเห็นว่าหากชาวบ้านรู้จักนำหลักเศรษฐกิจแบบพอเพียงตามพระราชดำริของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันมาใช้ก็จะเป็นประโยชน์มาก เพราะจะเป็นการแก้ไข บรรเทาความโลภในการดำรงชีวิตได้เป็นอย่างดี หรือหากผู้สนใจศึกษาพระพุทธศาสนาก็สามารถที่จะนำหลักการดำรงชีวิตโดยอาศัยปัจจัย ๔ ของพระสงฆ์มาประยุกต์ใช้ให้เกิดความเหมาะสมได้ ซึ่งจะเป็นธรรมที่ส่งเสริมความอดทนต่อความโลภได้เป็นอย่างดี

๔.๑.๓ กำจัดความหลง

ความหลงนี้เป็นกิเลสที่ละเอียดมากกว่าความโลภและความโกรธ แม้แต่พระอรหันต์ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ก็ยังไม่สามารถที่จะละความหลงได้ ดังนั้น ความหลงจึงเป็นกิเลสในระดับอนุสัย ต้องแก้ไขด้วยปัญญาญาณเท่านั้น อย่างไรก็ตามความโลภที่จะกล่าวในที่นี้ไม่ได้หมายถึงการละความหลงเพื่อจัดกิเลสอย่างละเอียด แต่จะช่วยให้รู้เท่าทันความหลงที่เป็นเหตุให้คนตกอยู่ในอำนาจของกิเลสอย่างหยาบคือความโลภ (โลภอยากได้สิ่งของผู้อื่น) และความโกรธ (พยายามป้องกันผู้อื่น) นั่นคือการมีสัมมาทิฐิคือเห็นชอบตามครรลองคลองธรรม กล่าวอีกนัยหนึ่งคือเมื่อเห็นถูกต้อง รู้จักห้ามใจไม่ให้โลภและไม่ให้โกรธได้ก็ถือว่ากำจัดความหลงได้ในความหมายนี้

ผลการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย พบว่า ความเจริญทางวัตถุในปัจจุบันเป็นสิ่งที่ชั่วร้ายจิตใจให้เกิดความต้องการอยากได้มาครอบครอง และหากไม่ระวังใจหรือห้ามใจตนแล้วก็จะไป ตามกระแสได้อย่างง่ายดาย ในฐานะที่เป็นวัยรุ่นคนหนึ่งก็ไปไปตามกระแสเหมือนกัน แต่เนื่องจากความไม่พร้อมไม่สะดวกทุกอย่างจึงทำให้เดือนตนได้ไม่ยากและสามารถห้ามใจในสิ่งที่ต้องการได้ เป็นผลดีคือไม่ทำให้สิ้นเปลืองเงินทองหรือรบกวนพ่อแม่ให้ลำบาก การอดทนต่อความอยากได้ในสิ่งสวยๆ งามๆ สำหรับวัยรุ่นแล้วก็ทำได้ยากเหมือนกัน เพราะกลัวไม่ทันสมัยเหมือนเพื่อน หรืออาจรู้สึกว่าคุณดีกว่าคนอื่น แต่เมื่อเห็นว่าไม่ใช่สิ่งจำเป็น ทำให้เดือดร้อนเปล่า ก็อดทนเอา เมื่ออดทนได้รู้สึกสบายใจ เพราะไม่ต้องหลงกระแสหรือค่านิยมที่ก่อให้เกิดความ

๑๑ สัมภาษณ์ นางสาวนพรัตน์ ประเสริฐสังข์, อายุ ๑๘ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๕๕.

สิ้นเปลือง ซึ่งเป็นความสุขใจไม่นาน ในที่สุดก็เป็นทุกข์ใจอีก เพราะคนเราไม่ค่อยรู้จักความเพียงพอ^{๒๒} เวลาที่อดใจห้ามใจไม่ให้โกรธได้จะรู้สึกเย็นใจ สบายใจ^{๒๓}

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าความโกรธที่เกิดขึ้นนี้มีสาเหตุที่แท้จริงคือความหลง คือจิตหลงยึดมั่นในความเป็นตัวตนบุคคลเราเขา ดังนั้น เมื่อได้ตอบโต้ก็หลงยินดีว่าตนได้ข่มคนอื่น เอาชนะคนอื่นได้ เป็นต้น อาการเหล่านี้เกิดจากจิตที่ถูกโมหะครอบงำ เนื่องจากความหลงเป็นกิเลสที่ละเอียด ดังนั้น ชาวบ้านจึงรู้ได้ยากหรือไม่อาจรู้เลยว่าตนกำลังทำความผิดเพราะสาเหตุคือความหลง คนที่โกรธต่อผู้อื่นแล้วแสดงความโกรธออกไปนั้น กล่าวในมิติของความหลงคือจิตไม่รู้เท่าทันว่าสิ่งที่ทำให้โกรธนั้นแท้จริงแล้วเป็นเรื่องขององค์ประกอบชีวิตคือขั้น ๕ แต่เนื่องจากแยกแยะไม่ออกจึงหลงยึดติดในขั้น ๕ (อุปาทานขั้น) เช่น เมื่อตาได้เห็นรูป หูได้ยินเสียงที่ไม่น่าปรารถนา จึงแสดงอาการตอบโต้คือการทะเลาะวิวาทหรือทำร้ายกันด้วยอำนาจความโกรธ ความหลงเป็นเหตุให้คนเกิดกิเลสดังกล่าวมานี้เมื่อเรียงลำดับความสำคัญแล้วจะเห็นว่าโมหะเป็นสาเหตุแรก ต่อมาเกิดเป็นโทสะหรือความโกรธ ขึ้นสุดท้ายจึงเป็นการกระทำทางกายหรือวาจาซึ่งเป็นกรรมในระดับศีล หากแก้โมหะได้ก็จะไม่มีการทำกรรมหรือละเมิดศีล คนที่จะรู้เท่าทันความหลงต้องเป็นผู้ได้ฝึกฝนอบรมตนหรือเจริญสติอยู่เป็นนิตย์ สำหรับชาวบ้านผู้ไม่ได้อบรมตน เพียงห้ามใจไม่ให้โลภและโกรธได้ก็เก่งแล้ว ซึ่งต้องใช้ขันติในการระงับกิเลสที่หยาบ

๔.๒ ประโยชน์และคุณค่าต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต

๔.๒.๑ การพัฒนาสุขภาพกาย

ปัจจัยที่ทำให้สุขภาพดีเป็นที่นิยม เช่น หลัก ๕ อ. เป็นต้น ประกอบด้วย (๑) อาหารคือกินอาหารให้ครบทั้ง ๕ หมู่ และกินอย่างถูก(๒) อากาศคือการสูดอากาศที่บริสุทธิ์ เช่น อากาศหลังฝนตกหรืออากาศตามสถานที่ที่มีป่าไม้หรือน้ำที่สะอาด(๓) ออกกำลังกายคือการออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งมีผลทำให้กล้ามเนื้อและเอ็นยืด ทำให้ระบบการไหลเวียนของเลือดดีขึ้นการออกกำลังกายที่เหมาะสมคือวันหนึ่งไม่ต่ำกว่า ๓๐ นาที(๔) อูจจาระ(ขับถ่ายดี) ผู้ที่มีสุขภาพดีเป็นผู้ถ่ายอุจจาระในเวลาเช้าหรือเย็นปัจจัยที่ทำให้ระบบขับถ่ายดี เช่นการดื่มน้ำอุ่น, การรับประทานอาหารที่มีกากหรือมีเส้นใยและอาหารที่ย่อยง่าย เช่น กลัวยน้ำหว่า มะละกอ เป็นต้น(๕) อารมณ์มีปัจจัยหลายอย่างที่ทำให้มีอารมณ์ดี เช่น การได้พักผ่อนในสถานที่เงียบสงบ อากาศดี, การคบเพื่อนดี, ฟังเพลงที่ผ่อนคลาย, การสูดดมของหอม, การแช่น้ำอุ่น เป็นต้น อดทนก็จัดอยู่ในปัจจัยคืออารมณ์นี้

^{๒๒}สัมภาษณ์ นายอภิสิทธิ์ นาไชย, อายุ ๑๕ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๒๓}สัมภาษณ์ นางอังคณา ประเสริฐสังข์, อายุ ๓๒ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

ขันติหรือความอดทนไม่ใช่หลักธรรมสำหรับส่งเสริมให้มีสุขภาพกายที่ดีโดยตรง แต่เป็นผลทางอ้อม กล่าวคือการอดทนต่อทุกขเวทนาทางกาย เช่น ความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าจากการทำงาน เรียนหนังสือ ปฏิบัติธรรม เจ็บไข้ได้ป่วย เหล่านี้จะทำให้มีจิตใจที่เข้มแข็ง ไม่แสดงอาการทรมานทราญกระสับกระส่ายเพราะทุกขเวทนาที่ประสบอยู่นั้น ขันติในลักษณะนี้ ได้แก่อริยาสนขันติ เมื่อสามารถอดทนหรือเอาชนะความไม่สบายกายได้ก็จะทำให้ทำให้มีกำลังหรือความสามารถในการทำหน้าที่ของตน

ความอดทนเป็นสิ่งสำคัญเพราะทำให้คนมีความมุ่งมั่นเป็นปัจจัยสำคัญในการเอาชนะอุปสรรคที่เกิดขึ้นและทำให้งานสำเร็จ ผลการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย พบว่า การอดทนต่อความไม่สบายที่ขึ้นจากการเจ็บป่วย เหน็ดเหนื่อยจากการเรียนทำกิจกรรมหรือเล่นกีฬาทำให้ไม่เป็นอุปสรรคต่อหน้าที่ของตนคือมีร่างกายที่แข็งแรงเป็นปกติ ทำให้มีกำลังใจ ไม่ท้อถอยกับอุปสรรคใดๆ^{๔๔} ส่วนมากความลำบากกายหรือไม่สบายกายเกิดขึ้นจากการดำเนินชีวิตในแต่ละวันคือการทำงาน เพราะการเป็นผู้นำครอบครัวต้องทำงานหนักเพื่อเลี้ยงสมาชิกครอบครัวบางครั้งทำให้เหน็ดเหนื่อยอย่างไรก็ตามจำเป็นต้องอดทนต่อสู้กับความลำบากที่เกิดขึ้น การได้ทำงานอยู่เป็นประจำทำให้ร่างกายไม่ค่อยมีโรคภัยเบียดเบียน จึงไม่ลำบากในการรักษาร่างกายมากหรือหากมีการเจ็บไข้ได้ป่วยบ้าง เมื่อรู้จักอดทนก็จะทำให้ผ่อนคลายเป็นเบาได้ไม่ทรมานทราญหรือกระสับกระส่าย ทำให้มีกำลังใจต่อสู้ชีวิต^{๔๕}

ความอดทนต่อความเจ็บป่วยความตรากตรำทำงานหนักทำให้เป็นคนสู้ชีวิต ไม่มีอุปสรรคใดจะมาบั่นทอนกำลังใจได้ง่าย ทำให้เป็นคนบากบั่นมุ่งมั่น จะทำสิ่งใดก็สำเร็จได้ตามที่มุ่งหวัง ไม่มีปัญหาสุขภาพมาทำให้เสียงาน ซึ่งความอดทนหรือการมีจิตใจเข้มแข็งนี้เป็นเหมือนการได้รักษาสุขภาพร่างกายอยู่เสมอ^{๔๖} การอดทนต่อความยากลำบากทั้งที่เกิดจากสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจและสังคมรวมทั้งการเจ็บป่วยด้วยมีผลดีต่อจิตใจโดยตรง ส่งผลดีต่อสภาพร่างกายด้วยคือทำให้เป็นคนทรหดอดทน ไม่ย่อท้อต่อความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าอันเป็นอุปสรรคของการทำงานอย่างหนึ่ง ไม่ต้องพึ่งปัจจัยภายนอกคือยารักษาโรคหรือยาบำรุงร่างกายเสมอไป^{๔๗}

ความไม่สบายกายที่เกิดขึ้นโดยมากเกิดจากความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าในการทำงาน และการเจ็บไข้ได้ป่วยเมื่ออดทนได้ก็ทำให้ไม่ทรมานทราญหรือกระสับกระส่าย ทำให้มีกำลังใจต่อสู้

^{๔๔} สัมภาษณ์ นายภูมิภัทร พลเยี่ยม, อายุ ๑๗ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๔๕} สัมภาษณ์ นายศักดิ์ชัย ประเสริฐสังข์, อายุ ๔๑ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๔๖} สัมภาษณ์ นางอำไพ ไชยอาจ, อายุ ๔๒ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๔๗} สัมภาษณ์ นางสาวชลดา นนท์พละ, อายุ ๑๕ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

ชีวิต^{๔๔} ความอดทนต่อความเจ็บป่วยได้แม้จะไม่ใช่เป็นการทำให้มีสุขภาพดี แต่ก็ทำให้สุขภาพที่แย่ในขณะนั้นกลับดีขึ้นเป็นปกติได้ ดังนั้น การรู้จักอดทนต่อทุกขเวทนาทางกายของกลุ่มเป้าหมายจึงเป็นผลดีต่อสุขภาพกาย

๔.๒.๒ การพัฒนาความเป็นอยู่

ในการดำรงชีวิตหรือการทำมาหากินทุกคนย่อมต้องการความสุขความสบาย แต่การที่จะสุขสบายได้นั้นต้องมีเป้าหมายในการดำเนินชีวิต เป้าหมายในการดำรงชีวิตของมนุษย์มีแตกต่างกัน สามารถอธิบายได้ทั้งในมิติของชีววิทยา สังคมวิทยาและศาสนา

ในที่นี้จะได้กล่าวเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่หรือการเลี้ยงชีวิตเท่านั้น ความอดทนหรือขันตินับเป็นคุณธรรมสำคัญประการหนึ่งในการนำมาประพฤติดเพื่อบรรลุจุดหมายที่ดีงามในการดำรงชีวิตหรือการศึกษาเล่าเรียน การทำงานหรือทำหน้าที่ของตน ความอดทนเป็นหลักสำคัญประการหนึ่งในการทำให้คนบรรลุเป้าหมายการทำงานที่หรือเป้าหมายของชีวิตได้ จากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย พบว่า

ผู้ปกครองที่ดีนอกจากจะเป็นผู้มีความดีและประพฤติดิแล้วยังต้องเป็นคนรู้จักอดทนด้วย เพราะต้องทนเอาใจผู้อื่นบ้าง ตนต่อการขัดใจผู้อื่นบ้าง ความอดทนจะช่วยสนับสนุนให้สามารถประคองตนและประคองงานให้ถึงฝั่งแห่งความสำเร็จได้ ความอดทนแม้ไม่มีในหลักสูตรการปกครองที่เรียนมา แต่ก็จัดอยู่ในจริยธรรมของผู้ปกครอง เป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้จากประสบการณ์จริงและปรับตนในการทำงานจึงจะทำให้เป็นนักปกครองที่ดีได้^{๔๕} โดยหน้าที่การงานแล้วต้องเกี่ยวข้องกับคนจำนวนมาก ซึ่งคนเหล่านั้นก็มีอุปนิสัยที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะผู้นำต้องมีความอดทนเป็นเลิศ จึงจะสามารถนำพาคนอื่นทำงานให้บรรลุเป้าหมายได้ ในที่ทำงานก็ต้องรู้จักห้ามใจไม่ให้อารมณ์กับลูกน้องเกินขอบเขต ระวังแม้กระทั่งคำพูด เพราะหากไม่ระวังหรืออดทนแล้วก็มักจะพูดชมหรือตำหนิลูกน้อง สำหรับคนที่มาติดต่องานหรือชาวบ้านทั่วไปก็ต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี แม้บางอย่างจะไม่พอใจก็ต้องรู้จักอดทน ซึ่งผลของการอดทนคือทำให้เกิดความสง่างาม เป็นที่เคารพรักของของคนอื่น^{๔๖}

ประโยชน์ของความอดทนคือทำให้มีบุคลิกดี จิตใจดีงาม และทำงานประสบผลสำเร็จ^{๔๗} ในการปกครองคณะสงฆ์ต้องรู้จักอดทนในการทำงาน แม้จะไม่ใช่งานหนักเหมือนกับ

^{๔๔} สัมภาษณ์ นายเฉลิมพล ประเสริฐสังข์, อายุ ๓๑ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๔๕} สัมภาษณ์ พระครูโสภิตปัญญารักษ์, เจ้าคณะอำเภอเสลภูมิ, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๔๖} สัมภาษณ์ พระครูขันตวราภิรม, รองเจ้าคณะอำเภอเสลภูมิ, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๔๗} สัมภาษณ์ พระอธิการใจ สุนตมโน, เจ้าอาวาสวัดสว่างรังษี, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

การใช้แรงงานของชาวบ้าน แต่ก็หนักสมอง หนักใจได้เหมือนกัน ดังนั้นจึงต้องรู้จักอดทนในสิ่งที่ยากลำบาก เมื่ออดทนได้จะสามารถทำงานได้ทุกระดับ เพราะมีสมาธิจดใจคือความอดทน^{๒๒}

โดยทั่วไปแล้วหากเห็นเหนื่อยเมื่อยล้าจากทำงานของตนเองก็ยังสามารถพักผ่อนให้หายเหนื่อยได้ ไม่มีใครมาบ่นให้เหมือนกับการทำงานให้คนอื่น แต่พระสงฆ์จัดว่าเป็นบุคคลสาธารณะ ต้องเหนื่อยเป็นสองเท่าของคนทั่วไป เพราะจะต้องทำงานให้เป็นที่พอใจของคนอื่นด้วย ยิ่งเป็นพระสังฆาธิการเจ้าคณะผู้ปกครอง หน้าที่การงานการงานสำคัญอย่างหนึ่งคือการออกคำสั่งกับผู้ใต้บังคับบัญชา รวมทั้งชาวบ้านด้วย ซึ่งคงไม่มีใครชอบ เพียงแต่หลีกเลี่ยงไม่ได้เท่านั้นเอง ดังนั้นจึงต้องตั้งวรระวังเป็นพิเศษในการไม่ให้ลุแก่อำนาจ เพราะจะทำให้มีศัตรูเกิดขึ้นทันที บางครั้งก็ต้องอดทนต่อคำพูดนิทาของผู้อื่นเหมือนกัน แต่ก็อดทนเอาโดยคิดว่าค่านินทาเหล่านั้นเป็นยาแก้ล้างผลของความอดทนคือทำให้เป็นคนนิ่ง ไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรคใดๆ และสามารถทำงานให้สำเร็จผลได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๒๓} โดยภาพลักษณ์และการคาดหวังของผู้อื่นแล้ว ผู้ที่มีความรู้ทางศาสนา เคยเป็นผู้บวชเรียนมาก่อน จะต้องประพฤติตนอยู่ในกรอบศีลธรรม หากพลั้งทำผิดพลาดอย่างไร อย่างหนึ่งอันเป็นเหตุเบียดเบียนผู้อื่นหรือผิดศีลธรรม ก็จะได้รับ การตำหนิจากผู้อื่น ดังนั้นจึงต้องมีความอดทนมาก ผลของการอดทนในการทำหน้าที่ของมนุษย์ที่เกี่ยวกับการประกอบสัมมาชีพคือทำให้เป็นผู้มั่นคงในคุณงามความดี และมีความเจริญในหน้าที่การงาน^{๒๔}

ในฐานะผู้นำชุมชน หน้าที่สำคัญคือการปกครองประชาชนให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยรวมทั้งส่งเสริมชาวบ้านให้มีความอยู่ดีกินดีด้วย เมื่อมีความบาดหมางใจกันเกิดขึ้นก็ต้องทำหน้าที่เป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ยความขัดแย้งนั้น ซึ่งต้องมีความอดทนกับคนบางประเภทที่ไม่ค่อยมีเหตุผล มักตัดสินใจด้วยอารมณ์ หากเรารู้จักอดทน ก็จะทำให้มีสติปัญญาในการทำหน้าที่ กล่าวคือทำคุณค่าของสติปัญญาให้ปรากฏได้^{๒๕} นอกจากหน้าที่การงานคือการปกครองลูกบ้านแล้ว หน้าที่ที่ไม่ได้รับการแต่งตั้งแต่ต้องปฏิบัติให้ดีไม่ให้ขาดตกบกพร่องนั้นก็คือการเป็นผู้นำครอบครัว หากเราทำหน้าที่ของผู้นำชุมชนได้ดี แต่บกพร่องในการทำหน้าที่ผู้นำครอบครัว ก็จะส่งผลต่อ

^{๒๒} สัมภาษณ์ พระอธิการพยุพล ปุณณญาโณ, เจ้าอาวาสวัดดอนหาด, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๒๓} สัมภาษณ์ พระอธิการสัมรวม กนฺตสีโร, เจ้าอาวาสวัดบ้านหนองลิ้ม, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๒๔} สัมภาษณ์ นายบุญเลิศ ประเสริฐสังข์, ที่ปรึกษาคณะกรรมการวัดบ้านนากระดืบ ตำบลท่าม่วง, กลุ่มผู้รู้ท้องถิ่น, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๒๕} สัมภาษณ์ นายประภาส ประเสริฐสังข์, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๗ ตำบลท่าม่วง, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

หน้าที่การงานเหมือนกันคือทำให้ขาดความน่าเคารพเชื่อถือ การอดทนได้ต่อปัญหาต่างๆ เช่น ความเห็นไม่ตรงกัน ขัดใจกัน เป็นต้น เหล่านี้ทำให้สามารถแก้ไขความเสียหายที่จะเกิดขึ้นไป^{๒๖}

ในการศึกษาเล่าเรียน ทำหน้าที่หรือทำงานต้องมีความอดทน^{๒๗} โดยเฉพาะงานหนัก เพราะหากไม่อดทนแล้วจะทำให้งานสำเร็จไม่ได้เลย เพราะจะเกิดความท้อและทอดทิ้งงานเสียแต่เมื่อสามารถอดทนได้ก็จะทำงานให้สำเร็จได้ เมื่อประสบความสำเร็จก็ทำให้การดำรงชีวิตมีความสุข^{๒๘} จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าปัญหาของการดำรงชีวิตมีแตกต่างกันตามฐานะหากคนเรามากทำอะไรรตามใจ เช่น เมื่อบวชเป็นพระสงฆ์ผู้ปกครอง หากไม่สามารถอดทนต่อความไม่พอใจหรือความลำบากในการทำงาน ก็จะไม่อาจทำงานที่ได้รับมอบหมายนั้นให้สำเร็จประโยชน์ได้เป็นผู้นำครอบครัวแต่ก็เกียจทำงาน อดทนต่อความยากลำบากในการเลี้ยงชีวิตไม่ได้ ชีวิตครอบครัวก็คงไปไม่รอดแต่หากรู้จักอดทน ความอดทนนั้นแม้เป็นสิ่งที่ทำได้ยากและไม่น่าปรารถนาในตอนแรก แต่ก็มีผลที่น่าพึงพอใจคือความสำเร็จเป้าหมายที่ตั้งไว้

๔.๒.๓ การพัฒนาคุณภาพจิตใจ

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพจิตคือพัฒนาให้เกิดความสงบและความสุขประโยชน์สูงสุดคือความสงบสุขที่เกิดจากการพัฒนาจิตเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นิพพาน แต่ในที่นี้ไม่ได้หมายเอาคุณภาพจิตในระดับนั้น มุ่งเฉพาะคุณภาพจิตในการดำรงชีวิตระดับโลกียะเท่านั้น ขั้นตอนที่เป็นแนวทางแห่งการพัฒนาคุณภาพจิตในที่นี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงการเจริญสมาธิตามหลักอริยบท ๔ โดยเฉพาะวิริยะและจิตตะนั้นมีความเกี่ยวข้องกับขั้นนี้เพราะหากขาดความอดทนแล้วความเพียรหรือความมุ่งมั่นจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย การพัฒนาจิตในลักษณะนี้สามารถทำได้ในชีวิตประจำวัน

ในส่วนที่เป็นการพัฒนาคุณภาพจิตคือการรู้จักอดทนต่ออำนาจกิเลสคือโลก โกรธ หลงได้ ดังได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้นว่าปัจจัยที่ทำให้เกิดความโลภและโกรธนั้นมีมากทั้งเรื่องผลประโยชน์ ทศนคติที่แตกต่างกัน ความประพฤตินั้นไม่เหมือนกัน ค่านิยม รวมทั้งความอยู่รอดของชีวิตด้วย^{๒๙} ปกติแล้วจิตของคนที่ไม่ได้ฝึกมักเป็นไปในอำนาจของกิเลส ซึ่งทำให้จิตไร้คุณภาพ ตกต่ำ เสื่อมทราม เต็มด้วยกิเลส เมื่อชาวบ้านเหล่านี้ได้นำคำสอนเกี่ยวกับความอดทนมาใช้ก็เกิด

^{๒๖} สัมภาษณ์ นายอัมพร ประเสริฐสังข์, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๑ ตำบลท่าม่วง, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๒๗} สัมภาษณ์ นายพัชรพล เพ็งวิภาส, อายุ ๑๖ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๒๘} สัมภาษณ์ นายอรุณ โลเกตุ, อายุ ๓๑ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๒๙} สัมภาษณ์ นายสุริยะ ประเสริฐสังข์, อายุ ๔๒ ปี, นางสาวจรีพร ยุบลภาค, อายุ ๑๕ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

คุณค่าของความอดทนคือทำให้ปลอดโปร่งใจ สุขใจ สบายใจ ไม่ถูกอำนาจของความโลภ โกรธ เป็นต้นครอบงำ ซึ่งเป็นการได้พัฒนาคุณภาพจิตใจของตนเอง

ธรรมที่ส่งเสริมความไม่โกรธคือการเจริญเมตตาต่อผู้อื่นและสัตว์อื่นเป็นนิตย์ วิธีประยุกต์ขั้นดีใช้ระงับความโกรธ เช่น ให้นับ ๑ ถึง ๑๐ ก่อนที่จะพูดหรือทำด้วยอำนาจความโกรธ เป็นการขังใจ กาย วาจาไม่ให้มีความหุนหันพลันแล่น เป็นอุบายให้เกิดความเย็นใจ เป็นวิธีง่ายๆ อย่างหนึ่งที่ได้ผลดี ส่วนการฝึกจิตในการระงับความโลภคืออดใจในสิ่งที่อยากได้นั้น หากอดใจโดยตรงทำได้ยากก็หาอุบายในการอดทนคือการพิจารณาเห็นโทษของความโลภ เช่น ถูกดูหมิ่น จิตมีความร้อนรน มีความต้องการอยู่เป็นนิตย์เหมือนกับเปรตที่หิวโหยอยู่เป็นนิตย์ และเป็นอกุศลกรรม ซึ่งต้องได้รับผลคือบาป ทำให้ต้องได้รับความทุกข์ใจ และทำให้ไปสู่ทุกขภูมิในปรโลก

๔.๓ ประโยชน์ของขันติที่มีต่อการดำเนินชีวิต

เกี่ยวกับประโยชน์ของขันติที่มีต่อการดำเนินชีวิตของชาวตำบลท่าม่วง ผู้วิจัยได้สรุปเป็น ๒ ประเด็น ดังนี้ (๑) การบรรลุเป้าหมายของการดำรงชีวิตประจำวัน และ (๒) การได้พัฒนาคุณภาพจิตใจ

๔.๓.๑ การบรรลุเป้าหมายการดำรงชีวิตประจำวัน

เป้าหมายของชีวิตในการดำรงชีวิตของกลุ่มเป้าหมายมีแตกต่างกันคือ เป้าหมายของพระสงฆ์ ได้แก่ ความสุขใจที่เกิดจากการประพฤติตนตามพระธรรมวินัย เป้าหมายของครู นอกเหนือจากการมีฐานะที่มั่นคงเหมือนกับชาวบ้านทั่วไปแล้วที่สำคัญคือการได้สั่งสอนศิษย์ให้มีความรู้และเป็นคนดีเป้าหมายของชาวบ้านผู้ครองเรือนคือการมีฐานะที่มั่นคง มีสุขภาพกายและใจดี บางคนอาจจะต้องการความมีชื่อเสียงด้วย แต่จะไม่ประสงค์เอาในขั้นนี้ ส่วนเป้าหมายของนักเรียนคือเรียนให้จบและมีงานทำที่ดี

ผลการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย พบว่าเป้าหมายชีวิตของชาวบ้านคือการอยู่ดีมีสุข ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยากเหมือนกัน เพราะคนเรามีโอกาสและความสามารถแตกต่างกัน บางคนแม้จะมีความสามารถแต่ไม่มีโอกาสก็มี ซึ่งทำให้ไม่สามารถบรรลุเป้าหมายชีวิตที่ตนปรารถนาได้ บางคนมีโอกาส แต่ไม่มีความสามารถ ทำให้ทำงานได้ไม่ดี การรู้จักอดทนทำมาหากินจะทำให้ประสบความสำเร็จได้โดยไม่ยาก แม้ไม่อาจสำเร็จดังที่ตั้งใจไว้อย่างน้อยก็พออยู่พอกิน ไม่ขัดเคืองจนเกินไป^{๑๑} เมื่อเทียบความยากลำบากในการดำเนินชีวิตระหว่างอดีตกับปัจจุบัน พบว่ามีความ

^{๑๑}สัมภาษณ์ นายสุนทร ประเสริฐสังข์, อายุ ๕๓ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

แตกต่างกันพอสมควร คือแต่ก่อนเป็นความลำบากกายเพราะต้องใช้แรงงานเอง แต่แม้จะเหนื่อยก็อดทนเอา ได้พักผ่อนแล้วก็หายเหนื่อยมีกำลังทำงานต่อไป แต่ปัจจุบันมีสิ่งอำนวยความสะดวกมากขึ้น ไม่ต้องใช้แรงงานเองเหมือนเดิม แต่ต้องจ้างคนทำงาน ดังนั้นจึงทำให้สิ้นเปลืองเงินทอง ทำให้เหนื่อยใจแทน การอดทนความลำบากทางกายทำได้ยากกว่าการอดทนความลำบากทางใจ แต่การรู้จักอดทนก็ช่วยทำให้ไม่เครียดมาก มีกำลังใจต่อชีวิตต่อไป^{๓๑} เป็นปกติของการทำงานก็ต้องมีความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า และมีความลำบากในการหาเงินมาเลี้ยงครอบครัว ชีวิตการมีครอบครัวเป็นสิ่งพิสูจน์ความอดทนได้เป็นอย่างดี เพราะรู้จักอดทนต่อความลำบากจึงทำให้มีความเป็นอยู่ดีอย่างทุกวันนี้^{๓๒}

รู้จักการใช้ความอดทนมาตั้งแต่สมัยที่เรียนหนังสือแล้ว เพราะไม่ได้มีฐานะครอบครัวดี ต้องบากบั่นต่อชีวิตเอง เรียนจบแล้วทำงานก็ต้องใช้ความอดทนอีกเหมือนกัน เพราะไม่ใช่คนมีหน้าที่การงานสูง การมีรายได้น้อยก็ต้องอดทนมาก บางครั้งก็ต้องยืมหนี้สินมาเลี้ยงครอบครัว การรู้จักอดทนต่อความยากลำบากทำให้สามารถยืนหยัดชีวิตอยู่ได้^{๓๓} การรู้จักอดทนทำให้สร้างฐานะครอบครัวได้ แม้จะไม่ร่ำรวยเหมือนกับคนอื่น แต่ก็มีชีวิตแบบพออยู่พอกิน^{๓๔} ความลำบากทำให้เราได้แสดงความสามารถของตนเองออกมาและการเสียสละเพื่อครอบครัว ความอดทนเป็นเครื่องมืออย่างดีในการต่อสู้อชีวิต ทำให้ชีวิตก้าวไปข้างหน้าได้อย่างไม่ท้อถอย^{๓๕}

ชีวิตการทำงานก็ต้องต่อสู้กับความยากลำบากจนเห็นว่าเป็นเรื่องปกติแล้ว บางครั้งก็รู้สึกท้อเหมือนกันกับการที่ต้องเป็นหนี้สิน แต่ก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ เมื่อได้ฟังพระเทศน์เกี่ยวกับความอดทนทำให้มีสติเตือนตน แม้ที่อยู่ก็ทำให้มีกำลังใจทำงาน ผลของความอดทนคือทำให้มีอนาคตที่ดี แม้ไม่ได้ อย่างนั้นก็ทำให้ทำงานกินเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้^{๓๖} การจะสร้างฐานะให้ดีในปัจจุบันทำได้ยากเหมือนกัน เพราะมีการแข่งขันสูง จะต้องเป็นผู้ที่มีพื้นฐานทางฐานะครอบครัวดีมาก่อน หรือเป็นผู้มีการศึกษาดี ได้ทำงานดี รวมทั้งมีโอกาสดีในการทำงาน แม้จะมีฐานะดีหรือไม่ดีก็คิดว่าต้องมีความอดทนกันทั้งนั้น เพียงแต่ต้องอดทนในรูปแบบที่แตกต่างกันเท่านั้นเอง คือบางคนรวยแต่มีสุขภาพไม่ดี ต้องทนต่อโรคร้ายก็มี หรือมีปัญหาครอบครัว ต้องทนต่อการใช้ชีวิตร่วมกันก็มี สำหรับคนจนแล้วต้องทนทำงานหนักสร้างฐานะ ความอดทนจะทำให้ไม่เกิด

^{๓๑} สัมภาษณ์ นายไพจิตร จงกลณี, อายุ ๓๔ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๓๒} สัมภาษณ์ นายมนตรี นนท์พละ, อายุ ๓๘ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๓๓} สัมภาษณ์ นายเฉลิมพล ประเสริฐสังข์, อายุ ๓๑ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๓๔} สัมภาษณ์ นายไพรัตน์ บาบาล, อายุ ๔๒ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๓๕} สัมภาษณ์ นายอรุณ โลเกตุ, อายุ ๓๑ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๓๖} สัมภาษณ์ นางอรุณี สุโนภักดิ์, อายุ ๓๔ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

ความท้อถอยต่อความยากลำบาก^{๓๗} สมัยนี้ไม่ใช่ยุคบุกเบิกเหมือนในอดีต คือสมัยก่อนคนขยันทำมาหากินมักจะสร้างฐานะได้ดี แต่ปัจจุบันไม่แน่นอนเสียแล้ว เพราะมีการแข่งขันกันสูง และคนเห็นแก่ตัวก็มามาก หากไม่มีน้ำใจต่อกันแล้วก็จะเกิดการเอาเปรียบกันได้ง่าย นอกจากจะอดทนทำงานหนักแล้วยังต้องอดทนต่อคนอื่นด้วย ความอดทนนี้จะทำให้เอาชนะอุปสรรคทั้งหลายได้^{๓๘}

คนที่ขยันและอดทนทำงานประเภทหนักเอาเบาผู้จะทำให้สามารถหาทรัพย์ได้ เมื่อมีทรัพย์ก็เกิดความสุขใจในทรัพย์นั้น เพราะไม่ต้องกลัวว่าจะอดอยากหรือเลี้ยงชีพด้วยความฝืดเคือง ปัจจุบันประชากรมีเพิ่มมากขึ้น หางานทำได้ยากและคนที่ดกงานก็มีมาก เป็นปัญหาเศรษฐกิจที่รัฐก็แก้ไขได้ยาก ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศมีฐานะยากจน ดังนั้น คนที่มีความสุขเพราะการมีทรัพย์จึงหายาก ชาวตำบลท่าม่วงก็เช่นเดียวกัน แม้จะมีฐานะยากจนแต่ก็ไม่ใช่ว่าจะหาความสุขไม่ได้ หากรู้จักอดทนต่อความทุกข์ยากได้ แม้จะไม่มีความสุขแต่ก็ไม่ทุกข์จนเกินไป^{๓๙} บุคคลที่ไม่ใช่ไม่ใช่คนตระหนี่เมื่อได้ใช้จ่ายทรัพย์ที่มีอยู่ก็รู้สึกเป็นสุขใจ อย่างไรก็ตามหากไม่รู้จักประมาณในการใช้จ่าย อดทนต่อความต้องการหรือความอยากไม่ได้ ใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือยจนทำให้ทรัพย์น้อยลงหรือหมดสิ้นไป การใช้จ่ายทรัพย์นั้นก็ก่อให้เกิดความทุกข์ใจตามมาความอดทนทำให้ห้ามใจต่อสิ่งยั่วความอยากและป้องกันความทุกข์ที่เกิดจากความขัดสนได้^{๔๐}

คนที่ไม่มีหนี้สินก็เพราะขยันทำมาหากินและรู้จักเก็บหอมรอมริบเป็น หากมีทรัพย์แล้วเกิดความประมาท ไม่รู้จักอดใจ ต้องการสิ่งใดก็ซื้อโดยไม่พิจารณาถึงฐานะความเป็นอยู่ของตน ในที่สุดก็ต้องกู้หนี้ยืมสินผู้อื่นมาจับจ่ายใช้สอยดำรงชีวิต ทำให้เกิดทุกข์ทั้งทางกายและใจ ประการสุดท้ายคือความสุขเกิดจากการได้ประกอบอาชีพสุจริต ในทางตรงกันข้ามหากไม่รู้จักอดทนต่อความอดอยากหรือความโกลา ไม่เลือกวิธีที่จะได้ทรัพย์มา หลงผิดไปประกอบอาชีพทุจริต ก็จะเกิดความทุกข์ทั้งทางกายและจิตใจ เช่น ถูกดำเนินคดี ถูกไล่ออกจากงาน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นปัญหาที่ต้องอาศัยความอดทนแก้ไข ความอดทนต่อความขัดสนไม่อาจทำให้คนรวยได้ แต่ทำให้ไม่ทุกข์ใจมาก เมื่อมีกำลังใจต่อสู้ชีวิตก็อาจพบช่องทางในการทำมาหากินที่สามารถสร้างฐานะได้ และเมื่ออดทนกับการทำงานเลี้ยงชีพได้ ก็อาจมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้ เพราะคนขยันย่อมหาทรัพย์ได้ คนมีทรัพย์ก็มีความสุขในทรัพย์นั้น

^{๓๗} สัมภาษณ์ นายนิพนธ์ ประเสริฐสังข์, อายุ ๕๒ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๓๘} สัมภาษณ์ นางสาวอุมาพร สุทธิประภา, อายุ ๑๘ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๓๙} สัมภาษณ์ นางลำไย สุทธิประภา, อายุ ๓๑ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๔๐} สัมภาษณ์ นายไพจิตร จงกลณี, อายุ ๓๔ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

๔.๓.๒ การได้พัฒนาคุณภาพจิตใจ

ตามหลักพระพุทธศาสนา สุขใจหรือสุขภายในประเสริฐกว่าความสุขกายหรือสุขภายนอก เพราะสุขกายเป็นสิ่งที่ต้องอาศัยปัจจัยต่าง ๆ ทำให้เกิดสุข เป็นสิ่งที่ไม่แน่นอนเหมือนกับความสุขใจที่เกิดจากจิตสงบและเป็นอิสระจากการถูกปัจจัยปรุงแต่ง ผลการสัมภาษณ์พบว่า สังคมปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ข้อมูลข่าวสารมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่มากมีผลต่ออุปนิสัยของเด็กด้วย เช่น ทำให้ก้าวร้าว ขาดความอดทน เป็นต้น ในฐานะของครูอาจารย์ การสอนเด็กให้สนใจเรียนหนังสือและมีความประพฤติเรียบร้อยทำได้ยากเหมือนกัน ต้องใช้ความอดทนสูง ผลของการอดทนสอนศิษย์ทำให้ครูได้รับความสุขใจ ภูมิใจที่เป็นส่วนหนึ่งของความสำเร็จในชีวิตของศิษย์^{๔๑} ความอดทนต่อสิ่งที่ไม่น่าพอใจทั้งการกระทบกระทั่งขัดใจกัน ความไม่สบายกาย และความยากลำบากในการดำเนินชีวิตเป็นสิ่งทำได้ยาก หากมีสติและเห็นประโยชน์ของการอดทนก็จะทำให้รู้จักอดทนต่อสิ่งต่างๆ ที่เผชิญอยู่ด้วยความองอาจกล้าหาญและสง่างาม การได้ออดทนในสิ่งที่กล่าวมานี้มีผลที่น่าพอใจคือสามารถแก้ไขปัญหารุมเร้าชีวิตได้ ไม่สร้างปัญหาอื่นๆ ตามมา เช่น การวิวาทกัน การทอดทิ้งธุระของตน เป็นต้น^{๔๒}

ผลของความอดทนต่อความยากลำบากในการทำมาหากินคือก่อให้เกิดความสุข ความสุขที่ได้รับจะเกิดขึ้นหลังจากที่อดทนได้ เป็นความสุขระยะสั้น แต่ที่สำคัญคือความสุขที่เกิดขึ้นจากผลของการอดทน คือทำให้ทำงานได้ดี สำเร็จประโยชน์ที่มุ่งหมาย และประโยชน์นั้นจะอำนวยสุขให้คือมีความเป็นอยู่สะดวกสบาย ไม่ลำบากขัดสนในการทำงานหาเงินเลี้ยงชีพ เป็นความสุขที่ยั่งยืนกว่า^{๔๓} ความอดทนในวัยนี้นอกจากหน้าที่คือการเรียนหนังสือ การทำงานบ้าน และการใช้ชีวิตทั่วไปแล้ว ความอดทนที่ได้เคยปฏิบัติมาคืออดทนต่อความปรารถนาในรัก หากผิดหวังและอดทนไม่ได้จะทำให้เป็นทุกข์ใจ เพราะความไม่สมหวังในรัก การรู้จักทำใจหรืออดทนจะทำให้รู้จักยอมรับความเป็นจริง แม้จะไม่มีความสุขในทันใด แต่จะทำให้จิตใจไม่ทุกข์ทรมานมากและค่อยๆ ดีขึ้นโดยลำดับ^{๔๔}

^{๔๑} สัมภาษณ์นายลก ไชยชนะนิจ, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านนากระดืบ ตำบลท่าม่วง, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๔๒} สัมภาษณ์ นายสุริยะ ประเสริฐสังข์, อายุ ๔๒ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๔๓} สัมภาษณ์ นางลำไย สุทธิประภา, อายุ ๓๑ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๔๔} สัมภาษณ์ นางสาวนพรัตน์ ประเสริฐสังข์, อายุ ๑๘ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

การกระทบกระทั่งทางด้านจิตใจ จนทำให้เกิดความเจ็บใจ ถือเป็นเรื่องทนได้ยาก แต่ก็ต้องอดทนให้ได้ เพราะไม่สามารถที่จะเข้าใจเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้น ฉะนั้น การหลีกเลี่ยงกับความเจ็บใจไว้ภายในจึงเป็นหนทางเดียวที่จะทำให้เรื่องบ้างเรื่องยุติลงได้ ไม่ก่อเรื่องขึ้นมาใหม่ อันจะเป็นปัญหาที่จะทำให้ต้องทำใจให้มีความอดทนอีกครั้ง นั้นหมายถึงการเจ็บใจจะต้องดำเนินต่อไป อาจทำให้เกิดปัญหามากขึ้นมากกว่าการเจ็บใจ อาจมีผลกระทบต่อร่างกายการอดทนต่อการเจ็บใจ จึงเป็นสิ่งที่ควรทำ เพื่อป้องกันสิ่งที่เหนือความคาดหมายไม่ให้เกิดขึ้น เช่น การอดใจเมื่อถูกด่า ถูกนิทา ถูกดูถูก เหยียดหยาม เพื่อให้เกิดความเจ็บใจ และทำให้เกิดความทุกข์ภายในจิตใจ หากอดใจได้ดีชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า มีผลคือทำให้ใจเยือกเย็น เป็นสุขใจ^{๔๕} ความสุขใจของชาวตำบลท่าม่วงคือการไม่เป็นทาสของกิเลสคือความ โลภ โกรธ หลง ซึ่งเป็นเหตุให้ประพฤติดีศีลธรรมและจริยธรรมการไม่ตกเป็นทาสของกิเลสเหล่านี้เกิดจากการอดทนต่อสิ่งชั่วร้ายต่างๆ ได้^{๔๖} จึงได้ชื่อว่าเป็นการได้พัฒนาจิตของตนให้เป็นจิตที่มีคุณภาพ

สรุป

สรุปได้ว่าขันติเป็นคุณธรรมสำคัญประจำตัวปัจเจกบุคคลในการดำรงชีวิตทั้งเพื่อประโยชน์ชีวิตในปัจจุบันประโยชน์เบื้องหน้าและประโยชน์สูงสุดแห่งชีวิตตามลำดับแห่งการพัฒนาตนเองในพระพุทธศาสนาจากสิ่งที่ทำได้ง่ายไปสู่สิ่งที่ทำได้ยากขันติก็เช่นเดียวกันบุคคลใช้ขันติตั้งแต่ระดับสามัญในการดำรงชีวิตทางโลกเมื่อจะพัฒนาตนเองย่อมต้องอาศัยขันติที่ได้รับการฝึกฝนดีแล้วเพื่อเป็นฐานในการเจริญคุณธรรมในระดับที่สูงขึ้น นอกจากจะเป็นประโยชน์ตนแล้วยังเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นด้วยเพราะคนที่รู้จักอดทนยับยั้งใจตนได้จะไม่เบียดเบียนคนอื่นให้ได้รับความเดือดร้อน แต่จะเป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่นจึงทำให้สังคมเป็นสุข

^{๔๕} สัมภาษณ์ นางอังคณา ประเสริฐสังข์, อายุ ๓๒ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๔๖} สัมภาษณ์ นายนิพนธ์ ประเสริฐสังข์, อายุ ๕๒ ปี, กลุ่มชาวบ้าน, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

วิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์หลักขันติในการดำเนินชีวิตของชาวดำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักขันติในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาการดำเนินชีวิตตามหลักขันติของชาวดำบลท่าม่วง และเพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของขันติในการดำเนินชีวิตของชาวดำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

มีผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้คือขันติ หมายถึงความอดทน ที่แสดงถึงความอดทนทั้งที่เกิดขึ้นจากภายในจิตใจและภายนอก จะต้องอดทนจากสิ่งที่เข้ามากระทบจากภายนอก เพื่อให้มีความปกติของสภาพของจิตใจและร่างกาย อันหมายถึง ความสงบต่อภัยอันตราย ทั้งที่เป็นความทุกข์ ความเจ็บปวด ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในชีวิตการประกอบอาชีพ การศึกษา เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะสำเร็จได้ ต้องอาศัยความอดทน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีความอดทน เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ตนและบุคคลอื่น

ลักษณะของขันติคือ (๑) มีความอดกลั้น เช่น เมื่อถูกด่า ก็ทำเหมือนกับว่าไม่ได้ยิน ไม่สนใจใยดี (๒) เป็นผู้ไม่ดุร้าย คือ สามารถข่มความโกรธไว้ได้ ไม่โกรธ ไม่ทำร้าย ทำอันตรายด้วยอำนาจแห่งความโกรธ (๓) ไม่ก่อทุกข์ให้เกิดขึ้น คือ ไม่ทำให้อื่นเดือดร้อนหรือเจ็บแค้นใจด้วยการกระทำของเรา (๔) มีใจเบิกบานอยู่เป็นนิตย์ คือ มีปิติอิ่มเอิบใจ ไม่พยายาม ไม่กล่าวโทษใคร ๆ อดทนทำงานทุกอย่างด้วยใจเบิกบาน

ขันติ ๔ ประเภท คือ (๑) อดทนต่อความลำบากคือเมื่อทำงานจนได้รับความเหน็ดเหนื่อย หิวกระหาย ก็ไม่ทอดทิ้งการทำงาน ย่อมอดทนต่อสิ่งเหล่านี้จนทำงานของตนให้สำเร็จ (๒) อดทนต่อทุกข์เวทนา คือเมื่อการเจ็บไข้ได้ป่วย ไม่สบายด้วยโรคภัยที่เกิดขึ้นกับร่างกายตนก็ไม่ร้องครวญคราง ทูรันทุราย แสดงอาการโมโห แต่ต้องรู้จักอดทนอดกลั้น อาการหนักก็จะได้กลายเป็นเบาหรือหายไปไปในที่สุด (๓) อดทนต่อความเจ็บใจ คืออดทนต่อการล่วงเกินของคนอื่น โดยเฉพาะถูกคนที่ต่ำกว่าล่วงเกินเช่น ถูกด่าว่าหรือสบประมาท ก็รู้จักอดทน สอนใจตัวเอง พิจารณาถึงสาเหตุปัญหานั้นๆ แล้วหาวิธีการแก้ไขเพื่อให้เกิดความสงบ (๔) อดทนต่ออำนาจกิเลสคืออดทนต่ออารมณ์ฝ่ายผลิตเพลินซึ่งเป็นไปตามอำนาจกิเลส เช่น การเที่ยวเตร่ การซื้อสิ่งอำนวยความสะดวก เล่นการพนัน หรือการทะเลาะวิวาท เป็นต้น

วิธีการสร้างความอดทนคือ (๑) คำนึงถึงหลักหิริ โอตตปปะซึ่งเมื่อมีความละอายและเกรงกลัวต่อบาป ความอดทนย่อมจะเกิดขึ้นได้(๒)รู้เท่าทันอารมณ์ที่มากระทบ(๓) ฝึกสมาธิ เพราะสมาธิเป็นธรรมที่เกื้อหนุนขันติ

ขันติที่ปรากฏในมงคลสูตรมี ๒ ประเภท คือ (๑) ขันติ (สามัญ) (๒) อธิวาสนขันติ ขันติอย่างแรก หมายถึง ความอดทนในการทำงานทั่วไป เช่น อดทนต่อความหิว ความกระหาย ความเหนื่อย ความเจ็บปวด เป็นต้น ซึ่งส่วนมากเกี่ยวข้องกับธรรมชาติหรือสิ่งที่เกิดจากร่างกายคนตามปกติ ส่วนอธิวาสนขันติ หมายถึง ความอดทนต่อการล่วงเกินของคนอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอดทนต่อการล่วงเกินของคนต่ำกว่าขันติในโอวาทปาฏิโมกข์เป็นการกล่าวถึงในฐานะเป็นตบะคือ ธรรมเผากิเลสอย่างยอดเยี่ยมของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ส่วนขันติในพรวาสธรรมเป็นการอดทนต่อการทำงานเลี้ยงชีพ ไม่ย่อท้อต่อความลำบากหรือความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า

โทษของการขาดขันติคือ (๑) ไม่เป็นที่รักที่พอใจของคนทั้งหลาย (๒) เป็นผู้มากด้วยเวร (๓) เป็นผู้มากด้วยโทษ (๔) หลงกระทำกาละ (๕) เมื่อตายไปย่อมเขาถึงอบายทุกดิวินิบาตรก ส่วนอานิสงส์ของขันติคือ (๑) เป็นที่รักเป็นที่พอใจของคนหมู่มาก (๒) ไม่คู่ร้าย (๓) ไม่มีวิปปฏิสาร (๔) ไม่หลงลืมสติตาย (๕) หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

เกี่ยวกับความอดทนทั้ง ๔ ประเภท คือ (๑) อดทนต่อความยากลำบาก (๒) อดทนต่อทุกเวทนา (๓) อดทนต่อความเจ็บใจ (๔) อดทนต่ออำนาจกิเลส ความยากลำบากที่เห็นได้ชัดที่สุดคือการประกอบอาชีพ เพื่อหาเงินมาเลี้ยงครอบครัว สร้างฐานะให้มีความมั่นคง ต้องอาศัยความอดทนอย่างสูง แม้บางครั้งจะเกิดความท้อใจแต่ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ ยังมีฐานะไม่ดีก็ต้องอดทนมาก, ส่วนมากทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นจากการดำเนินชีวิตประจำวันคือความเหน็ดเหนื่อยจากการทำงาน นอกจากนี้ยังเกิดจากการเจ็บไข้ได้ป่วย ซึ่งมีทั้งหนักและเบา เมื่อรู้จักอดทนก็จะทำให้ไม่ทุรนทุราย หรือกระสับกระส่าย ทำให้มีกำลังใจต่อสู้ชีวิต, ความอดทนต่อการเจ็บใจเป็นการอดทนต่อความโกรธความไม่พอใจความขัดใจอันเกิดจากคำพูดกิริยามารยาทที่ไม่ชอบใจ ซึ่งเกิดจากสภาพแวดล้อมเพื่อนร่วมงาน เพื่อนบ้าน เพื่อเรียน เป็นต้น การรู้จักอดทนจะทำให้ไม่เกิดความเสียใจ ผูกโกรธ หรือผูกอาฆาตผู้อื่น, การอดทนต่ออำนาจกิเลส คือเมื่อมีสิ่งเข้ามาช่วยยั่วให้เกิดความต้องการ ความโลภก็จะเกิดขึ้นหากเราก่อใจไว้ได้ ความอยากก็จะค่อยหายไป ความอยากทำให้ใจไม่สบาย แต่ความห้ามใจอดใจได้ทำให้เรามีความสุขใจ นอกจากนี้ยังมีความไม่พอใจที่เกิดขึ้นจากการกระทบกระทั่งกับคนอื่น หากเราไม่มีสติทำให้ทะเลาะวิวาทกันหรือดบตีกัน แต่ถ้าเรารู้จักอดทน ปัญหาเหล่านี้ก็จะไม่เกิดขึ้น

ความโกรธเกิดขึ้นจากความไม่พอใจหรือขัดเคืองใจ เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็เป็นเหตุให้สร้างปัญหาหรือประพฤติดนพิตศีลธรรมได้ ธรรมที่ส่งเสริมขันติ เช่น พิจารณาถึงโทษของความโกรธคือ

ทำจิตใจตนเองและผู้อื่นให้เร่าร้อน, การพิจารณาถึงความที่สัตว์ที่กรรมเป็นของตนเอง เพราะเมื่อทำกรรมตามอำนาจของความโกรธ เช่น คำ ทำร้ายผู้อื่น ก็จะเป็นการสร้างกรรมหรือการจองเวรขึ้นมา, การพิจารณาเห็นว่าความโกรธกิเลสและสาเหตุให้คนทำบาปได้ จะเดือดร้อนและเป็นทุกข์ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า, ปัจจัยที่ทำให้เกิดความโลภ เช่น การอยากได้สิ่งของราคาแพง การอยากได้ทรัพย์สินของผู้อื่น เป็นต้น ซึ่งตนเองไม่มีกำลังความสามารถหรือไม่ใช่เจ้าของโดยธรรม เมื่อห้ามความโลภไม่ได้ ก็ทำให้เดือดร้อนในภายหลัง เช่น การกู้หนี้ซื้อสิ่งที่ไม่จำเป็น เมื่อถูกเขาทวงและหาเงินคืนไม่ได้ก็เดือดร้อน เหล่านี้เป็นปัญหาชีวิตประจำวันที่มีปรากฏให้เห็นเสมอ ส่วนความหลงเป็นกิเลสที่ละเอียดมากกว่าความโลภและความโกรธ แม้แต่พระอริยบุคคลที่ไม่ใช่พระอรหันต์ก็ยังไม่สามารถที่จะละความหลงได้ ดังนั้น ความหลงจึงเป็นกิเลสในระดับอนุสัย ต้องแก้ไขด้วยปัญญาญาณเท่านั้น อย่างไรก็ตามความโลภที่จะกล่าวในที่นี้ไม่ได้หมายถึงการละความหลงเพื่อขจัดกิเลสอย่างละเอียด แต่จะให้ความรู้เท่าทันความหลงที่เป็นเหตุให้คนตกอยู่ในอำนาจของกิเลสอย่างหยาบคือความโลภ และความโกรธ นั่นคือการมีสัมมาทิฐิคือเห็นชอบตามครรลองคลองธรรม กล่าวอีกนัยหนึ่งคือเมื่อเห็นถูกต้อง รู้จักห้ามใจไม่ให้โลภและไม่ให้โกรธได้ก็ชื่อว่าห้ามความหลงไม่ให้เกิดขึ้นได้

ในการดำรงชีวิตหรือการศึกษาเล่าเรียน การทำงานหรือทำหน้าที่ของตน ความอดทนเป็นหลักสำคัญประการหนึ่งในการทำให้คนบรรลุเป้าหมายการทำหน้าที่หรือเป้าหมายของชีวิตได้ หากไม่อดทนแล้วจะทำให้งานสำเร็จไม่ได้เลย เพราะจะเกิดความท้อและทอดทิ้งงาน ความอดทนนั้นแม้เป็นสิ่งที่ทำได้ยากและไม่น่าปรารถนาในตอนแรก แต่ก็มีผลที่น่าพึงพอใจคือความสำเร็จเป้าหมายที่ตั้งไว้, ในส่วนที่เป็นการพัฒนาคุณภาพจิตใจคือการรู้จักอดทนต่ออำนาจกิเลสคือโลภ โกรธ หลงได้ ปัจจัยที่ทำให้เกิดความโลภและโกรธนั้นมีมากทั้งเรื่องผลประโยชน์ ทศณคติที่แตกต่างกัน รวมทั้งความประพฤติดีที่แตกต่างกัน ปกติแล้วจิตของคนที่ไม่ได้ฝึกมักเป็นไปในอำนาจของกิเลส ซึ่งทำให้จิตไร้คุณภาพ ตกต่ำ เสรีภาพน้อย เดือดร้อนวุ่นวาย เมื่อจิตไม่ดีก็แสดงออกมทางกายและวาจาเป็นกายวาจาทุจริต ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงสอนให้บุคคลฝึกจิตใจให้สงบสุข ซึ่งในที่นี้หมายถึงความอดทนอดกลั้น เพราะจิตที่ฝึกดีแล้วย่อมอำนวยประโยชน์สุขให้ทั้งที่เป็นโลกียะและโลกุตระ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยได้แบ่งข้อเสนอแนะไว้ ๒ ด้านหลักดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

ธรรมที่ส่งเสริมขั้นต้นในการอดทนต่อความโกรธคือเมตตา เพราะการเจริญเมตตาอยู่เป็นนิตย์ทำให้เป็นคนใจเย็น มีความเอื้อเฟื้อเห็นอกเห็นใจปรารถนาดีและคิดช่วยเหลือผู้อื่น ดังนั้นความโกรธจึงเกิดขึ้นได้ยาก เพราะความโกรธเป็นธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับเมตตา คนมีเมตตาแทบจะไม่ได้อดทนอดกลั้นต่อความโกรธเลยหรือหากได้อดทนก็ทำได้ดี เพราะจิตที่มีเมตตาเป็นจิตที่มีพลังในการอดทนหรือยับยั้งใจไม่ให้เกิด ธรรมที่ส่งเสริมขั้นต้นในการอดทนต่อความโลภคือความมักน้อยสันโดษ เพราะใจที่มักน้อยสันโดษมักจะไม่เกิดความโลภ หรือหากมีเกิดบ้างก็สามารถที่อดกลั้นได้โดยไม่ยาก ส่วนปัญญาเป็นธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อโมหะ บุคคลควรได้เจริญธรรมทั้ง ๓ นี้จึงจะสามารถอดทนต่ออำนาจกิเลสได้ดี

ชีวิตที่หลงติดในกระแสบริโภคนิยมทำให้คนทั้งหลายเดือดร้อนในการดำรงชีพ เพราะเพราะทำให้ใช้จ่ายฟุ่มเฟือยและเกิดความขัดสนตามมา ดังนั้น คนปัจจุบันจึงมีหนี้สินมาก เพราะไม่รู้จักพึ่งตนเองตามหลักพระพุทธศาสนา ในการดำรงชีวิตแบบมักน้อยสันโดษควรได้ประยุกต์ใช้การบริโภคนิยม ๔ ของพระสงฆ์ เพราะท่านใช้เฉพาะที่จำเป็นต่อการดำรงชีพเท่านั้น เป็นแบบอย่างที่ดีของการใช้ชีวิตในยุคบริโภคนิยม เพราะนอกจากจะทำให้ไม่ต้องเดือดร้อนเพราะความฟุ่มเฟือยแล้ว ยังเป็นการได้ใช้ทรัพยากรได้ยาวนานยิ่งขึ้นด้วย ลูกหลานก็จะได้ไม่ลำบากมากเหมือนกับคนยุคปัจจุบัน

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หลักขั้นต้นในการดำเนินชีวิตของชาวดำบลท่าม่วง อำเภอสลภูมิจังหวัดร้อยเอ็ด” พบว่า ยังมีประเด็นที่สามารถศึกษาวิจัยเพิ่มเติมได้อีก จึงขอเสนอหัวข้อ/ประเด็นวิจัยเกี่ยวกับหลักขั้นต้น ดังนี้

๑. ศึกษาการดำเนินชีวิตของชาวพุทธตามหลักขั้นต้นที่ปรากฏในพระไตรปิฎก
๒. ศึกษาเปรียบเทียบการบำเพ็ญขันติบารมีของพระโพธิสัตว์ฝ่ายเถรวาทกับฝ่ายมหายาน
๓. ศึกษาหลักธรรมที่ส่งเสริมการประพฤติด้าน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย:

ก. เอกสารปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ :

เกษมบุญศรี. สอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๔.

ชมรมกัลยาณธรรม. บารมีธรรมสู่ความสำเร็จ. กรุงเทพมหานคร : ขุนทองอุตสาหกรรมและการพิมพ์, ๒๕๔๕.

โชติ จินตแสวง. ๓๘ มงคล. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

บุญมี แท่นแก้ว และคณะ. พุทธศาสน์ – ปรัชญา. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘.

ปิ่น มุกทุกันต์ พ.อ. มงคลชีวิต. กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๕.

_____. แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๔.

พระเปลี่ยน ปัญญาปทีโป. ขันติความอดทน. เชียงใหม่ : บริษัทนันทพันธ์ตรง จำกัด, ๒๕๔๗.

พระชุมพล พลบุญ. พุทธมงคลอันสูงส่ง. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสุพีเรียลดีเฮาส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

พระเทวินทร์ เทวินโท. พุทธจริยศาสตร์. มปป., ๒๕๔๖.

พระเทพวิสุทธิญาณ อุบลนันทโก. อธิบายธรรมวิภาคปริเฉทที่๑ สำหรับนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรี. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๕ ราชบัณฑิต) พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑.

พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. ทำอย่างไรจะหายโกรธ. พิมพ์ครั้งที่๑๔, กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก

จำกัด, ๒๕๓๗.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) อริยศีลธรรม ชุดธรรมโมฆณ์, สุราษฎร์ธานี : ธรรมทาน

มูลนิธิจัดพิมพ์.พระธรรมโกศาจารย์, ๒๕๒๐

พระรัตนเวที ชำนาญ เขมานนุโท ป.ธ.๗, พธ.บ., ธรรมเทศนาขันติสภา, วัดกุยบุรี

ตำบลกุยบุรีอำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

_____.พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๗, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๔๑.

พระไพศาล วิสาโล. พุทธศาสนากับคุณค่าต่อชีวิต.กรุงเทพมหานคร : ชมรมกัลยาณธรรม,

๒๕๕๓.

พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ. มงคลชีวิต ฉบับ “ทางก้าวหน้า”. กรุงเทพมหานคร : ชมรมพุทธ

ศาสตร์สากล ในอุปถัมภ์สมเด็จมหารัชมังคลาจารย์, ๒๕๔๗.

พุทธทาสภิกขุ. ขรรษาธรรม. พิมพ์แจกเป็นธรรมทาน. กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ :

๒๕๑๘.

_____. การเก็บความโกรธได้ยุ่งาง. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสารจำกัด, มปป..

_____. สุธรรมาปริวรรต เล่ม ๒. กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๔๖.

ราชบัณฑิตยสถาน.พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์นานมีบุ๊คส์, ๒๕๔๖.

วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ. สาระน่ารู้เกี่ยวกับอภิธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

อภิธรรมโชติภววิทยาลัย, ๒๕๔๖.

สนอง วรอุไร. อธิษฐานบารมี. กรุงเทพมหานคร:ชมรมกัลยาณธรรม, ๒๕๕๐.

ไสว มาลาทอง. คู่มือการศึกษาจริยธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.

(๒)วิทยานิพนธ์ :

ชนิษฐา สาลีผล. “การเปรียบเทียบคุณภาพแบบทดสอบวัดจริยธรรมด้านความอดทนระหว่าง

สถานการณ์ที่เป็นภาษากับสถานการณ์ที่เป็นภาพการ์ตูน”. ปรินิพนธ์การศึกษา

มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๗.

จันทร์ดี ธนอมคล้าย. “การพัฒนาวินัยในตนเองด้านความอดทนของเด็กก่อนประถมศึกษาที่มี

สติปัญญาแตกต่างกันด้วยวิธีการเล่านิทานประกอบหุ่นมือโดยมีการใช้คำถามก่อน

ระหว่างและหลังเล่านิทาน”. ปรินิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต.บัณฑิตวิทยาลัย :

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๕.

พระมหารุ่งโรจน์ ฐมมภูมเมธี ศิริพันธ์. “การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนา
เถวาท”. **ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระสุรเมธอภิญญาโณ. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องหลักคหิปฏิบัติในพระไตรปิฎก”.
วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พจน์ศิริทองนาก. “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอิทธิบาท ๔ กับขันติโสรัจจะเพื่อเป็นแนวทางใน
การค้นหานุคลิกภาพธรรมาธิปไตย”. **ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**. บัณฑิต
วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๑๘.

ไพลิน องค์สุพรรณ. “การศึกษาวิเคราะห์การสร้างบารมีของพระนางพิมพาที่ปรากฏในชาดก”.
ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๖.

มารศรี กลางประพันธ์. “การพัฒนาคุณธรรมด้านความอดทน ขันติ ของนักศึกษาระดับปริญญาตรี”
วิทยาศาสตร์ดุสิตบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ,
๒๕๔๘.

รุ่งนภาภิตติศักดิ์ไพรัช. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องอภิสถมุลในฐานะที่เป็นสาเหตุแห่งปัญหา
สังคม”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหา
มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

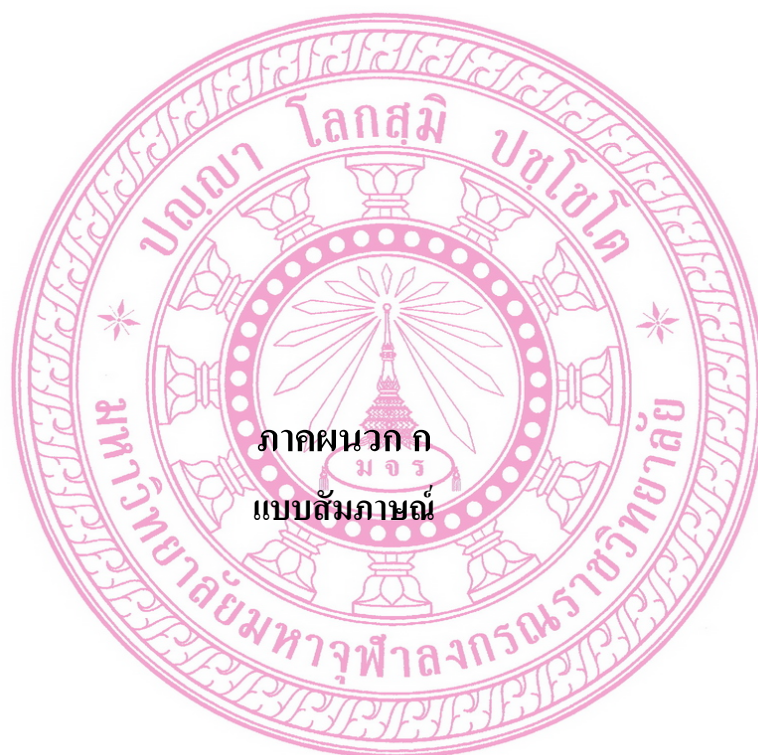
สมสุดา ผู้วัฒน์ และอัจฉรา ธนะมัย. “ความอดทน : แหล่งที่มาและปัจจัย”. รายงานการวิจัย.
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๓.

สุรพงษ์ จันลิม. “ศึกษาคุณธรรมจากชาดกตามที่ปรากฏในสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาตาม
หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ระดับมัธยมศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๔”.

ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๓.

สุวัฒน์ วัฒนวงศ์. “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างขันติ – โสรัจจะกับสันโดษเพื่อเป็นแนวทางใน
การค้นหานุคลิกภาพธรรมาธิปไตย. มปป., ๒๕๑๘.

ไสว บุญขวัญ. “ภาวะผู้นำเชิงพุทธของก้านันและผู้ใหญ่บ้าน อำเภอตาคลี จังหวัดนครสวรรค์,
ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๕๑.

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์หลักขั้นตอนการดำเนินชีวิตของชาวล้านช้าง อำเภอสว่าง
จังหวัดร้อยเอ็ด”

คำชี้แจง :

๑. แบบสัมภาษณ์นี้แบ่งเป็น ๓ ตอนคือ ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์, ตอนที่ ๒ การนำขั้นตอนไปใช้ในการดำเนินชีวิต, ตอนที่ ๓ ประโยชน์ของขั้นตอนการดำเนินชีวิต
๒. ขอให้ท่านตอบแบบสอบถามตามความเป็นจริง ซึ่งไม่มีผลกระทบด้านลบต่อท่านแต่ประการใด และคำตอบของท่านจะเป็นประโยชน์ต่องานวิจัย จึงขอขอบคุณ/เจริญพรขอบคุณ มา ณ โอกาสนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

๑. ชื่อผู้รับการสัมภาษณ์.....
๒. วัน/เดือน/ปี. ที่สัมภาษณ์.....
๓. สถานที่ที่สัมภาษณ์.....
๔. อายุ.....ปี พรรษา.....
๕. ประสบการณ์การบริหารในตำแหน่ง.....ปี
๖. วุฒิการศึกษา
 ๑. ศาสนศึกษา (นักธรรม-บาลี).....
 ๒. สามัญศึกษา/ปริญญา.....

ตอนที่ ๒ ท่านได้นำขั้นตอนไปใช้ในการดำเนินชีวิตของแต่ละด้านอย่างไร ?

- ท่านได้นำหลักขั้นตอนไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันในแต่ละด้านอย่างไร ?

๑. ความอดทนต่อความยากลำบาก

.....

.....

.....

.....

.....

๒. ความอดทนต่อทุกขเวทนา

.....

.....

.....

.....

๓. ความอดทนต่อการเจ็บใจ

.....

.....

.....

.....

๔. ความอดทนต่ออำนาจกิเลส

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ ๑ ประโยชน์ของขันติต่อการดำเนินชีวิต

ขันติมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตในแต่ละด้านอย่างไร?

๑. ด้านความอดทนต่อความยากลำบาก

.....

.....

.....

.....

๒. ด้านความอดทนต่อทุกขเวทนา

.....

.....

.....

.....

๓. ด้านความอดทนต่อการเจ็บใจ

.....

.....

.....

.....

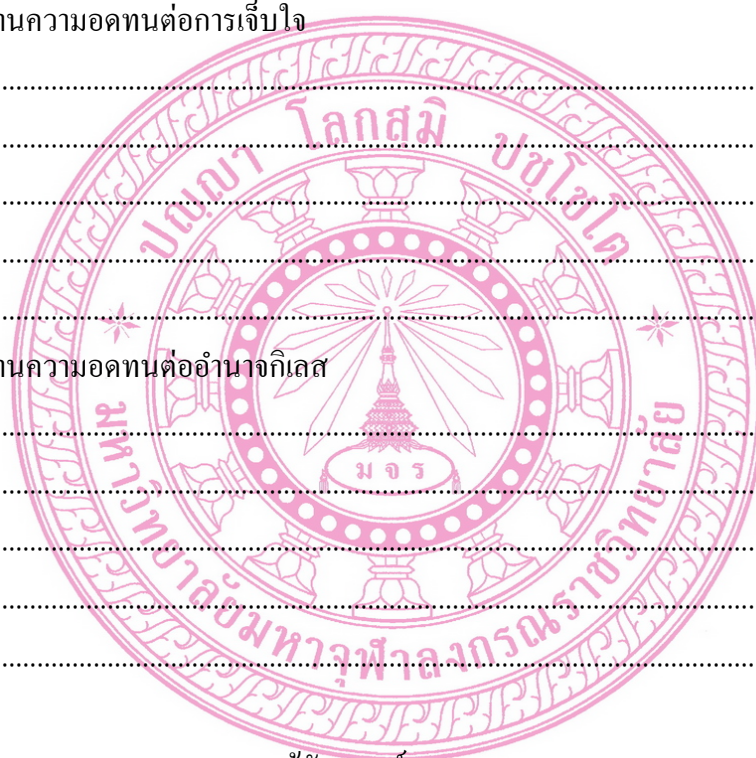
๔. ด้านความอดทนต่ออำนาจกิเลส

.....

.....

.....

.....

ผู้สัมภาษณ์

พระครูสุตธรรมวิสุทธิ (วิระชัย จิตฺตมฺโม/จกณฺนี)
 นิติปริญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.)
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

กลุ่มพระสงฆ์

พระครูโสภิตปัญญารักษ์ เจ้าคณะอำเภอเสลภูมิ
 พระครูขันตวราภิรม รองเจ้าคณะอำเภอเสลภูมิ
 พระครูสุธรรมวรนาถ เจ้าคณะตำบลท่าม่วง
 พระครูศีลสาราภรณ์ เจ้าอาวาสวัดป่าศีลาราม ตำบลท่าม่วง
 พระอธิการใจ สนมตโน เจ้าอาวาสวัดสว่างรังษี ตำบลท่าม่วง
 พระอธิการพยุพล ปุณณญาโณ เจ้าอาวาสวัดดอนหาด ตำบลท่าม่วง
 พระอธิการสัมรวัช กนตสีโล เจ้าอาวาสวัดบ้านหนองลิ้ม ตำบลท่าม่วง

กลุ่มผู้รู้ท้องถิ่น

นายบุญเลิศ ประเสริฐสังข์ ที่ปรึกษาคณะกรรมการวัดป่าศีลาราม ตำบลท่าม่วง
 อาจารย์ฉลาด ไชยสิงห์ ครูชำนาญการ ตำบลท่าม่วง
 นายเฉลิม สุทธิประภา อดีตผู้ใหญ่บ้าน บ้านนากระต๊อบ ตำบลท่าม่วง

กลุ่มผู้นำท้องถิ่น

นายนิมิตร สุทธิประภา นายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าม่วง
 นายคมสัน ประทุมอ่อน กำนันตำบลท่าม่วง
 นายประภาส ประเสริฐสังข์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๗ ตำบลท่าม่วง
 นายอัมพร ประเสริฐสังข์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๑ ตำบลท่าม่วง

กลุ่มข้าราชการครู

นายบุญเรือง ประเสริฐสังข์ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านท่าม่วง ตำบลท่าม่วง
 นายลก ไชยชนะจ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านนากระต๊อบ ตำบลท่าม่วง

กลุ่มชาวบ้าน

สัมภาษณ์ นายสำราญ ประเสริฐสังข์ ไวยาวัจกรวัดป่าศีลาราม ตำบลท่าม่วง
 เรือตรี เสริมพันธ์ อนุไพรพันธ์ ไวยาวัจกรวัดป่าศีลาราม ตำบลท่าม่วง
 นางสาวนพรัตน์ ประเสริฐสังข์ อายุ ๑๘ ปี
 นางสาวอัมรินทร์ สิทธิศักดิ์ อายุ ๑๖ ปี
 นายสุนทร ประเสริฐสังข์ อายุ ๕๓ ปี
 นายไพจิตร จงกลณี อายุ ๓๔ ปี
 นายมนตรี นนท์พละ อายุ ๓๘ ปี
 นายเฉลิมพล ประเสริฐสังข์ อายุ ๓๑ ปี

นายไพรัตน์ บาคาล อายุ ๔๒ ปี
 นายอรุณ โลเกตุ อายุ ๓๑ ปี
 นายนิพนธ์ ประเสริฐสังข์ อายุ ๕๒ ปี
 นายศักดิ์ชัย ประเสริฐสังข์ อายุ ๔๑ ปี
 นายสุริยะ ประเสริฐสังข์ อายุ ๔๒ ปี
 นางอำไพ ไชยอาจ อายุ ๔๒ ปี
 นางลำไย สุทธิประภา อายุ ๓๑ ปี
 นางอรุณี สุโนภักดิ์ อายุ ๓๔ ปี
 นางอังคณา ประเสริฐสังข์ อายุ ๓๒ ปี
 นายเกียรติศักดิ์ สุทธิประภา อายุ ๑๕ ปี
 นายพัชรพล เพ็งวิภาศ อายุ ๑๖ ปี
 นายภูมิภัทร พลเยี่ยม อายุ ๑๓ ปี
 นายอภิสิทธิ์ นาไชย อายุ ๑๕ ปี
 นางสาวอุมพร สุทธิประภา อายุ ๑๘ ปี
 นางสาวศศิมาพร คำสีมา อายุ ๑๕ ปี
 นางสาวชลดา นนทพัลลภ อายุ ๑๕ ปี
 นางสาวจรีพร ยุกตภาค อายุ ๑๕ ปี

กลุ่มบรรพชิต

ภาพที่ ๑

สัมภาษณ์ พระครูโสภิตปัญญากรณ์ เจ้าคณะอำเภอเสลภูมิ, ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕

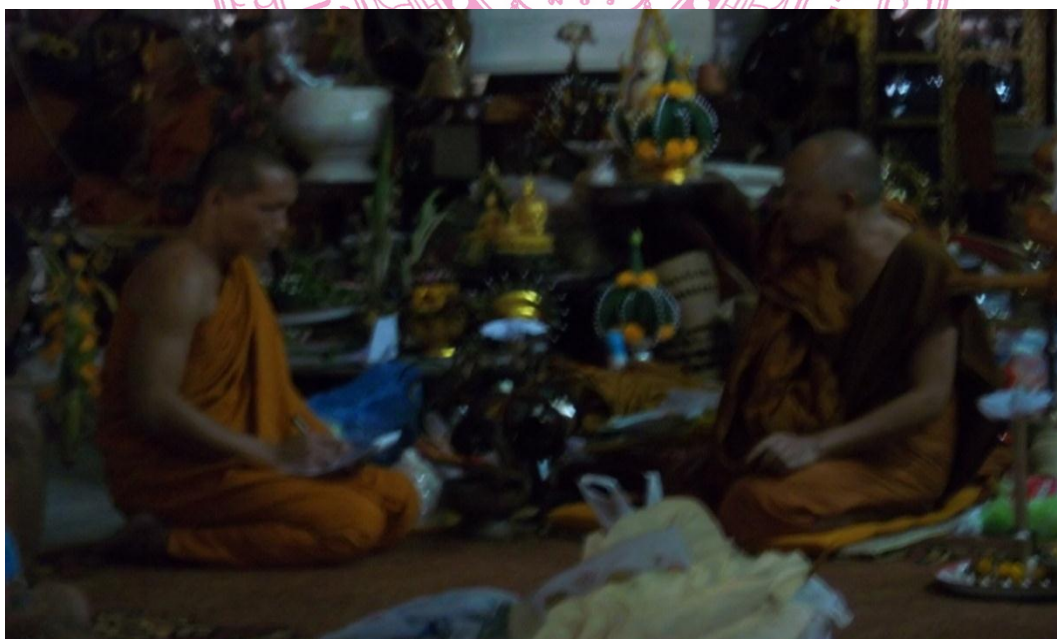
ภาพที่ ๒

สัมภาษณ์ พระครูขันตวราภิรม รองเจ้าคณะอำเภอเสลภูมิ, ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕

ภาพที่ ๓

สัมภาษณ์ พระครูสุธรรมวรนาถ เจ้าคณะตำบลท่าม่วง, ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕

ภาพที่ ๔

สัมภาษณ์ พระครูศีลสาราภรณ์ เจ้าอาวาสวัดป่าสักคาราม ตำบลท่าม่วง, ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕

ภาพที่ ๕

สัมภาษณ์ พระอธิการใจ สุนตมโน เจ้าอาวาสวัดสว่างรังษี ตำบลท่าม่วง, ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕

ภาพที่ ๖

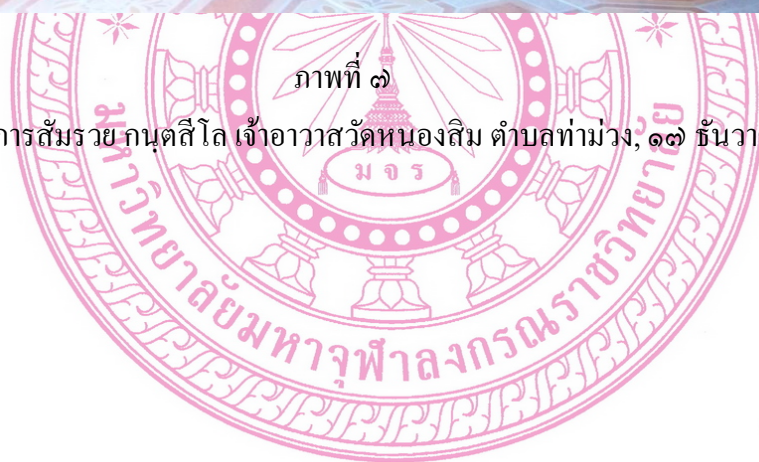
สัมภาษณ์ พระอธิการพยุพล ปุณณญาโณ เจ้าอาวาสวัดดอนหาด ตำบลท่าม่วง, ๑๗ ธันวาคม

๒๕๕๕

ภาพที่ ๗

สัมภาษณ์ พระอธิการสัมมรณ กนตสีโล เจ้าอาวาสวัดหนองสิม ตำบลท่าม่วง, ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕

กลุ่มผู้รู้ในท้องถิ่น

ภาพที่ ๑

สัมภาษณ์ นายบุญเลิศ ประเสริฐสังข์ ที่ปรึกษาคณะกรรมการวัดป่าศิคาราม
ตำบลท่าม่วง, ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕

ภาพที่ ๒

สัมภาษณ์ อาจารย์ฉลาด ไชยสิงห์ ครูชำนาญการ ตำบลท่าม่วง, ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕

ภาพที่ ๓

สัมภาษณ์ นายเฉลิม สุทธิประภา อดีตผู้ใหญ่บ้าน บ้านนากระต๊อบ ตำบลท่าม่วง, ๑๓ ธันวาคม

๒๕๕๕

กลุ่มผู้นำท้องถิ่น

ภาพที่ ๑
สัมภาษณ์ นายนิมิตร สุทธิประภา นายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าม่วง
๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕

ภาพที่ ๒
สัมภาษณ์ นายคมสัน ประทุมอ่อน กำนันตำบลท่าม่วง, ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕

ภาพที่ ๓

สัมภาษณ์ นายประภาส ประเสริฐสังข์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๗ ตำบลท่าม่วง, ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕

ภาพที่ ๔

สัมภาษณ์ นายอัมพร ประเสริฐสังข์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๑ ตำบลท่าม่วง, ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕

กลุ่มข้าราชการครู

ภาพที่ ๑

นายบุญเรือง ประเสริฐสงฆ์ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านท่าม่วง ตำบลท่าม่วง, ๑๓ ธันวาคม ๒๕๕๕

ภาพที่ ๒

สัมภาษณ์ นายตลก ไชยชนะ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านนากระต๊อบ ตำบลท่าม่วง, ๑๓ ธันวาคม

๒๕๕๕

กลุ่มชาวบ้าน

ภาพที่ ๑

สัมภาษณ์ นายสำราญ ประเสริฐสังข์ ไวยาวัจกรวัดป่าศีลาราม ตำบลท่าม่วง, ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕

ภาพที่ ๒

สัมภาษณ์ เรือตรี เสริมพันธ์ อนุไพรพันธุ์ ไวยาวัจกรวัดป่าศีลาราม ตำบลท่าม่วง, ๑๗ ธันวาคม

๒๕๕๕

ภาพที่ ๓
สัมภาษณ์ นางสาวนพรัตน์ ประเสริฐสังข์ ตำบลท่าม่วง, ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕

ภาพที่ ๔
สัมภาษณ์ นางสาวอัมรินทร์ สิทธิศักดิ์ ตำบลท่าม่วง, ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ พระครูสุตธรรมวิสุทธิ (วิระชัย ฐิตฺตมฺโม/จกณฺี)
 เกิด ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๘
 สถานที่เกิด บ้านเลขที่ ๙ หมู่ ๘ บ้านนากระต๊อบ ตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
 อุปสมบท ๑๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๘ ณ วัดบ้านคอนหาด ตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
 การศึกษา น.ธ. เอก, ป.ธ.๓, พธ.บ. (พระพุทธศาสนา)
 เข้าศึกษาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๓
 ตำแหน่งทางคณะสงฆ์ เป็นเจ้าอาวาสวัดป่าศิลาารม บ้านนากระต๊อบ ตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นรองเจ้าคณะตำบลท่าม่วง จังหวัดร้อยเอ็ด
 ที่อยู่ปัจจุบัน วัดป่าศิลาารม บ้านนากระต๊อบ ตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ไปรษณีย์ ๔๕๑๒๐